

Somerniemien Helsinginkauppaa
1800-luvun loppupuoliskolta 1900-luvun alkuun

Jälkikaikuja

Iltama onnistui ainakin sikäli, että työväentalo oli väkeä täynnä. Pääsylipputulot Esa antoi nyrkkeilykerhon käyttöön. Niillä pystyimme hankkimaan lisää kintaita ja 'harjoituspartneriksi' nahkaisen hiekkasäkin.

Kun pojat olivat oppineet tarpeeksi tekniikkaa, he saivat kokeilla uusia kintaita. Valvoin tarkkaan, etteivät ottelut päässeet liian koviksi. Tästä seurasi, ettei harjoituksissa ketään tyrmätty eikä sattunut muitakaan vahinkoja.

Olin silloin ja olen edelleen sitä mieltä, että koulu- ja harjoitusnyrkkeily on yksi parhaita kuntoutusmuotoja. Sen avulla voivat vaikkapa yleisurheilijat parantaa pohjakuntoaan. Kilpanyrkkeily on sitten eri asia. Siinä lyödään lujaa ja siinä voi sattua vahinkoja, etenkin jos mennään kilpailuun heikosti valmentautuneina.

Nyrkkeilyä voidaan harrastaa niinkin, ettei tarvitse hakata vastustajan aivoja kokkeliksi, vaikka nyrkkeilynvastainen propaganda ehkä ei tätä usko. Tiedä häntä sitten, ovatko esim. autoilu ja yleensä moottoriurheilulajit nyrkkeilyä turvallisempia, kun niiden vaarallisuudesta ei ainakaan yhtä paljon puhuta.

Oli minulla kerhoa vetäessäni vähän muutakin mielessä kuin kunnonkohennus. Poikien enemmistö oli oppilaitani Someron yhteiskoulusta. Olin havaitsevinani, että eräät kaverit, jotka aiemmin olivat torkkuneet suomen tunnilla, lakkasivat kerhoon liittyttyään torkkumasta. Mitäs kun oli opettajan kanssa yhteinen harrastus.

En ihmettelisi, jos joku kysyisi, mitä edellytyksiä minuntapaisellani tyyppillä oli ruveta vetämään nyrkkeilykerhoa.

Itseluottamusta olin kai hake-massa, kun jo koulupoikana osallistuin Vammalan seurojentalossa EM-kilpailuiden pronssimitalimiehen Kaarlo Väkevän nyrkkeilykursseihin. Opiskeluvuosina liityin Helsingin Toverien nyrkkeilyjaostoon. Siellä pääsin heti aluksi Valle Reskon kolmiviikkoiselle kurssille. Osasin jo ennestään miltei ulkoa hänen mainion kirjansa "Nyrkkeilytaito". Resko oli loistava kouluttaja, vuodesta 1935 Suomen Nyrkkeilyliiton valmentaja. Helsingin Toverien tiukoissa harjoituksissa kävin sitten melko säännöllisesti kahden lukuvuoden aikana kaksi kertaa viikossa. Katson siis, että minulla oli teoreettista ja käytännöllistä valmiutta riittävästi, kun Somerolla aloin ohjata nyrkkeilykerhoa.

Pitkään en ehtinyt poikieni kanssa kokeilla uusia välineitä, kun saman vuoden kesäkuussa alkoivat toisenlaiset ottelut, Niissä minut ensi kerran eläissäni tyrmättiin. Se oli "nikkelityrmäys", jonka vaikutukset edelleen tuntuvat yhä lisääntyen. Nyrkkeilyssä en siis ole vammaani saanut.

Ei ole tiedossani, jatkuiko kerhon toiminta jotenkin jatkosodan aikana. Sodan jälkeen muistelen herätelleeni kerhoa henkiin parikin kertaa, mutta siihen puuha sitten jäi. Vetäjälle tuli toisia liikuntaharrastuksia.

Äskettäin havaitsin, että suhteellisen lyhytikäinen kerhomme on päässyt Risto Iirolan kirjoittamaan Someron Esan 50-vuotishistoriikkiin. Samassa yhteydessä mainittu

nyrkkeilykilpailu ei ollut minun järjestämäni.

Myöhemmin on urheiluseura Voima herättänyt taas nyrkkeilyharrastuksen henkiin Somerolla.

Palaamme vielä "Lauluun Somerosta" todettuamme, että sillä on sekä ennen että jälkeen syntymänsä ollut joltisetkin urheilulliset kehukset. Mutta sen täytistäkö mokomaa vanhaa laulua piti nyt ruveta julkistamaan?

Lukija on tietysti pannut merkille laulun kuolemattomat runolliset kauneusarvot, mutta niistä ei nyt ole kysymys. Enemmän olen ajatellut sitä, että on kertynyt kylliksi ajallista etäisyyttä verrata laulun avulla Someron ja etenkin Joensuun kylän silloisia oloja nykyisiin. Vertailua syntyy tietysti vain sellaisen lukijan mielessä, joka tuntee nyky-Somerota.

Nykyisen aineellisen yltäkylläisyyden ja liikatuotannon aikana lie-nee joskus terveellistä muistaa, että suhteellisen läheisessä menneisyydessä on Someronkin kaltaisessa maatalouspitäjässä ollut tilanne, jossa monien ihmisten on ollut vaikea hankkia ruokapöytänsä eräitä peruselintarpeita, joiden tuottoon laulussa viitataan. Unohtuneet laulusta ovat mm. mustanpörssin kauppiaat. He varmaan kaivaten muistelevat noita — heidän mielestään — elintarvikemarkkinoiden kulta-aikoja, mikäli heitä vielä on hengissä.

Valokuvat Somero-Seuran kuva-arkistosta.

Tietoja artikkeli- ja kuvateksteihin on saatu mm. *Kyllikki Kujanpäältä* ja *Anna-Liisa Rosenlundilta*.

1. Johdanto

Vuonna 1842 oli Hämeen läänissä annettu asetus, jonka mukaan tilallisilla oli oikeus ostella kaikenlaisia maa- ja kotitalouden tuotteita ja myydä niitä kotonaan ja myös kaupungeissa. Aluksi oli lupa ostaa vain naapureilta, mutta vuonna 1859 tätä oikeutta laajennettiin niin, että tilalliset saivat ostaa maa- ja kotitaloustuotteita keneltä tahansa. Tämä johti etenkin vilkkaaseen karjakauppaan. Varakkaat talolliset ostivat nauta-eläimiä ja ajattivat niitä suurinakin laumoina kaupunkeihin, Somerolta ja Somerniemeltä tavallisesti Helsinkiin.

Kauppapuoteja ei maaseudulle saanut lainkaan perustaa ennen vuotta 1859. Tämän jälkeenkin puodin perustamiselle yhtenä ehtona oli vähintään 50 virstan eli n. 53 kilometrin etäisyys kaupungista vuoteen 1861 saakka.

Kun maaherra Rehinder maaliskuun 31. päivänä 1860 hyväksyi ensimmäiset maakauppiaat¹ oli joukossa myös J. A. Stähle, joka perusti Somerniemelle ensimmäisen virallisen kaupapuodin². Vasta 1880-luvulla ilmestyi Somerniemelle useampia maakauppoja.³

Ensimmäiset kauppiaat saivat tavaroistaan maksuksi voita, kananmunia, villoja nahkaa yms.⁴

Rahataloushan pääsi Hämeen läänissä vasta 1870-luvulla vallalle.⁴

Somerniemien suosimia kauppa-kaupunkeja 1800-luvun puolivälistä lähtien olivat Turku, Hämeenlinna ja Helsinki. Niihin kaikkiin oli Somerniemeltä suunnilleen samanpitäinen matka.

Vanhemmalla ajalla kaupunkimatkat suuntautuivat ensi sijassa Turkuun. Sinne vietiin pellavaa, ter-va, viljaa, parkkia, tuolta sekä varsinkin puutavaraa. Sitten Turku jäi taka alalle ja kaupungissa käytiin enää melkein pelkästään hevosmarkkinoilla.

Myös Salon ja Forssan kauppa-aloissa somerniemeläiset kävivät kauppa. Varsinkin Salon markkinat olivat hyvin suosittu.⁵ Markkinathan vilkastuivat 1800-luvun loppupuosikymmeninä huolimatta kauppapuodeista. Uudelleen elpyneillä maalaismarkkinoilla myytiin ennenkaikkea karjaa.⁵

Tunnuksomaisinta markkinoille olivat hevoskauppa, käsityöläiset, karusellit sekä juopottelu ja rähi-nöinti.⁷ Hevosen vaihtaminen oli hyvin suosittua. Eräskin isäntä vaihto seitsemän kertaa hevosta ja päätyi samaan, millä oli aloittanutkin. Tämä hevonen ei tietenkään satunut kuulumaan valioyksilöihin.⁸

1800-luvulla maaseudun naisille tarjosivat vaihtelua arkipäiviin erilaiset kulkukauppiaat. Vaikka viennankarjalaisten "reppuryssien" kauppa oli luvatonta, he olivat kansan suosiossa ja suojeluksessa rajoitetun maakaupan ansiosta. Heidän repuistaan löytyi pääasiassa talon naisväelle kelpavaa tavaraa: huiveja ja muita vaatekappaleita sekä kaikenlaista rihkamatavara. Luultavasti reppuryssät välillä petkuttivatkin asiakkaitaan, mutta sitä heidän ei kannattanut liian näkyvästi harastaa, sillä kansan suojelu oli heille korvaamattoman tärkeä.⁹

2. Somerniemeläisten karjakauppaa

Aikaisemmin oli maalta ajettu karjaa kaupunkeihin vain kesäaikaana. Kaupunkien kasvaessa ja elintason noustessa 1800-luvulla alkoivat kaupunkilaiset kysellä tuoretta lihaa kautta vuoden.¹⁰

Somerniemelläkin alkoi karjalous päästä parempaan vauhtiin 1800-luvun loppupuoliskolla, mikä oli paljolti heinänsiementä. Somerniemelle tuotiin ensi kerran kylvöheinänsiementä vuoden 1870 tienoilla Palikaisten kartanoon Ruotsista. Tämän jälkeen kului vuosia ennen kuin muut tilat uskalsivat seurata esimerkkiä.¹¹

Talonpojathan pitivät heinänsiementä peltoon aluksi lähes jumalanpilkkana ja olivat sitä mieltä, että pöytään tuli kantaa leipää eikä ruohoa.¹²

Suurimmaksi osaksi kuitenkin juuri heinänsiementä nautojen lukumäärä kasvoi tasaisesti aina vuoteen 1939 saakka, jolloin sodan aiheuttamat olosuhteet pysäyttivät kehityksen tälläkin alalla. Seuraavina vuosina nautojen lukumäärä kääntyi jopa laskusuuntaan Somerniemellä.¹³

Karjatalouden myötä muotoutui niin Somerniemellä kuin muuallakin porvarien ammattikunta. He olivat karjan ylösostajia, usein heitä nimitettiin härkäporvareiksi.¹⁴

Niinpä kesäaikaana yleensä maanantaiaamuna oli karjalauma valmiina Helsinkiin lähtöä varten. Laumassa saattoi olla jopa 30 eläintä, yleensä 20 tai vähemmän. Tavallisesti laumalla oli yksi ajaja. Suu-

remmilla laumoilla sekä alkumatkalla ajajia saattoi olla kaksikin. Eläimet kuitenkin tottuivat nopeasti kulkemiseen, minkä jälkeen ei ajajien työ ollut enää kovin vaikeaa.

Koska matka on pitkä, alkoi keran mukana olleen ajajatytön kenkä hiertää jalkaa. Eipä auttanut muu kuin heittää kengät jalasta. Ennen kotia olivat tytöltä jo sukatkin kulu-
neet.

Yleensä yhtäkaa lauman kanssa Helsinkiin ehti myös pari päivää myöhemmin hevosen ja rattaiden kanssa lähtenyt mies. Jos hyvin sattui, lauman ajaja saattoi päästä kyydissä paluumatkan kotiin. Usein kuitenkin rattaat olivat paluumat-
kallakin täynnä kauppatavaroita. Kun perjantaina iltapuolella lähdettiin Helsingistä, ehdittiin yleensä lauantai-iltana perille Somerniemelle. Perjantain ja lauantain välinen yö oltiin useimmiten Janssonilla.¹⁵

Laumat muuttuivat usein jonkin verran matkan aikana. Eläimiä sekä myytiin että ostettiin, varmaan vaihdettiin. Väsyneitä eläimiä teurastettiin tai jätettiin taloihin hoidettaviksi seuraavaan reissuun saakka. Joskus nummiseuduilla lehmä tai vasikka saattoi eksyä laumasta ja kadota kokonaan. Yleensä lammaslauoma pysyi parhaiten koossa.¹⁶

1900-luvun alkupuolella ajaja sai palkaksi viikon reissultaan kuusi markkaa sekä ilmaisen ruuan. Talvella eläimet teurastettiin jo Somerniemellä ja lihat kuljetettiin reellä Helsinkiin. Myös siat sekä heikomat nautaeläimet teurastettiin aina jo kotona.¹⁷

3 Muuta kaupankäyntiä

Vaikka liha eittämättä olikin Somerniemien tärkein vientituote Helsinkiin, muunlaistakin kauppaa käytiin. Aikaisemminhan maalaisten piti käydä paljon kaunpungeissa ostoksilla, kun maaseudulla ei ollut kauppia. Tavallisimpia kaupungista haettavia tavaroita olivat suola, kahvi, sokeri, nisujauhut, rauta, tupakka. Tavallisesti isännät toivat Helsingistä myös oman viina-astian sekä koko kylälle viinaksia.

Yleensä Helsinkiin lähtevälle oli useimmilla kyläläisillä jokin asia toimitettavaksi, ns. sänti. Usein matkalle aikovan pitikin lähteä muilta salaa, että ehti saada edes omat asiansa kuntoon.

Karjan ja lihan lisäksi Helsinkiin vietiin mm. voita, kananmunia, juustoa ja nahkoja. Voita kertyi myytäväksi tavallisesti ainoastaan kesäaikana, jolloin lehmät lypsivät enemmän. Myöhemmin syksyllä ja talvella kaikki karjantuotteet menivät omassa taloudessa, jos riittiväkään.¹⁸

Myös kanoja vietiin Helsinkiin myytäväksi. Kanat kuljetettiin tavallisesti kessuihin pakattuina kerryjen alla aisasta roikkumassa.¹⁹

Tervanpolttoa oli Somerniemellä harjoitettu ainakin 1700-luvulta saakka. Tervanpoltto oli keskittynyt pääasiassa Salkolan ja Härjänojan metsäseuduille. Tervanpolttajat kävivät kaupustelemassa tuotettaan Uudenmaan rannikkokaunpungeissa sekä Turun ja Salon markkinoilla. Somerniemellä on poltettu yleisesti

myös hiilimiiluja.²⁰

Somerniemeläiset ottivat osaa myös rahdinajoon Ariman ja Kiikalan lasitehtailta. Torpparit ja pikkutalolliset ajoivat näiden ”pruukien” pulloja ”olutprykeihin” Helsinkiin, Turkuun, Poriin ja Tammi-
saareen. Pullot kuljetettiin tikku-
kessuissa sekä varta vasten valmistuissa ”potturintuissa”. Ansio ei ollut päätä huimaava. Sadasta pullosta sai markan ja jos omisti hyvän hevosen, sai kerralla kuljetetuksi tuhat pulloa. Välillä täytyi tietysti hie-
man valehdella pullojen lukumäärää.

Osa pullokuormista tosin kuljetettiin härkienkin voimalla. Yksinäisillä härillä ajettiin silloin tällöin pitkiäkin matkoja, saatettiin jopa kirkossa käydä härän kyydillä.

Pullojen lisäksi kuormassa oli usein myös voita ja sukkia, joita myytiin oluttehtaiden pullonpesijöille. Ainahan lisätulot olivat tervetulleita. Paluumatkalla tuotiin oluttehtaalla särkyneitä pulloja, jotka lasitehtaalla sulatettiin uuden lasin valmistamista varten.

Rahtia ajettiin myös kartanoiden puolesta. Rahdinajo kuului torpparien velvollisuuksiin. Jos kaupunkimatkajaksi jäi tekemättä, joutui torppari korvaamaan sen työllä. Rahakorvaukseen hänellä ei juuri ollut varaa.²¹

Yleensä Helsinginmatkajat olivat miehiä, mutta kyllä muutama somerniemeläisnainenkin Helsingissä kävi kauppaa hieromassa. Muuankin rouva oli tehnyt matkan pikkurattaiden kanssa. Hän myi Helsingissä mm. kananmunia ja voita. Osan tavaroistaan hän vaihtoi

Someron Saha Oy:n kuorma-autot lähdbössä lautakuormineen Jokioisten asemalle. Edessä ”Mulatti” ja sen kuljettaja Vieno Saarinen. Savu tupruaa sahan piipusta. 1920-luku.

Maalari Vainion talo, joka jäi nykyisen Tapion liiketalon sisään. Vas. laulussa mainittu Esko Dammertin kemikaalikauppa, joka 1936 muutti Dammertin ja Into Hovilan perustamaan kaksikerroksiseen Suomelan kiinteistöön (vastapäätä nykyistä Keskus-Valintaa). Talon toisessa päässä Zaida Vainion Puku- ja lyhyt-tavaraliike.

suuslaitos oli Someron Tiili Oy.

Sotaa seurasi vilkas jälleenrakennuskausi, jolloin myös Someron sahojen ja tiilitehtaiden tuotteet olivat kysytyjä pitäjän ulkopuolellakin. Ilmaisussa ”maailmalla mainitaan” ei siis ole kovin paljoa liioittelua.

10. Autojen lisäksi olivat hevoset vielä yleisesti käytössä. Puusta hiottu sulfaattiselluloosa oli — paitsi lehmien — myös hevosten ”leipää”.

11.—12. Bensiinin jakelu oli ankarasti säännöstelty. Sitä ei riittänyt linja-autojenkaan polttoaineeksi, vaan niiden oli kuten muidenkin autojen käytettävä puuhiilikaasutimia. Näiden ”häkäpönttöjen” kanssa pelaaminen oli nokista ja kuumaa puuhaa. Luvattomasta bensiinin käytöstä joutui helposti kärkeä.

13. Forssa oli somerolaisille lähin paikkakunta, jossa oli Alkon myy-

mälä ja anniskeluravintoloita. Somerolaisten senaikaisista hupimatoista Forssaan ja kauemmaksiin kerrotaan yhä värikkäitä kaskuja.

14.—15. Rautelan kylään oli valmistunut hyppyrimäki. Tunnetun suojeluskunta- ja urheilumiehen Aimo Kaapon mukaan mäkeä nimitettiin ”Kaapon patteriksi”. Ensimmäiset kilpailut siellä pidettiin 23.2. 1941, siis noin kuukautta ennen meidän iltamaamme. Kilpailijoita oli 21 ja sarjojensa voittajia mm. Sakari Larpa, Matti Terävä ja Vilho Tukia. Pisimmälle hyppäsi Matti Terävä, 20 metriä. (Somero-lehti 28.2.41.)

Kersantti Jussi Raunisto oli suojeluskunnan alisotilasohjaaja, jonka tehtäviin kuului mm. hiihtoharjoitusten ja -kilpailuiden järjestäminen.

16. Uskallettiin puhua ”nyrkkitappelusta”, koska edeltäneessä nyrkkeilynäytöksessä oli juuri täh-

dennetty, että nyrkkeily ei ole tappe-
lua, vaan kurinalaista, sääntöjen rajaamaa liikuntaa, joka vaatii osallistujilta itsehillintää ja viileää harkintaa.

17. Värsyyn sisältyy se sanoma, että nyrkkeily antaa fyysisesti heikolle ja ”sorretulle” itseluottamusta, koska siinä ratkaisevia ovat tekninen osaaminen ja nopeat reaktiot, ei yksin raaka voima.

18. Esko Dammertilla oli paikkakunnan ainoa kemikaalikauppa. Edellä kerrotuista syistä saattoi joskus tapahtua sellaista, että janoisimmat turvautuivat kemikaalikaupan tuotteisiin saadakseen rohkeutta mennä vaikkapa iltamatansseihin.

19. Tämä kuten edellisenkin värsy viestittivät yleisölle, että ohjelma kohta loppuu ja päästään aloittamaan tanssi, joka monien mielestä oli illan päätapahtuma — ja on varmaan edelleenkin.

Välirauhan aikaisia kahviloita Joensuun kylässä. Vas. Kahvila Keskus, omistaja Olga Hongisto. Oik. kahden pylvään takana Ol. Oraksen kahvila-ruokalan kulma. Taempänä näkyvä valkoinen pääty (yksi ikkuna) kuului Lotta-Kahvilalle (nyk. Marttala).

"Someron tyttöjen akkunalta pelargonia kurkkii juu..."

Selityksiä

1. värsy: Kahviloiden tarjoamat "riemut" rajoittuivat tosiaan gramofonisoittoon, joten ne lienevät olleet nykyihmisen mielestä melko mietoja.

2. Talvisodan vuoksi Somerolle evakoidut vilkkaat karjalaistytöt eivät suinkaan jääneet Someron pojilta huomaamatta. Samoin karjalaispoikien mielestä Someron tytöissä lienee ollut uutuuden viehätystä. Sitten oli niitä, jotka katselivat kumpiakin.

3. Vielä 45 vuotta sitten Kultelan kylässä toimi useita savenvalajia, kuten Einar Roos, Kalle Männistö ja Aarne Lammenranta.

4. Joensuun kylän päätie oli nykyiseen verratan kapea ja etenkin keli-rikkoaikoina sangen kurainen, joten jalankulkijalla oli hankaluuksia

ilman roiskuttelevia autojakin.

Juha Salakka, jota kutsuttiin myös Joulupukiksi, ajoi hevosella päivittäin maitoa Joensuun kylän läpi Palikaisten kartanosta Someron meijeriin. Hänellä oli tapana huudella kuormansa nokalta ohikulkijoille. Koska aina vastasin jotakin hänen huutoihinsa, tutustuimme toisiimme nopeasti. Tämä tuttavuus johti myöhemmin lähempäänkin kanssakäymiseen, kun alettiin kerätä seutumme murretta ja kansanperinnettä, joiden erinomainen taitaja Salakka oli.

5. Somerolla oli tuolloin vielä toiminnassa neljä osuusmeijeriä: Hantälän, Sillanpään, Joensuun ja Terttilän meijerit.

Sodan synnyttämä pula-aika pakotti keksimään karjan ruokkimiseksi korvikerehuja. Tällaisiin kuului puusta valmistettu sulfaattiselluloosa. Koska tätä käytettiin myös

Someron saha ja vehnämylly (3-kerroksinen rakennus oikealla).

Palikaisten maitokuski Juha Salakka, suuri humoristi ja jutunkertoja.

paperin valmistukseen, oli tapana velmuilla, että elukoita ruokittiin paperilla.

6.—7. Somero oli jo tuolloin tunnettu kanoistaan, jotka myös jouduivat osallistumaan pula-ajan tuotantokamppailuun.

8.—9. Joensuun kylää hallitseva teollisuuslaitos oli Someron Saha Oy. (toiminnassa 1920—66). Se oli huomattava työnantaja (n. 40—50 henkeä, lisäksi metsurit ja uittomiehet). Sahan pillin mukaan lähiseudun asukkaat tarkistivat kellonsa. Pehmeän savikerroksen päälle rakennetun sahan käydessä hetkui koko Joensuun kylän eteläpää. Myös Sylvänällä ja Härkälässä oli sahoja, jotka antoivat työtä lukuisille paikkakuntalaisille.

Someron Saha Oy:llä oli myös oma tiilitehdas, joka sijaitsi Jaatilanjoen rannassa. Sekin työllisti n. 20 henkeä. Kultelan näkyvin teolli-

paperossiin, jonka taas myi paluumatkallaan²²

Usein matkalle lähdettiin porukalla. Päälimmäiseksi reen tai rattaiden päälle nostettiin heinäsäkki ja kaurapussi hevosta varten ja niin aloitettiin matkanteko.²³

4. Kauppamiehen ahdistelijoita matkalla

Matkalla kauppamiestä uhkasivat erilaiset vaarat. Varsinkin paluumatkalla asumattomilla metsä- ja nummimailla kauppamies sai usein kimppuunsa rosvoja. Tuoloinhan hänellä oli taskussaan paksu rahatukko, jota ryövärit himoitsivat.

Varkaavat häiritsivät myös joissakin yöpymispaikoissa. Oli jopa taloja, joiden oma väki varasteli niin paljon, että matkalaiset hylkäsivät tilan majapaikkana.

Kyllähän myös vieraat väfillä kujeilivat isäntäväkensä kustannuksella. Kerrataan erään Eerikki-nimisen miehen tulleen yhtenä iltana taloon, jonka isäntä valitteli sikansa kadonneen. Eerikki pyysi viinapulloa, josta lupasi katsoa, missä sika olisi. Hetkisen tiirailtuaan hän ilmoitti näkevänsä sian taloa lähellä olevan ojan pohjalla. Sieltä possu löytyikin ja Eerikki sai kiitokseksi avustaan viinapullon. Mies ei tietenkään maininnut, että oli nähnyt sian jo taloon tullessaan.

Talvella sai matkantekijä varsinkin aukeilla järvenselillä pelätä susia. Usein piti heittää eväsnyytti pedoille, jotta sai itse jatkaa matkantekoa rauhassa.

Lisäksi matkaaajan pelkona olivat joissakin paikoissa kummitukset ja muut ylikuonnolliset ilmiöt. Pusulan kirkkotarhan kohdalla esimerkiksi saattoivat reki tai rattaat juuttua kiinni ilman näkyvää syytä.

Myös Somerniemellä oli paikkoja, jotka hieman pelottivat ohikulkijaa. Ämyrinmäen kohdalla seisoskeli tien varressa joskus valkoinen pässi ja joskus siinä kuului lapsen itkua. Visan tietäjä oli aikoinaan nähnyt näkynsä näillä main, mistä ilmiön arveltiin aiheutuneen.

Keltiäisten ja Jakkulan välistä matkaa ei kukaan uskaltanut pimeän aikaan kulkea heittävästä risua tien varressa olevaan risukasaan. Risukan kohdalla olleeseen väärään koivuun oli joskus hirtetty nainen, joka oli tappanut lapsen. Nainen ei päässyt taivaaseen vaan jäi maahan kummittelemaan. Kummitus, joka ei sietänyt valoa, pelkäsi risukan syttyvän tuleen, eikä sen vuoksi uskaltanut lähteä hätyyttämään sellaista ihmistä, joka oli heittänyt risun lujään mennessään.²⁴

5. Helsinginkaupan myöhempiä vaiheita

1900-luvulle tultaessa laumojen kuljetus Helsinkiin väheni. 1920-luvun tienoilla se loppui kokonaan.²⁵

Hyväkuntoisetkin naudat ja lampaat teurastettiin jo Somerniemellä ja kuljetettiin kuorma-auton lavalla Helsinkiin.²⁶

Karjalaumojen kuljetusten vähentäessä myös porvarien ammattikunta hävisi. Alettiin puhua vain karjan ylösostajista.²⁷

Pimeää kauppaa ylösostajat pyrkivät harrastamaan mahdollisuuksien mukaan. Taloista eläimiä ostettiin ilman kuittia, osa myytiin edelleen ilman kuittia. Eläimet ostettiin yleensä urakkakaupalla, punnitsematta. Osa sioista tosin punnittiin. Tuohon aikaan ei kauppamatkaakaan enää kulunut aikaa kuin kaksi päivää.

II maailmansodan aikana ei helsinkiläisten päivittäinen "korttiansios" aivan riittänyt ruuaksi.

He ostivat mielellään "pimeänä" lisää. Niinpä somerniemeläiset kävivät kernaasti lihakauppaa helsinkiläisten kanssa. Kauppahan oli molemmille osapuolille hyödyllistä. Helsinkiläiset saivat ruokaa nälkänsä ja maalaiset verotonta rahaa.²⁸

Nykypäivinä Somerniemen Helsinginkauppa on jonkin verran erilaista. Toki maataloustuotteita, kuten maitoa, lihaa ja kananmunia vielä nykyäänkin kulkeutuu maaseutupitäjästä pääkaupunkiin, mutta välikäsien kautta. Onhan yhä suoraakin kanssakäymistä somerniemeläisten ja helsinkiläisten välillä. Maalla asuvat käyvät mielellään ostoksilla ja nähtävyyksiä katsomassa pääkaupungissa.

Yhä useammat kaupungissa asuvat haluavat maalle lomiaan viettämään. Somerniemi monine järvineen ja kauniine maisemineen on oiva paikkakunta kesämökin pysyttämiseksi. Todennäköisesti somerniemeläiset ja helsinkiläiset hierovat vielä tulevaisuudessakin keskenään kauppoja.

3, 11, 20 Esko Aaltonen, Somerniemen historia, Forssa 1945

2, 4, 7, 9 K. V. Kaukovalta, Hämeen läänin historia I, Hämeenlinna 1931

6, 10 K. V. Kaukovalta, Hämeen läänin historia II, Hämeenlinna 1931

1 Y. S. Koskimies, Aulis Oja ja Esko Aaltonen, Someron historia II Forssa 1958

5, 8, 13, 14, 16, 18, 21, 23, 27 Lounais-Hämeen kotiseutu- ja museoyhdistys, Vuosikirja XIII, Forssa 1944

12 Juhani Saarenheimo, Kun toimeen tartuttiin, Hämeenlinna 1984

24 J. G. Vuoriniemi, Someron sointuja, Forssa 1928, jäljennöspainos Somero 1974

26, 28 Elsa Kärki puh. 42 644

15, 17, 19, 22, 25 Oskari Laine puh. 42 139

Miähet pykkää: naiset assuu

Harvemmin tulee hunteeraneeks, et ihmisel on kolmenkertanen nahka. Kaikist likkeisempi on tiätyst tää meitin piolookinen ruumiinpeittoin, ilmatteeks syntymäs annettu, et pysyisimmen nahoissammen. Sen päälä verämme alus- ja päälivaatet, vähän erilaist arkjona kun kirkkoreisul, talvel pälsyi myären, ja suvelkin jottain viikunanlehtee. Kolmas, kaikkeen tyyriimpi, on asumisen kuari. Se yksinäs siappaa pualet meitin tänestestäin. Sen etteen mei töitä paiskelemmen toren peräst ja joskus jourummen isos kulmas pokkaamaan pankin kasoo-rei.

Kaikkein on jollain tappaa asutava, mut kun likka ja poika päättää lyärä hynttyys yhteen, niin silloin siit tulee kysymystein kysymys. Pukkilan Matti, vanhapoika, kommenteeras: "Kyl hei siin naimisiin mennee, mut mihes hei luulee asumaan meneväs." — Matil ols ollu tupa tarjol, mut likkaväki ei ommaa parastas ymmärtänny. Notkonpohjan ja koksipessäin piiriloirois kyl pysyttiin maan tasal, kun hoilattiin: "Simmoten mökki kun varpusen häkki, jos tahrot sä sinnen tulla." Luhteeruksen mukaan avioliitto on vaivain säätü, vaikka Terttiläs ollaankin sitä miältä, ettei rakkaus ol mikkään härj. Ain näil savimaila on välttämättömäks katottu, et pata ja piika, ämmä ja kello tarttee olla joka talos. Ja mitä taas asumisen prameutteen tulee, niin Mäkilän Mantavainaa Paijulan Vahlion kullalt muisti vanhan sanonnan: "TUPAKOLMINURKKANEN ON PAREMPI KUN LIUKUHYVÄNLAINEN" Liuku on täsä sama kun joutuut mailman hartjoil, kiartolaisen kirjoisiin. — Moni viäl muistaa Alinan Kultelan kylästä, kun tää kiarteli syksysin pussi seljäs ja kerjäs puuroksii, ja tavallinen taksa oli läkki-loora ja talo. Sanottiin, et Alinan

tuvas oli vaan maapermanto. Mut kuninkaitten linnoisiin ei Alina ols tuppaa vaihettannu, ne ei merinteerannu hänel sitä eikä tätä, mut tää oma tupa oli hänen valtakuntas. Siin se ero on.

Moni nuaripari on alottannu niin ettei ol ollu kun tyhjäät käret. Raahattiin yhres hirret mettäst ja tehtiin tuvan kehä. Porstuaakan ei ruvettu ensalkuun rustaamaan, rappukivi oven eres riitti. Yhrel seinäl oli piäni neljäruutunen akkuna, kivist muuratun toton ympäril oli maakivvii, yhrel siula santahiakkaa ja muu osa lankkupermanto. Täsä tuvas kaikki elämän vaiheet elettiin, oli sit syntymä takka kualema.

Asumisen ahtaus oli tosiasi. Mäkitupalaisen, ittellisen takka muanamiähen perhekunnan punanen tupa ja perunamaa sisälsi runollissii miälükuvvii, mut käytännös monta kertaa tuperkelin ja kaiken mailman rokkotautein siämenii. Köyhyren kans oltiin pelis, kun nykyisin pohriitaan vaan liikalihavuuren ja parkki-paikkain onkelmii. — Mut vähin erin yks ja toinenkin pykkäili jo tupas päähän kamarinkin, kun pikkasen tinotuttiin. Ilmanks ykskamarisen eruskunnan syntyäikaan vuassaran alus joku naisenpuali Salon toril akiteeras: "Kyl kaksi kamarii olla tarttee."

Vaimoväel on mailman alust asti ollu omat konstis ajjaa ettuis, niin ettei miähet hoksa mittään. Ja tarpeellinen määrä nikkarin vikkaa on ollu yhrel ja toisel, tuskin itte Agricola muuten ols Psalttarin esipuhheesas riivannu: "IZEPE TECO MESTARINS YLISTEPI"

Kaks tuppaa vastakkain ja porsua keskel, siin on malli Riuttan torpas. Tuskin on sen pykkääjäl ollu muuta riitinkii kun mitä korvais välis takka tervapytyn pohjaan emännän miälüks raapustettuna. Eikä

muuta rakennustarkastajjaakan ollu kun oma naisväki, ja se taas ei paljoo timpermannin hommiin sekkaantunnu. Se oli vaan miähen oma silmä, kun sen sano. Voi olla, et jossain vaihees sentään isäntä käske emännän kohettaa, mahtuuks se talon suurempi sankapata patakaapin ovest sisäl. "Miähet pykkää, naiset assuu," sano meijän äiti-vainaa. Mut mää verän henkee ja sanon, ettei naisenkan osa somerolaises huane-elannos ol koskaan mikkään mitätöin ollu. Diplomatiaa se on kyl vaatinu.

Selt näyttää, et pykkäämies ei viisaaks tulla. Yli sata vuotta on jo pyätty kansakouluikin, mut se loppullinen rototyyppi on keksimätä ja pyssyykin. Se, mitä mei luullaan kehitykseks, antaa kaikenkaltast takapakkii. Kuka ny ols viäl täsä tuanaan uskonu, et sopivastain falskaavat hirsseinät onkin jossain suhtees parempii kun nät uurenaikaset, tiiviit energialevyt. Ja kun nykyvehkeil mennään maankuaren sisäl porakaivoo tekemään, niin voi yhren kylän pojat, siält ruppee ryykäämään henken päälä ottavaa raatonikaasuu, nimestäskin päätellen koko raatoo! Kuka nyt tommostakkin ols arvannu siihen mailman aikaan, kun oli vaan Pilnääsän kaivuri, lapjo, ja miäs sen kahvas.

Paitti ihmistein ja elukoittein tilloi oli entisaikases pihanpiiris monellaist aittaa, vajjaa, puarii ja koppii. Taka-Simolan vanhaemäntä Matilta-vainaa joutus niittein tärkeysjärjestyst oikeen kultavaakal punnittemmaan, kun Vihtori haki uutta maanpaikkaa ja kaikis myytävvis talois oli huanot pykninkit. Lopultas Tilta sano, ettei muula ol välili, kun olis sauna ja ulkohuane. Simmoten paikka sit löytys Jaatilan kylästä. Ensimmäiseks ruvettiin pyk-

Laulu Somerosta

1. Joensuun raittia liiketalot
kahta puolta varjoo juu,
hei juu ja vai niin,
kahta puolta varjoo juu.
Kahviloista kuuluu grammarinsoitto
ja elämän riemuja tarjoo juu.
hei juu ja vai niin,
ja elämän riemuja tarjoo juu.
2. Joensuun raitilla poikien silmät
ristiin vääntyy vissiin juu,
kun toisella katsoo Someron Saaraan
ja toisella Karjalan Sissiin juu.
3. Someron tyttöjen akkunalta
pelargonia kurkkii juu,
ja pelargonian juurella
on Kultelan kukkaspurkki juu.
4. Joensuun raitilla liikenne vilkas
jalan siellä pärjää tuskin juu.
Siellä tulin ensin tuntemaan
tuon Palikaisten maitokuskin juu.
5. Neljän meijerin tilityspäivät
somerolaisia viihdyttää.
Pontevasti pula-aika paperilla koettaa
lehmien lypsyä kiihdyttää.
6. Someron kuuluille kanoille
nyt kohteliaana olla saa:
tahtia koettaa kiihdyttää
ja kaliperia kasvattaa.
7. Kotkotteli kana munimista odottavan
emäntänsä nähden juu,
että en minä repele ruumistani
tän pula-ajan tähden juu.
8. Someron teollisuuslaitoksia
on sahat ja tiilitehtaat juu.
Niitä kun maailmalla mainitaan,
niin Somerolta olla kehtaat juu.
9. Jälleenrakennustoimintaa
nuo tiilitehtaat tukee juu.
Niissä niin monet Someron pojat
tiilenpäitä lukee juu.

10. Sulfaattiselluloosahevosia nykyään
sahoilla kulkee ja autoja.
Hevosia tuskin naurattaa
kun leivästä tehdään lautoja.
11. Linjuriasemalla meininki on
kuin Ambomaassa kuumassa,
kun mustat miehet on keihäät kourassa
nuotion hämmennyspuuhassa.
12. Painajaisunta näki autoilija:
tuli taivaan veräjille juu.
mutta Pietari haistoi pensan tuoksun
ja läheti — keräjille juu.
13. Autoilla Somerolta helposti päässee
tekemään pitkiä retkiä.
Ilmankos Forssassa Someron äijät
viittää hauskoja hetkiä.
14. Vanhan kansan Taavetilla
aseena oli linko juu.
Nyt Rautelan mäessä Kaapon patteri
poikia ilmaan sinkoo juu.
15. Kaapon patteri poikia kyllä
ilmojen halki liidättää,
ja Rauniston Jussi heitä vuorostansa
murtomailla kiidättää.
16. Yhteiskoulunpa voimistelusalissa
nyt pelottavasti kiehuu juu:
siellä maanantaisin ja perjantaisin
nyrkkitappelu riehuu juu.
17. Suuttui kerran pikkuinen Petteri
suureen leuhkaan Olliin juu.
Sano: Kun käyn ensin yhteiskoululla
annan sulle molliin juu.
18. Työväentalolta katsella sopii
itsellensä henttua.
Eikä mistään mualta kuin Dammertin Eskolta
saa niin kirkasta tenttua.
19. Työväentalon näyttämölavalla
on haitari soitettava juu.
Jalannousua haitarin tahdissa
kohta on koitettava juu.

Laulu Somerosta v. 1941

Taustaa

Syksyllä 1940 perustin Somerolle epävirallisen nyrkkeilykerhon. Somero-lehdessä julkaisin marraskuun 22. päivänä uutisen, jonka mukaan harjoitukset pidetään yhteiskoulun juhlasalissa maanantaisin ja perjantaisin. Samassa lehdessä oli kannustavaksi tarkoitettu kirjoitukseni ”Nyrkkeilemään”.

Harjoituksissa keskityttiin aluksi kunnan kohentamiseen: monipuoliseen voimisteluun, naruhyppelyyn ja varjonyrkkeilyyn. Teknisiä viivasteita hiottiin muun harjoittelun ohessa. Välineinä taisi aluksi olla vain yksi kinnaspari, jonka olin tuonut mukani Tyrvästä.

Osanotto oli alusta pitäen rohkaisevan runsasta ja niin seuraavan vuoden alussa (17.1.) oli lehdessä taas uutinen harjoitusten jatkumisesta. Mutta harrastuksen lisääntyessä kasvoi samalla tarve saada kunnan harjoitusvälineitä. Koska rahaa tähän tarkoitukseen ei ollut, sitä piti ryhtyä hankkimaan. Tässä mielessä järjestimme urheiluseura Esan nimissä ja suosiollisella avustuksella iltaman Joensuun työväentalossa maaliskuun 29. päivänä 1941.

Oheisesta Somero-lehden ilmoituksesta näkyy, että ohjelma oli mo-

nipuolinen ja paikoin arvokaskin. Niinpä puhumaan oli saatu SVUL:n piirineuvoja Yrjö Eliala. Itse selostin nyrkkeilynäytöstä, jota oli etukäteen mainostettu illan jännittäväinä vetonumerona, koska nyrkkeilylienee ollut silloin Somerolla uutta. Ellen väärin muista, näytökseen osallistuivat Erkki Haggren ja Esko Rosenlund, joka oli lajia harrastanut jo aikaisemmin jossakin kaupunkiseurassa. Esiteltiin mm. teknisiä yksityiskohtia: erilaisia iskuja, väistöjä ja vastaiskuja, joiden oikeaoppinen suoritus onkin näytöksessä helpompaa kuin oikeassa otteilutilanteessa. Yleisö vaikutti kiinnostuneelta. Tuohon aikaan nyrkkeilyä pidettiin vielä ”itsepuolustuksen jalona taitona” (the noble art of selfdefence). Nyrkkeilyyn liittyi jonkinlaista gentlemannuurheilun hohtoa.

Perinteisen näytelmäkappaleen korvikkeena oli ohjelman lopussa ”Epämusikaalista sillisalaattia”, esittäjinä Nikulainen & Kumpp. Tuo kumppani olin minä. (Ohjelman laatijan silloinen kainous näkyy siitä, ettei hänen nimensä esiinny ohjelmassa kertaakaan.) Tämä ohjelmanumero vaatii pienen esipuheen.

Talvisodan jälkeen 1940 joutui osa tykistö patteriamme viipymään Sallan Saijan kylässä Tenniöjoen varressa heinäkuun loppuun. Tämä eräänlainen vartiopalvelus antoi töitä niukasti. Pääongelmana oli saada aika kulumaan. Meidän kor-

ussa alettiin laulaa. Korsutoverini kemiöläinen vänrikki Yrjö Nikulainen oli siviilissä ollut innokas kuoromies. Minä taas vähemmän musiikkalisena olin harrastanut yksinäistä osakuntalaulua, etenkin repäiseviä kansanlauluja, joita olin Tyrvästä kerännytkin. Nikulaisella oli kitara. Näin meille kertyi kesän aikana laajahko yhteinen lauluohjelma.

”Epämusikaalisen sillisalaatin” perustana oli kahdeksan yhteistä lauluamme. Näistä jokaisen eteen sommittelin esittäjien välillä käytävän, aiheeseen johtavan vuorokeskustelun. Sikermän loppuun sepitin laulun Somerosta niiden havaintojen perusteella, joita olin ehtinyt tehdä asuttuani siihen mennessä vajaan vuoden paikkakunnalla.

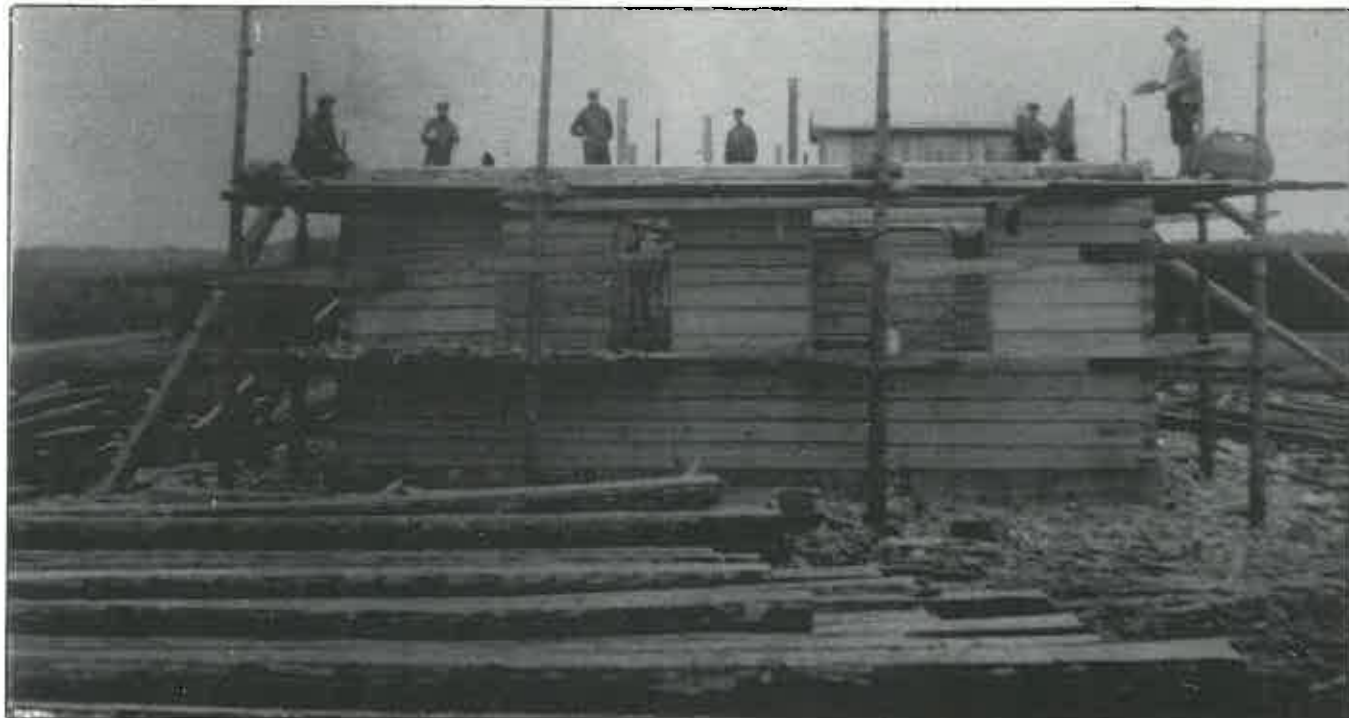
Yrjö Nikulainen saapui kitaroineen Kemiön Angelniemeltä sen verran varhain, että ehdimme vähän harjoitellakin ohjelmaamme. Laulun Somerosta vedimme muistaakseni ”Korholan tyttären” nuotilla. Tämä oli 1930-luvulla suosittu asevelvollisten marssilauluna, jota tosin sai laulaa vain asumattomilla taipaleilla. Nikulainen esiintyi esilaulajana ja säestäjänä, minä yhdyin kertosäkeisiin, joita ei seuraavassa toisteta.

Laulussa Somerosta oli 23 värsyä, joista lukijan säästämiseksi julkaitaan vain 19. Värsyt numeroidaan myöhempiä selityksiä varten, jotka ovat tarpeen monille lukijoille kohta 45-vuotiaan tekstin ymmärtämiseksi.

Somero, Terttilä. Verhon torppa. Valok. Mauno Kangas. Somero, Talvisilta. Nokan tuvassa 1.5.1924. Vasemmalta Amanda Koskinen, Lyyli Nokka, sylissä Pekka Nokka, Alek-

sandra Nokka, Martta Valli, Laura Ilola, Edla Peltonen. Somerniemi, Kaskisto. Juho Kaasen päärakennus v:lta 1848. Valok. Anna-Mari Aura 2.8.1966.

Kuva Häntälän alakansakoulun rakennustyömaalta v. 1930. Vasemmalta Jussi Salminen, Armas Tuominen, Kalle Salminen, Aarne Järvinen, Jalmary Laiho ja Elis Salminen. Veljekset Salminen urakoivat. Kuva Hilma Kanerva. Lahjoittaja: Toini Tuominen.

V. ja U.-SEURA SOMERON ESA r.y:n
ILTAMA
 Someron kk:n Työväenyhdistyksen talossa lauantaina ts:n
 Alkusoitto, nti Anneli Aaltio.
 Puhe, Esan sihteeri V. Kujanpää.
 Lausuntaa, maist. Joel Vilkki
 Nyrkkeilyä.
 Liput 8:—
 OHJELMA:
 Yksinäisyyttä, opett. Alakurj.
 Puhe, voimist. opettaja Yrjö Eli.
 Murrejuttu, hra Aarne Vainio.
 Epämusikaalista sillisalaattia,
 Nikulainen & Kumpp.
 TANSSIA.
 TOIMIKUNTA.

käämään pihattoo, ja se oli juur saatu kokopäähän, kun Vihtorin orpana Köllin Karoliina Urjalast tuli näit Jaatilan uutisasukkaa terveetämmään. Se otti Vihtorin luannol, kun Karoliina täytys panna yäseeks pihattoon maata.

Tuli sit aikanas asunrakennuskin. Vihtori oli Urjalas tottunu puhumaan pirtist, mut Somerol sanottiin tupa. Vihtori huusi kerran päivämihel Konstal, et tää hakis "pirtistä köylen patkaa". Arvakkas, mihen Konsta meni — se meni s a u n a s t sitä köyttä kattomaan. Niin ai. Oli Vihtoril muitakin erilaisii sanoi, niinkun laattia ja laipio, kun Somerol on permanto ja välikatto. Ei kauhjan kauas tartte mennä Somerolt, kun mittään ei tiättä napakairastakkan, net puhuu vaan vintiläst.

Kohtapualin näyttää muuten sana t u p a sen vanhas käytännös joutuvan eläkkeel. Sanat kualee, jonsei niil ol käyttöö. Ei ennää juur moneskan paikkaa ol ruakapuarii ja laskettavvaakan, näit eresmenneen kotokulttuurin ilmasui, on vaan jääkaappei ja kylmiöi.

Mut niin kauan kun joku maantapa kukostaa, mei ymmärrämme sen hianoppiikin vivahtei ilman mittään tohterinväitöskirjoi. Tiärrämme kantapään kautta, et tupa ja tönö on eri kun pykninki. Jos joku talollinen takka rysthollari pykäytti pykninkin, niin se oli kun Titanikki, siin kuulus olla kyäkin-kuisti, kyäkki, salinkuisti ja sali, puhumattakan väentuvast ja kama-reist. Totta kai sitä katottiin, mikä mimmottenkin monumentin pystytää. Volter Kilpi on romaanissa "Alastalon salissa" tokumentoinu tätä inhimillist kateut ja näyttämisen henkee. Alastalon harmistunnu naapuri Pukkila hunteeraa: "Mitä varten Alastalon pittää olla isosem-

pi parempiaan! Neljä sylvää ja kaksi korttelia jokainen seinä nurkasta nurkkaan sisäpuolelta mitaten, kun neljä sylvää on laillinen mitta."

Mut tänkaltast kaskuu löytyy lähempääkin. — Tuli Portaan kyläst Tammelan pualta renkipoika some-rolaiseen talloon. Sattus olla viarai kamaris, kun renki meni isännält kysymään jottain heinähakuasjaa ja käytti puhheesas lato-sannaa. Se otti isännän sisun päälä, ja kohta, kun tää pääsi kahren kesken renkis kans, niin pärmäntäs: "Panet siin LATO, LATO, puhu MAKASII-NIST silloin, kun on ihmisiä!" Jokanen Somerol tiättää, et larol ja makasiinil on ero kun yälä ja päiväl.

Kyky miähes maksaa, karva ketunnahas. Muttei laki kiälä naisii-kan yrittämäst paitti kirkkoherraks. Yks esimerkki on eresmenny Someron apteekkari Laine Rundqvist ja hänen harmaa eminensis Niämälän Olka. Siin on entinen apteeki viäläkin, 20- ja 30-luvun taitteen tyylinäyte eikä häppe muatoitas, vaikka rinnal tuatais minkäläinen 70-luvun petoninen kenkäloora. Pihan puolen rapun askelmis kuuluu viäläkin olevan Oikan puumerkki, jalanpinnallus märkään simettiin.

Vähis on jo mammain ja pappain piänet punaset tuvat. Mut kattokas ilmoituksii: juur simmotten tahtois nyt kaikki suvipaikakses. Tätä muatii soppii kannattaat, jos näinkin saatais nät kyläkuntain silmän ilot, piänet tuvat säilymään. Liika paljon jo onkin pantu pualpilalliseks, kun rynteripojat on nät viimiset vuosikymmenät saaneet huhtoot kun pukit huhras. Korkjastas oppineet arkitektuurin gurut sannoo, et nyt täytyis pallaat siihen, mistä lährettiin, väärentämättömän puun käyttöön. Sitä juur on naisväkikin ain sanonu, vaikkei se mittään ol puhunu. Niin ai.

Kun kattelee Someron lakjaa ja laajaa maisemaa, tulee hyvä mieli ja turvallinen olo Tual Mikonpellos leppää net, kun on täytyny yrittää, uskaltaat, onnistuut ja erheettyyt, ja sitä kautta viisastuut. Ja näin tää maa meil ny leipää kasvattaa. Kulttuuri — viljely, opetti rakas rehtori — on kun muurahaiskeko, se kasvaa uutta päälä, ja kaikki on yhtä arvokast. Jos jostain on täytyy ny silmän luapuut, niinkun tost pikkupappilan arintaattorin rakennukses, niin siihen on ollu järjellinen selitys: Turku-tiän levennys. Ja selmenetyksel tulee vastapainoks uuren kunnantalon ja vanhan Aholan sulonen sympioosi, hoirettu pihapuisto varmaan talonmiehen ansjost ja kaksi kuntalaisii palvelevaa kohtauspaikkaa, kulttuurin leimakummasakin. Siit mää Someron päättäji siunaan, ettei hei ol päästäny pillarei, mörssärei ja rynterei tähän miljööseen.

Meitin rivikansalaisten piänet kukkaspenkit on hyvin likkiit kättottuna nättei, mut Someronkin maisemain suuret linjat määrää net, kukka tekkee takka hyväksyy asemakaavoi, teitten suuntii, puistoi. Luattamushenkilöt ja virkamiähet on pantu siin paljon haltjoiks. Luoja heitil älynystyröi ja sivilirohkeut antakoon. Ja itteluattamust, niinkun Keto-Villei. Keto-Ville oli vilpupalalainen kivimiäs ja timpuri, ja joka kerta, kun Ville töitäs esitteli, käve se siin henkes, et siit tuli sananparsi; eikä hullumpi:

— Minä se tehtiin, sano Keto-Ville.

Kohtelu jätti tietenkkin jälkensä hänen alitajuntaansa ja vaikutti epäilemättä siihen, että eurooppalainen ihminen oli niin hyökkäävä, tunteeton ja epäluuloinen kuin hän oli aina tunteiden vallankumoukseen asti. Mutta tiedostavalla tasolla lapset elivät ainoaa mahdollista elämänsä toisten samanlaisten kanssa.

1800-luku, lapsen vuosisata

Tunteiden vallankumous muutti, tosin hyvin hitaasti, lasten kohtelun kokonaan toiseksi.

Lasten kapalointi lopetettiin, imettäjien käyttö lopetettiin, lapsia ruvettiin valvomaan niin etteivät he joutuisi onnettomuuksiin, jotka olivat yksi yleisimmistä lasten kuolinsyistä.

Lasten kasvatukseen alettiin kiinnittää yhä enemmän huomiota. Ymmärrettiin, ettei oppi mene lapseen piiskalla takapuolen kautta. Lapsia alettiin pukea lasten vaatteisiin eikä pikkuaikuisiksi niin kuin aikaisemmin. Syntyi jopa lapsille tarkoitettu kirjallisuus, ja leikkikaluja alettiin valmistaa teollisesti.

Lasten kammottavat kuolleisuudet alkoivat laskea kun heidän hoitoonsa uhrattiin enemmän aikaa ja huolellisuutta. Ratkaisevan muutoksen aiheutti lääketieteen kehitys ja aivan uuden alueen, lasten lääketehteen syntyminen.

Sukupolvi sukupolvelta lapsia kohdeltiin lempeämmin, heidän tarpeitaan ja kykyjään ymmärrettiin

paremmin ja heitä alettiin kunnioittaa itsenäisinä yksilöinä.

Tämä kehitys vei satoja vuosia ja on yhä käynnissä, mutta jo nyt eurooppalainen lapsi on perin juurin erilainen olento kuin kaksisataa vuotta sitten. Tähän kehitykseen vaikuttivat tietenkkin lukemattomat syyt, joita en tässä voi käydä selostamaan. Mainitsen vain kaksi tärkeintä, joista toinen on taloudellinen, toinen psyykinen.

Myötäeläminen

Eurooppalaisen ihmisen psyykinen suhde omaan jälkeläiseensä oli pari vuosituhatta sitten lastattu erilaisilla tuskan, vihan ja pelon tunteilla. Lasten surmaaminen ja hylkääminen oli yhteiskunnan täysin hyväksymä toimenpide.

Satojen vuosien aikana ihmisen kyky osoittaa ja ottaa vastaan empatiaa, ymmärtämystä, lisääntyi. Tähän vaikutti suurelta osin Euroopan yhteiskunto, kristinusko, joka on perusteiltaan erittäin humaani uskonto. Jokainen sukupolvi, joka oli lapsena saanut osakseen hivenen empatiaa, pystyi sitä osoittamaan sitä yhä enemmän omille lapsilleen.

Vaurastuminen

Toinen merkittävä tekijä on se

valtava elintason nousu, joka viimeisen kahden vuosisadan aikana on Euroopassa tapahtunut. Maatalousyhteiskunta eli hyvin lähellä elämisen minimiä. Sellaisissa oloissa ihmisten ensimmäinen ajatus on hengissä pysyminen eikä suinkaan humanisuuden osoittaminen lähimmäisiä kohtaan.

Kun elämä ei ole enää kokonaan taistelua jokapäiväisestä leivästä, ihmisillä on aikaa ja voimaa ajatella muutakin, esimerkiksi lasta.

Tämän päivän lapsi

Tänä päivänä eurooppalainen yhteiskunta huolehtii jälkeläisistään paremmin kuin koskaan menneisyydessä. Lasten hoitoon ja koulutukseen uhrataan suunnattomia summia, joita menneisyyden ihminen ei olisi voinut lainkaan ymmärtää.

Myös perheissä vaalitaan lasta huolellisemmin ja hellemmin kuin koskaan.

Minä en ole erikoisen ihastunut siihen, että menneisyys nostetaan meille jonkinlaiseksi ihanteeksi, sillä ihanteellinen se on hyvin harvoin, jos koskaan, ollut.

Erikoisesti lasten suhteen kannattaa muistaa, että nykypäivän perheissä lapsi saa osakseen enemmän huomiota kuin koskaan aikaisemmin. Erikoisen merkittävänä ja ilahduttavana asiana pidän sitä, että nykyajan nuoret isät tuntevat lapsensa paremmin kuin ehkä minkään aikaisemman sukupolven isät omat lapsensa.

Ydinperheen synty

Mitä tunteiden vallankumouksessa sitten oikein tapahtui? Miten se näkyi tavallisen perheen elämässä? Ja kenen elämässä se näkyi eniten?

Tunteiden vallankumous loi ydinperheen, sen perhemuodon, jossa me nyt elämme. Aikaisempi perhe oli jäsentensä avoin, varsin lyhytaikainen yhteenliittymä, jonka perustana olivat taloudelliset tai poliittiset tekijät.

Uusi perhe muodostui suljetuksi yhteisöksi, jonka perustana olivat puolisoitten keskinäiset sekä vanhempien ja lasten väliset tunteet.

Tämän muutoksen merkitystä voi kuvata vain kertomalla, että traditioaalinen yhteiskunta piti miehen ja naisen välistä intohimoista rakkautta sairautena, jota hoidettiin kylvyillä.

Taloudellisia laskelmia ja perillisten hankkimista pidettiin ainoina kunniallisina syinä avioliiton solmimiseen. Naisen oli saatava elättäjä, miehen perillinen, ja kumpikin pyrki naimaan rahaa. Tämä oli, ja oli ollut normaali yhteiskunnallinen ajattelu vuosituhansien ajan.

Kaikkein eniten tunteiden vallankumous vaikutti lapsen elämään ja asemaan perheessä.

Lapsen historia

Lapsen historia on nykyajan ihmiselle kipeä ja surullinen asia, jota ei mielellään haluta myöntää todek-

si. Lapsen menneisyys pitkällä tähtäyksellä oli täynnä pelkoa, tuskaa ja turvattomuutta.

Minä haluan nyt tässä kohtaa huomauttaa kolmesta tärkeästä asiasta. Ensinnäkin meidän täytyy muistaa, että meidän ajattelumme ja käsityksemme asioista on perinjuurin erilainen kuin meidän esivanhempiemme ajattelu satoja vuosia sitten. Se mitä me pidämme kamottavana ja julmana ei välttämättä heidän mielestään ollut sitä.

Me tuskin veisimme tänä päivänä lapsiamme katsomaan näytelmää, jossa ihminen hitaasti kidutetaan kuoliaaksi — mehän varjelemme heitä televisionkin väkivallalta. Mutta vielä kolmisen sataa vuotta sitten ihmisen murskaaminen teili-pyörän päällä, tai ruoskiminen ja hirttäminen, oli suurin huvi, jonka vanhemmat voivat lapsilleen tarjota.

Vanhemmat

Toiseksi on totta, että nämä samaiset vanhemmat pahoinpitelivät julmasti lapsiaan. Lukemattomista historiallisista todisteista huolimatta tätä ei haluta uskoa. Yleinen vastaväite on se, että täytyihän vanhempien rakastaa lapsiaan, koska eläimetkin huolehtivat pennuistaan.

Tässä on jälleen kysymys kokonaan eri maailmasta. Eivät vanhemmat, jotka pieksivät lapsiaan, olleet pahoja. Päin vastoin, useimmat kuvittelivat, ja monet kuvittelevat yhä, toimivansa lastensa parhaaksi murskatessaan heidän tahtonsa lyö-

mällä ja nöyryyttämällä heitä. Ajan kasvatusoppaat kehottivat vanhempia tekemään juuri näin.

Totta kai vanhemmat rakastivat lapsiaan. Rakastaa sanalla vain oli eri merkitys kuin nykyään: menneisyyden vanhemmat rakastivat lapsiaan niin kuin omistamaansa tavaraa tai omaa jäsentään. He eivät kyenneet ymmärtämään lasta omaksi erilliseksi yksilöksi, jolla on oma ihmisarvonsa.

Traditionaalisen yhteiskunnan vanhemmat rakastivat lapsiaan, mutta eivät kunnioittaneet heitä, eivätkä ymmärtäneet, mitä heiltä voi missäkin iässä odottaa.

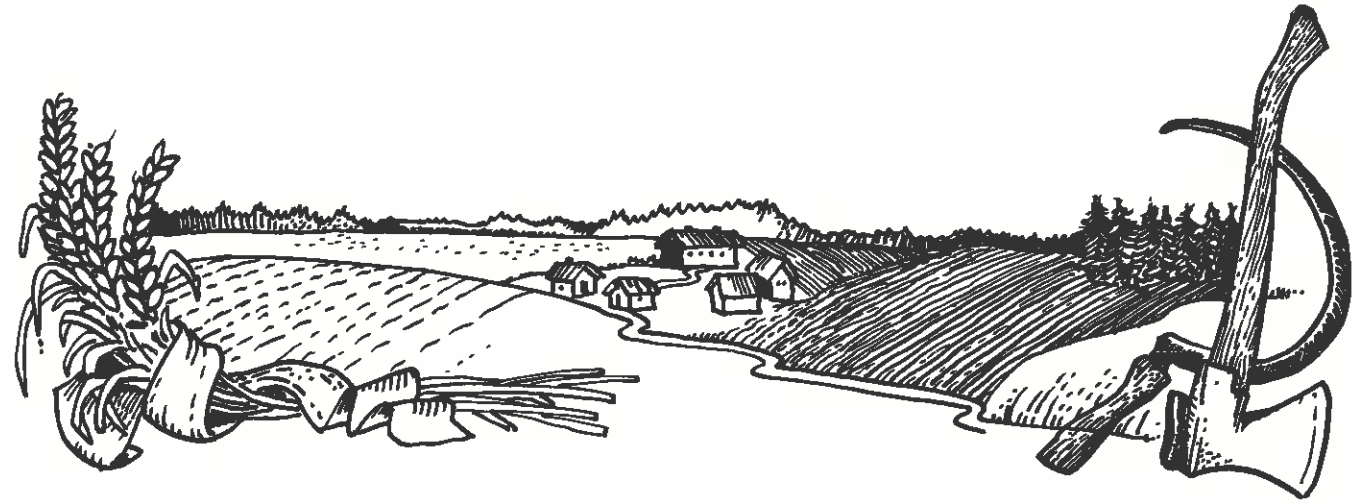
Lapset

Kolmanneksi tulee kysymys siitä, miten lapset itse kokivat kohtelun, jonka tarkoituksena oli tehdä heistä ehdottoman kuuliaisia kaikelle auktoriteetille ja riistää heiltä kokonaan oma tahto ja itsekkyytensä.

Meidän aikanamme tämä kuulostaa järkyttävältä. On kuitenkin muistettava, että kaikki lapset elivät suunnilleen samanlaisessa suhteessa vanhempiinsa. Kaikki saivat selkäänsä, kaikkia peloteltiin ja nöyryytettiin — ja myös hyväiltiin ja halattiin ja suukoteltiin. Monet kasvatusoppaat moittivat nimenomaan äitejä liiallisesta hellyydestä lapsia kohtaan.

On mitä todennäköisintä, että lapsi, jota ei kohdeltu poikkeavan julmasti, piti olemassaoloaan itsestään selvyysnä — eihän muusta ollut tietoa.

Kotiseudun kasvot muuttajan päiväkirjassa

Missä ovat juureni? Tuota kysyn usein itseltäni elämän pururataa hölkätessäni. Olen kulkenut idästä länteen tai täsmällisemmin koillisesta lounaaseen. Minua edeltänyt sukupolvi muutti Pohjois-Karjalasta Helsinkiin tai ainakin Kotkaan ja Viipuriin. Se oli maaseudun tyhjenemisen ensimmäistä aaltoa. Elinkeinoelämän monipuolistuessa ovat muuttosuunnat yhä lisääntyneet. Päävirtaus on kuitenkin kehitysalueilta etelään, Suomesta Ruotsiin ja muuallekin ulkomaille. Rohkeita lähtijöitä riittää. Kotiseudun lempeät äidinkasvot eivät anna elinkeinoja. Kysymys on jokapäiväisestä leivästä. Siksi yhä useamman kohtalona on pakaasin pakkaaminen ja muutto muille maille vierahille.

Missä ovat juureni? Ovatko ne siellä missä ensimmäiset parkaisuni kapalovauvana ilmoille toimitin, jossakin matkan varrella, vaiko täällä Somerolla, jossa miehen hiki on virrannut arkisen raadannan aherruksessa vuosikymmenet. Olenko kunnan somerolainen ja mitä voin ympärilläni olevalle yhteiskunnalle työpanokseni ja verojen lisäksi antaa.

Muuttajalla on ollut useita koteja

ja monia kotiseutuja. Matkalla koillisesta lounaaseen ovat kotiseudut vaihdelleet. Karjala, Uusimaa, Kymenlaakso, Savo, Varsinais-Suomi ja Häme ovat tuttuja kotitienoita, joista jokainen on omalla lähtemättömällä tavallaan jättänyt identiteettinsä muistojen päiväkirjaan. Siksi voin hiljaisen lauluni soittaa jokaiselle kotiseudulleni, vaikkakin se tapahtuu kansakoulusta saamalla kuutoson fonetiikalla.

Niin on, että elämäntietueella minusta tuskin tulee hyvää maailmankansalaista, mutta sitä vastoin mieli halajaa kohti hyvää suomalaista. Tämän vuoksi voimakkaimmatkin heimotunteet peittyvät suomalaisuuden tavoitteen alle. Kotiseutu on kaikkialla Suomessa. Kotiseutu on siellä missä on työ ja kotini. Suomalaiseen maaperään on helppo juurtua. Yksilön ja kotiseudun vuorovaikutus on parhaimmillaan kun

Tunteiden vallankumous

molemmat tulevat Pitkällesillalle puoliväliin vastaan. Muuttajan on oltava aloitteellinen. Sinne vaan joukkoon tummaan. Maassa maan tavalla.

Jo koti on toki enemmän kuin yksiö, kaksio, kolmio, neliö tai jotkut muut seinät. Kotia ovat myös pihanurmikko ja pihapuiston puut ja pensaat. Niin myöskin kotiseutu alkaa siitä läheltä pihapuiston reunalta. Lähellä ovat hyvät ja uskolliset naapurit. Siitä alkaa maisema, jolle ei vertaa. Se on kotiseudun maisemaa, jonka katseleminen antaa mielihyvän tunteen. Happi, jota syvään hengitän, virkistää.

Karjala mielessään teen kunniaa kotiseudulle, jonka kivisiä peltoja olen kyntänyt. Kivet kierrettiin ja joskus kirottiin. Se oli tietenkin rumaa kielenkäyttöä, mutta ymmärrän niitä vähään tyytyviä miehiä, jotka kokka-aurallaan raapivat kannokkoista ja kivistä kaskimaan pintaa. Niillä miehillä oli tyriä kuin tirikelloja otsakin täynnä. Leipä kasvoi kapea Karjalan kaskessa. Luukkupöksyiässä pääsin mukaan miesten meininkeihin. Ruskealla ruunalla ratsastaen muokkasin pelon pintaa risukarhilla. Pylly siinä touhussa kipeni. Hevoset, lehmät, siat, lampaat ja kanat toivat vipinää karjapihaan. Metsissä, pientareilla ja ahojen laidassa kukkivat ja kypsivät makeat mansikat. Tervalammen kymyniskaiset mustat ahvenet kävivät hyvin onkean etenkin sadeilmalla. Karjalan ihmiset tiesivät, että nuo maisemat ovat meille pyhää maata. Kotiseutua vaalittiin. Hengenelämälle osattiin antaa arvoa. Siitä olivat elonmerkkinä martat, nuorisoseurat, maamiesseurat, kuorot, näytelmäkerhot ja kirkko-reissut. Karjalaisella toimeliaisuudella silloinen kotikylä eli voimakasta elämää.

Muistoja, loputtomasti eläviä muistoja on muuttajan päiväkirjassa Uudenmaan keski- ja pohjoisista. Tuo aika liittyy nuoruuteen

ja opiskelijaelämään. Hyvinkään Viertolan opiskelijajoukkueessa oli edustus kaikista Suomen heimoista. Näin jälkepäin ajattelen, että suuri opetus sisältyi niihin asioihin, joi-ta jokainen opiskelija oman koti-seutunsa kulttuurista joukkueeseen toi. Olimme pohjalaisia, hämäläisiä, karjalaisia, savolaisia ja muita kulttuuriperinnettämme. Hyvinkään Viertolassa meidän yhteiseksi nimittäjäksemme kohosi verraton toverihenki. Mielestäni tuota hyvää henkeä voi verrata vaikkapa kiintymykseksi uuteen kotiympäristöön. Ei se mitään tietoista kotiseututyötä liene ollut, mutta mukaan mentiin paikkakunnan ihmisten menoihin. Opiskelijajopajat eivät halunneet koteloitua omaan opistolinnakkeeseensa.

Savo on eräiden mielestä susirajan takana, koska tuon oppisuurunan mukaan Suomi päättyy täältä katseltuna Hämeenlinnan paikkeille. En ole nähnyt Savossa susia, en edes ihmisiä. Olen saanut nauttia savolaisesta kotiseudusta liki kymmenen vuotta. Ei ole synty asua Savossa eikä edes häpeäkään. Nuo sa-navalmit ihmiset ovat verrattomia siskoja ja veikkoja. Savon maisemista ei voi olla pitämättä. Saimaa on sininen kuin pilvetön taivas. Sen käyn jokaisena kesänä paikan päällä toteamassa.

Aika Kymenlaaksossa kesti itse asiassa vain syksystä jouluihin. Kymijoki on Kymenlaakson elämänvirta taloudellisessa mielessä. Sen rannoilla teollisuus kukoistaa. Maakunta on kaunis ja ihmiset yritteliäitä. Kymenlaakson maakuntalaulun sanat ovat vihlovan kauniit ja sävelet sykähdyttäviä. Tuon romantisoituneen kuvan ohella on Kouvolasta jäänyt mieleen yliahne vuokraemäntä, joka jaksoi kohta'urputtaa, kun vuokranmaksu oli parikin päivää myöhässä.

Auran rantain laulu helkkyi kauniina Varsinais-Suomessa. Salon kaupunki ympäristöineen kuuluu

Suomen dynaamisimpiin paikkakuntiin. Onhan Salosta hyvää vauhtia kehityksessä piilaakso. Vierellä olevan Halikon historia on pitkä Armfelteineen ja muine kuuluisuuksineen. Pitäjässä tehdään aktiivista kotiseututyötä. Maisemalliset arvot rakennuksineen henkivät syvää elämänsykeä.

Entäpä sitten Lounais-Häme ja sen verrattomasti upein paikkakunta Somero. "Kyllä Somerolta kehtaa kotoisin olla". Tuo joskus kauan sitten Vasaman Kustaan suusta kuulemani lausahdus kertoo paljon. Terveesti ajateltuna siihen sisältyy juuri se kotiseutulypeys, jota jokaisen suomalaisen tulisi omasta ympäristöstään tuntea. Someron ylivoimaisia etuja kotipaikkana ovat hyvä sijainti Suomen kartalla, muhkeat maalaismaisemat, viljavat pellot, tuottoisat metsät ja rivakat somerolaiset ihmiset. Ilma, jota täällä hengitämme on puhdasta. Tähdet Someron yllä ovat nyt juuri hyvässä asennossa. Somerolla on suuri tulevaisuus edessään. Uudet aatteet ja ideat elävät jo. Perusta on vankka, jolle rakennetaan.

Someron tienoon eräs näkyvä tunnusmerkki on määrätietoinen kotiseututyö. Siitä kantavat vastuu-ta Somero-Seura ja Somerniemi-Seura. Kotiseutukulttuuriseuroihin kuuluu myös Someron Karjalaiset. Kotiseutuhengellä on täällä väkevä äänenkannattaja, Somero-lehti. Someron Joulu tukee samaa linjaa. Kotiseututyön johtohenkilöt ovat täällä koostuneet aina somerolaisten parhaimmistosta. Kotiseututyö ei tunne politiikkaa, eikä muuta-kaan lahkolaisuutta. Se on puhtaak-siviljeltyä työtä tulevaisuuden hyväksi menneisyyden kunnioittamisen hengessä. Sen työn peruspilari on lämmin koti sekä ihmissuhteet, joiden toivoisi kaikkialla olevan lujat, luottavat ja lähimmäisestä vastuuta kantavat.

Haluan kertoa teille siitä suuresta vallankumouksesta, joka on tärkeämpi kuin mikään poliittinen, tieteellinen tai taloudellinen vallankumous, joka maailmassa on tapahtunut.

Tämä vallankumous kesti pari sata vuotta päinvastoin kuin muut vallankumoukset, jotka ovat yleensä kiivaita lyhytaikaisia tapahtumia.

Vallankumouksen perusidea on kumota vanha valta uuden tieltä. Se onnistuu äärimmäisen harvoin, ja sitä harvemmin, mitä nopeampi ja kiihkeämpi vallankumous on. Minun tarkoittamani vallankumous on ainutlaatuisin ja perusteellisin vallankumous, jonka länsimainen ihminen on saanut kokea, sillä se ei vaikuttanut vain hänen ympäristöönsä, vaan muutti myös hänet itsensä juuria myöten.

Minä tarkoitan tunteiden vallankumousta, joka alkoi Euroopassa 1700-luvulla, ja noin kahdensadan vuoden aikana loi uuden länsieurooppalaisen ihmisen.

Perinteellinen yhteiskunta

Vanha yhteiskunta, josta sosiaali-historioitsijat käyttävät nimitystä traditionaalinen yhteiskunta, oli maatalousyhteisö, jonka elämänmuoto oli kollektiivi.

Kollektiivissa ihminen ei ollut yksilö. Hän oli osa yhteisöään, oli se sitten suku, tila, kylä, luostari tai mikä tahansa muu yhteisö. Ihmisen ensimmäinen velvollisuus oli ajaa yhteisön etua, ei missään tapauksessa omaansa.

Ihmiset olivat tämän ajattelun täydellisesti sisäistäneet, eikä oman tahdon tai persoonallisuuden puuttuminen aiheuttanut heille sitä ahdistusta, jota se aiheuttaisi meille. Nykyiselle äärimmäisen yksilölliselle ihmiselle tällainen elämä olisi ollut sietämätöntä.

Yhteisö oli elintärkeä. Yhteisö vaati jäseniään ehdotonta kuuliaisuutta ja tapojen noudattamista. Toisaalta yhteisö myös vastasi jäsentensä turvallisuudesta. Jokainen tiesi, että yhteisön ulkopuolella ei selvinnyt hehngissä ja että sääntöjen rikkojaa rangaistiin ankarasti.

Näin elämä sujui vuosituhsia ikävuotta yhteisellä sopimuksella toisiaan vahtien ja palvelen.

Tämän ikivanhan kollektiivin rikoi Länsi-Euroopassa, johon Suomikin on laskettava, kaksi uudella ajalla syntynyttä sosiaalista suuntausta. Nämä ovat ainoat selvät, yhtämittaiset kehityskaaret Euroopan historiassa keskiajalta tähän päivään, ja ne jatkuvat yhä.

Tarkoitan ihmisten yhä suurempaa yksilöllistymistä ja yhä suurempaa kiinnostusta lapseen.

Muutoksen leviäminen

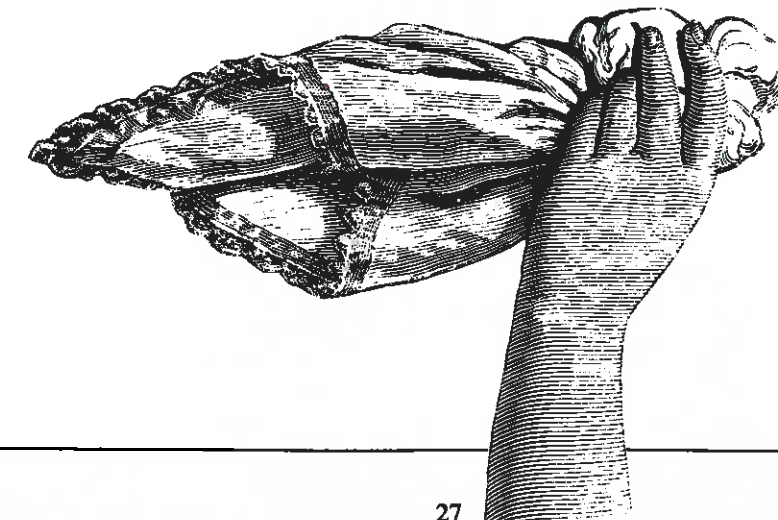
Ihmisten jokapäiväisessä käytäytymisessä tapahtui hyvin hidas, mutta perustavanlaatuinen muutos. Uusi ajattelutapa levisi Englannista vähitellen kohti itää ja synnytti ihmisen, joka ei ollut moderni vain tiedoiltaan ja taidoiltaan vaan myös tunteiltaan.

Muutos koski ensimmäisenä keskiluokkaa, opettajia, lakimiehiä, lääkäreitä, kirjailijoita, tiedemiehiä, liikemiehiä, yleensä sitä ihmisryhmää, joka oli kohtalaisen vauras ja henkisesti vireä.

Yläluokkaan muutos ehti myöhemmin jo siitäkin syystä, että aristokratialla oli valvottavanaan sekä varallisuuden että sukuperinteen siirtäminen sukupolvelta toiselle. Sen ei voinut sallia tapahtuvan tunteen varassa.

Viimeinen, ja suurin kansaluokka, jota tunteiden vallankumous kosketti, oli talonpoikaisto, ja tähän samaan ryhmään on tässä tapauksessa laskettava myös kaupunkien työväestö, sillä sen valtaosa oli peräisin maaseudulta.

Perheenjäsenten välisten tunteiden korostaminen, joka oli itsensänselvyys Englannin keskiluokassa 1700-luvun puolivälissä, oli turhaa itsekästä höpinää pohjois- ja itäeurooppalaisessa traditionaalissa talonpoikaisyhteisössä vielä 1920-luvulla.

Someron yrittäjäjuhlassa kesken humun mietiskelin paikallisia elinkeino- ja kauppiasperinteitä. Kun keskustan vanha rakenne murtuu nyt lopullisesti, mitä jää menneestä maisemaan merkeiksi.

Minä uskon että perinteiden terve vaaliminen, vanhoihin asioihin ja muistomerkkeihin nojaaminen, on järkevää politiikkaa, silloin kun paikkakunnalle halutaan uutta elinkeinotoimintaa. Historiattomaan aarniometsään ei tule muita kuin uudisraivaajia ja seikkailijoita.

Kiiruun viinapolttimon kivinen makasiini pysyy varmasti katukuvassa. Kauppias G.A. Löfgrenin 1869 perustama viinatehdas ehti tiputtaa 1,3 miljoonaa litraa kirkasta kunnes se vuonna 1887 lopetti toimintansa.

Paikkakunnan vanhinta teollista perinnettä ovat Ävikin lasitehdas 1740-luvun lopulta ja noin sata vuotta nuorempi Terttilänkosken paperifabriikki. Ävikin viimeinen lasinpuhallus tapahtui vuonna 1833, ja Terttilä lopetti 1847. Suomen toisesta lasitehtaasta on jäljellä Ävikin kartanon pihapiiri, mutta varsinaiset tehdasrakenteet ovat ymmärrettävästi aikaa sitten hävinneet. Terttilän kylän maisema ei muista paperitehdasta.

Helsingintien parannussuunnitelmien yhteydessä Kääntelän posti oli vaarassa jäädä uuden linjauksen alle. Paikallisasukkaat olivat huolissaan kotipostin menetyksestä. Siinä vaiheessa alettiin mietiskellä, kuin-

ka pirun vanha rakennus posti itse asiassa on. Vanhat muistelivat, että se on ollut iät ajat siinä.

Söderkullan kartanon omistaja J.E. Söderström oli pitäjän ensimmäinen kauppias. Hän aloitti senaatin erikoisluvalla kaupan pidon Someron kirkolla jo 1852. Vuoden 1859 kauppa-asetuksen jälkeen, 31.3. 1860 läänin maakauppiaitten muistopäivänä maaherra hyväksyi Someron ensimmäiseksi maakauppiaksi J.E. Söderströmin. Hän sekä pitäjän toinen kauppias Anders (Antti) Hemmi laajensivat seuraavalla vuosikymmenellä toimintansa pitäjän keskustan ulkopuolelle.

J.E. Söderström perusti Kääntelän kaupan tilansa maille 1876, mutta vuokrasi rakennuksen samana vuonna kauppias Hemmille, joka tästä vuodesta lähtien piti kauppaa aina tälle vuosisadalle saakka. Hemmin jälkeen Kääntelän kauppiaita ovat olleet mm. J.E. Söderströmin poika Knut, ynnä kauppiat Ojala ja Lenkkeri. Söderkullan kartano möi aikanaan rakennuksen Hemmille, mutta säilytti tontin itsellään.

Tielaitoksen suunnitelmat tällä pätkällä tuntuivat kulttuurihistoriallisesti varomattomilta. Seeterin isäntä Juhani Torkkomäki, joka nykyisin omistaa Kääntelän, neuvotteli TVL:n kanssa tien uudesta linjauksesta. Hirsjärven postitoimipaikan säilyttämisen perusteluina mainittiin, että rakennus on luonteellinen 1800-luvun kauppa- huone asuintiloihin. Rakennuksen

käyttö on jatkunut kutakuinkin alkuperäisessä tarkoituksessa. Tonttiin kuuluivat päärakennuksen lisäksi erilliset varastotilat, joista hirrestä rakennettu alkuperäinen varasto sijaitsi maantien toisella puolella. Kääntelän liiketontti muodosti eheän kokonaisuuden ja antoi todentuntuisen kuvan maamme ensimmäisten maakauppojen ympäristöstä ja itse kauppahuoneesta.

Kääntelä on sijainnut liikenteellisesti merkittävällä paikalla; tällä kulmalla on kohdannut Uudenmaan, Hämeen ja Varsinais-Suomen puolelta kulkeva väki varsinaisen pitäjän keskuksen ulkopuolella. Kappatoimina maalais- ja kyläkauppana jatkui vuoteen 1959, Hirsjärven postitoimipaikka aloitti tiloissa vuonna 1959.

Tieviranomaiset suostuivat päärakennuksen säilyttämiseen. Jouduttiin valitsemaan vaihtoehdoista toiseksi huonoin, ja viehättävä varastorakennus purettiin syksyllä 1985. Kuitenkin Kääntelän rakennus on ainoa paikkakunnalla alkuperäisessä tarkoituksessa ja jokseenkin alkuperäisessä tilassa säilynyt 1800-luvun liikerakennus. Yhä yleisön palvelutilana toimiva Kääntelä kuuluu samalla Lounais-Hämeen iäkkäimpiin liiketaloihin.

Se on arvo sinänsä. Saattaa olla ettei meidän polvemme sitä ymmärrä, mutta lapset ja lapsenlapset kiittävät meitä siitä, että säästimme edes vähän perinnettä.

Joulunvietto suomalaiselle on perinteisesti tuttu tapa. Minulle on kuitenkin tullut jo melkein perinteeksi, että joulunvietto ei ole perinteinen tapa, vaan se joka vuosi vaihtelee suurestikin. Jo yli kymmenen vuoden ajan olen viettänyt tämän kalenterikohdan jossain etelän mailla ja ainahan se nyt kotiolut voittaa, varsinkin kun sattuu eteläiselle pallonpuoliskolle. Siellä nimittäin joulu on keskellä kesää.

Viime vuonna satuin tulemaan joulun alla Perth'in kaupunkiin, Länsi-Australiaan. Jouluvaloja, enkelinkuvia ja muuta rikkamaa roikkui katujen yllä kuten muuallakin ja joulupukit häärivät turkeissaan lähes 40 asteen helteessä tavatalojen edustalla kuten kotopakkasessakin. Ihmiset ryntäilivät lahjanostoissaan sinne tänne, niin että on tuo hulluus levinnyt ympäri maailman.

Tästä kaikesta oli kuitenkin päästävä eroon, mikä ei ollut niin kovin helppoa. Lentoyhtiöt olivat juuri aloittaneet tavanmukaisen joulunaluslakkonsa ja siksi olivat kaikki bussi- ja junaliput, jopa vuokrattavat autotkin loppuunmyytyt. Perth sijaitsee melko yksinäisenä, meren ja erämaan erottamana muusta maailmasta. Lähimpään toiseen suurkaupunkiin on vaatimattomasti 2700 km:n matka.

Minua sattui kuitenkin onnistamaan, kun tapasin Jack'in, täällä kasvaneen suomalaisen. Lopettuaan työnsä joulun aaton aattona Jack lähti matkaan ja sain seurata mukana. Joululahjaksi toisillemme annoimme puolet matkakuluista ja hyvän seurun. Niin sekin probleema selvisi näin yksinkertaisesti. Suurkaupunki ja sivistys jäivät pian taakse ja edessä oli vain lohduton kuiva erämaa. Tosin siellä nykyisin

on noin 200 kilometrin välein aina huoltoasema ja baariravintola, ettei oikeastaan mihinkään pahempaan pulaan voi joutua.

Ensimmäisenä päivänä pääsimme ennen pimeän tuloa noin 600 km:n matkan. Pimeässä olisi hiukan vaarallista ajella pikkuautolla, koska silloin kenguruita ja muita eläimiä tulee tielle ja voivat sokaistua saan jäädä alle. Päivällä näimmekin näiden raatoja tien varrella ja eräät niistä olivat olleet melko kookkaitakin. Siksi illan viimeisessä hämärässä pystytimme teltan autiomaahan, nautimme edellisestä baarista ostamamme hampurilaiset ja oluet. Taivaalla loistivat nyt miljoonat tähdet ja niiden joukosta löysimme tuon eteläisen pallonpuoliskon "Ota-van" eli Etelän-ristin. Niinpä totesimme yhdessä, että "ristin merkeissä" sitä vaan vietetään tänäkin jouluna. Lämpötila laski nyt nopeasti ja olikin mukava ryömiä makuupussiin ja telttaan. Aamuyöllä olisi erämaassa vain kymmenisen lämpöastetta.

Auringon noustessa aamukuu-

delta oli kuitenkin hetkessä taas lämmin ja pian pääsimme jatkaamaan matkaa. Nyt jouluaattona oli edessä Nullarbon erämaa. Nimi on latinasta ja tarkoittaa "ei puuta-kaan" ja tosiaan meni muutama sata kilometriä, ettei juuri muuta näkynyt kuin kiveä ja hiekkaa. Aatto-iltamme ja ateriamme oli hyvin samanlainen kuin edellinenkin ilta. Tosin nyt olimme jo Etelä Australian osavaltiossa ja saavutimme jopa pienen kaupungin campingalueen, missä oli vettäkin saatavana. Etelän-ristikin loisti taas, mutta nyt jo selvästi hieman toisessa kulmassa. Olimmehan taas noin tuhannen kilometriä idempänä kuin eilen.

Kolmantena päivänä oli sitten joulu ja nyt olimme jättäneet erämaan taakse. Ajelimme Etelä-Australian valtaviennä vehnäpeltojen halki. Korjuuaika oli paraikaa käsillä ja vielä näimme jossain joulusta huolimatta 4—5-kin leikkuupuimuria peräkkäin ajelevan pelloilla, joita riitti kilometrimääriä joka suuntaan. Siellä täällä oli vehnänjyvät kasattu pelloille suuriksi pyramideiksi, sateesta kun tähän aikaan ei ollut pelkoa.

Illansuussa saavuimme sitten Adelaiden ja ehdimme vielä Jack'in sukulaisten joulupöydän rääpiäisiin. Taas kerran oli yksi joulu paremmalla puolella.

Someron kylänraitin perustyyppit pysyvät

Kun runsaat kolmekymmentä vuotta sitten pahaisena koulutyttönä muutin Somerolle, mittailin silloista Joensuunkylän raittia omalla mittatikullani, ihmisillä. Kautta vuosien on suurin huvini ollut todeta, että perustyyppit eivät katoa, ne pysyvät.

Jos silloinen maantieteellinen ulottuvuuteni alkoi Kirkonmäeltä ja kunnankirjastosta ja päättyi Pikkujoensuussa Ruunalaan, niin tuon perusrungon haarakkeita olivat Hämeen Härkätien osuudet meijeriltä Seppälään ja eläinlääkäri Helsingiuksen huvilaan saakka Hämeenlinnaan päin ja Sariolaan ja kunnansairaalan mäelle Turun suuntaan.

Tyyppit, joista vuosiksi eteenpäin tuli somerolaiselämäni merkkipaaluja, olivat joko niitä, jotka aina tuntuivat olevan matkalla jostakin jonnekin, tai sitten niitä. Vain seisoskelivat omalla kulmallaan tai nurkallaan.

Seisoskelijoista tärkeimmät olivat ehkä Ruohosen veljekset, jotka pitivät huoltoasema. Heidän täytyi olla luontaisia johtajia, joiden ei koskaan tarvinnut olla komentelemassa alaisiaan töihin, muutoinhan heillä ei olisi ollut aikaa tuohon asioiden ja ihmisten tarkkailuun omissa takakenossa yksinäisyydessään.

Käsittämättömäksi ja täysin passiiviseksi merkkipaaluksi minulle jäi Laurannon Sami. Samalla nurkalla vinosti vastapäätä Osuusliike Orasta hän seisoi, niin tuntui, vuodesta toiseen, vuosikymmenestä toiseen.

Mitä hän teki ammatikseen, tekikö mitään? Puhuiko hän koskaan kenenkään kanssa? Mitä hän olisi

sanonut, jos häntä olisi mennyt rohkeasti jututtamaan? Minkäläinen ääni tuolla ihmisellä mahtoi olla? Oliko hän tietoisesti kehittänyt tyylin, joka antoi ymmärtää, että hän ikäänkuin odotti jotakuta tulevaisuuteen, ikäänkuin olisi oikeissa lähteillä jonnekin?

Mutta ehkä tuolla raitilla oli kuitenkin enemmän ikuisia menijöitä. Asioitsija Nurmi liikkui polkupyörällä, ja jatkuva ihmetyksen aihe minulle oli, miten hän pääsi pyöränsä selkään, niin pyöreä ja pullea ja massiivinen kuin hän oli. Kylän pyöräilijöistä ehdottomasti elegantin oli tohtorinna Helsingius, joka vielletti valkeaksi maalatulla kippurasarvisellaan. En koskaan nähnyt hänen liikkuvan jalan. Kävelen kulki tohtori Liisa Koroma, kunnes hankki auton köröteltäväkseen. Hänen imagoonsa kuului herramallinen pikkutakki, sellainen, josta nyt olemme uudestaan oppineet ihaillemaan Greta Grabon ja Marlene Dietrichin vanhoja filmejä katsoessa. Hän edusti pukeutumisesaan eräänlaista köyhäilyä, joka ymmärrettiin muualla maailmassa tyyliksi vasta vuosia myöhemmin. Englannin kielen opettajamme maisteri Anni Halme edusti riuskaa kävelytapaa ja tuntui olevan vannoutunut jalankulkija. Hän oli todellinen pukeutuja, jonka materiaalitajua tavattomasti ihailin. Tässä on tietysti pakko mainita Irjuska, maisteri Irja Pulkkinen, jonka persoona täytyy nähdä jotta voisi ymmärtää mitä tarkoittaa käsite nonsalanssi. Persoonallinen vaeltaja hänkin.

Kun nyt lipsahdin tekstiiliasioihin, niin en voi olla muistamatta tohto-

rinna Helmi Erkinaroa, jonka joka-keväinen hattuosasto oli aina tapahtuma ja joka kerta yhtä virkistävä. Hänen touhukkaan kävelytyylinsä tunnisti kaukaa, ja hän oli useimmiten matkalla omasta pikku puodistaan tohtorilaan antamaan pianotunteja, mutta ehti matkalla hoitaa koko perheensä suhdetoiminnan.

Miespuolisista vaeltajista ylitse muiden oli ja on tietysti Tapio Horiola. Kun kouluvuosi suuri lukuelämäys oli filosofi Eino Kailan teos Persoonaliisuus, opin sieltä viisauden ”Einen Mann von Geist erkent mann auch von hinten” ja siinäähän se viisaus ja charmi käveli pitkin Someron kylänraittia. Hyvin näyttävä kävelijä, ylhäisessä lajissaan, oli Raulon Jyrki, joka oli yläluokkalainen ja jota ala-luokkalaisen sopi katsoa hyvin hyvin kunnioittavasti. Jos Jyrkillä oli mittaa ylös taivasiin, niin matalasti maataviistäen kulki Aukion Otto. Kun menin hänelle rippikuvaan, sain todellisessa tilanteessa kokea tuon hänen melkein maankuuluun tokaisunsa: ”Otetaaks nätti kuva vai sellanen ku malli on?” Eikä kukaan osaa kitisyttää ja narisuttaa ääntään niinkuin Otto.

Koko viisikymmentäluvun ja vielä kuusikymmentäluvun alussa tapasi Joensuunkylässä jotakin hevospeleillä liikkuvia, nimenomaan kesäisin. Vaikuttava näky vuodesta toiseen oli Svenssonin naisten iltalypsyylle meno — kylän läpi Pikku-Joensuuhun, jossa lehmiä kesäisin pidettiin. Kaksi naista, raukeina ja toisilleen puhumattomina, maitotonkineen ja sankoineen, hevosen ja rattaisten hiljaisessa keinahtelussa, olivat kuin flaamilaisten mestareiden maalauksesta. Heidän mukaan-

nousseet teurastamon tiilirakennukset. Liiketalossa toimii T-Keskus-Valinta kauppiaina Sylvi ja Jaakko Härmä sekä Someron Pesula.

Tuolloin lähes viisikymmentä vuotta sitten Someron keskustassa ei ollut nykyisiin verrattavia marketteja. Varsinkin tuoreliha- ja muut teurasalan valikoimat olivat vaatimattomia. Lounais-Suomen Osuusteurastamo oli jo pitkään osastanut teuraskarjaa Someron alueelta. Koska pitäjän keskustaajama oli kasvanut melkoiseksi kuluttajaksi katsottiin, että myös liha-alan erikoismyymälä tarvitaan.

Liiketalon rakennustyöt aloitettiin keväällä 1937 ja viidentenä päivänä marraskuuta samana vuonna avattiin yleisölle ajanmukainen ”jäähdyttämöllä ja tarkoitusta vastaavilla laitteilla varustettu hygieninen liha- ja leikkelemyymälä”. Mei-

jerin omissa tiloissaan harjoittama maidon vähittäismyynti siirrettiin niin ikään samaan taloon.

Koska uudesta myymälästä oli saatavana useamman laatuista tuoretta lihaa sekä muita teurasalan tuotteita, alkoi kauppa käydä hyvin. Monesti lauantaisin ja pyhien aattoina syntyi jopa jonoja asiakkaita.

Hyvän ajan ja kehityksen kulun katkaisivat sodan varjot, jotka vajaan kahden vuoden kuluttua myymälöiden avaamisesta nousivat Euroopan ja vähän myöhemmin myöskin Suomen taivaalle. Talvisodan 1939 alettua meni ruokatarvike toisensa jälkeen kortille ja säännöstelyyn, jota kesti runsaat kymmenen vuotta.

Kun sota-ajasta vähitellen toivuttiin, koveni kilpailu liikealalla. LSO:n myymäläkin laajensi artikkeleitaan koko ruokatalouden kat-

tavaksi. Vuoden 1974 alussa suoritettiin liikkeessä uudelleenjärjestelyjä ja myymälän nimi muuttui Ruokakeitaaksi.

Fuusioinnit veivät aikanaan Somerolta LSO:n harjoittaman eläinten teurastuksen ja lihatarkastamon. Ruokakeidas lopetti toimintansa marraskuun lopussa 1977. Kiinteistö myytiin, sen osti tukkuliikettä harjoittava Riisla Oy, jonka pääpaikka on Raumalla. Liikkeen nimeksi tuli nyt T-Keskus-Valinta ja kauppiaksi Sylvi ja Jaakko Härmä.

Nyt puhaltavat jälleen uudet tuulet. Teurastamon tiilirakennukset on jo purettu. Vanha liiketalo saa vielä toistaiseksi olla pystyssä. Uusi liiketalo rakennetaan vähän kauemmaksi tiestä, vanhan talon paikalle tulee parkkitilat. T-Marketin lisäksi muuttaa myöskin Alko uuteen liike-taloon.

Tiiliset teurastamorakennukset sijaitsivat liiketalon takana, ne ovat jo kauan seisoneet melkein tyhjiillään tarpeettomina.

Opiskelijan elämää

Rostin talossa oli tilaa enemmän kuin Fredrikssonit asumiseensa tarvitsivat. Vuosien saatossa talossa oli vuokralaisina mm. hammaslääkärin vastaanotto, asianajotoimisto, Kangas ja Muotiliike sekä Someron yhteiskoulun luokka vuosina 1953—57.

August Fredriksson kuoli 1953, Anna Fredriksson asui Rostilla kuolemaansa saakka, 46 vuotta. Hän kuoli maaliskuussa 1971 lähes 92 vuotiaana.

Perikunta myi Rostin kiinteistön Rakennusliike Muuramalle vuonna 1983. Paikalle rakennettiin osittain kolmekerroksinen liike-asuintalo Rostinkulma, jossa ensimmäiset liikkeet avasivat ovensa kesällä 1985.

Asuintalosta liiketaloksi

Syys-lokakuun vaihteessa tänä

Tapetti ja Värin, entinen nahkuri Laineen, talo oli tyylikäs, mutta liiketaloksi pieni.

Pian häviää tämäkin vanha liiketalo Joensuuntien varrelta.

vuonna katosi Joensuun katukuvasta Forssan Tapetti ja Värin omistama liiketalo.

Talon rakennutti Somerolla nahkuriliikettä ja -kauppaa pitänyt Kustaa Laine asunnoksi perheelleen vuonna 1928. Laineen silloisessa vanhassa talossa oli kaupan lisäksi myös suutarinverstas, jossa työskenteli useamman suutaria. Verstaassa valmistettiin paitsi nahkajalkineita myös kaikkia nahasta valmistettuja hevosen valjastamisessa tarvittavia vempelitä, joita sitten seinän takana olevassa kaupassa myytiin. Nahkoja parkittiin Jaatilanjoen rannassa olleissa rakennuksissa. Molemmat toiminnat loppuivat 1960-luvun alkupuolella.

Laineen sukua asui nyt puretussa talossa 1960-luvun alkupuolelle saakka, jolloin perikunta myi talon salolaiselle sijoittajalle. Tämä puolestaan myi talon Forssan Tapetti ja

Värille, joka muutti kiinteistön liikehuoneiksi. Tilat kävivät vuosien myötä ahtaiksi ja epäkäytännöllisiksi laajentuvalla liiketoiminnalla.

Koska tontti on hyvällä liikepaikalla, oli rakennusliike kiinnostunut liike-asuintalon rakentamisesta tontille. Asiasta päästiin sopimukseen forssalaisen Rakennusliike Lindvall Oy:n kanssa, joka osti tontin. Sille rakennetaan 1600 kerrosneliön osittain kolmekerroksinen liike-asuintalo, jonka pitäisi suunnitelmien mukaan valmistua ensi kesänä.

Entiset LSO:n rakennukset

Kolmas ja nuorin purkutuoimion saanut on Lounais-Suomen Osuusteurastamon vuonna 1937 valmistunut liiketalo ja vuotta aikaisemin

sa opin mittaamaan aikaa, illansuusta illansuuhun.

○

Ikuisia vaeltajia tuntuu olevan se paljain jalon kulkeva laiha pitkä mies, jonka kerrotaan harrastavan esperantoa. Viimeksi olen nähnyt hänet syyskuussa 1985, eikä mikään näytä hänessä muuttuneen vuodesta 1952. Keskuudestamme on jo poistunut toinen paljasjalkainen, jonka nimeksi tiesin Viljamin, ja joka kuljetti aina reppua mukanaan. Elämäni suuria arvoituksia oli, mitä hän siinä reppussa kantoi. Lähelle totuutta luulin pääseväni kesällä 1959, kun olin postissa töissä, kantaen titteliä ”viimekädensijainen”. Mutta hän ei koskaan tullut ostamaan postimerkkejä luukultani, eikä päästänyt minua piinasta.

Ylioppilaskirjoitusten jälkeen sitä odotti kärsimättömänä tulevaisuuttaan. Oli täysin epäselvää, missä tulisi viettämään tulevan talven. Sitä eli eräänlaisessa kutkuttavassa tietämättömyyden olotilassa. Miellessä pyörivät eri oppilaitokset ja paikkakunnat. Omat mahdollisuudet päästä eri oppilaitoksiin oli punnittava mielessä. Lukiovuosina oli tottunut siihen, että jokasyksyinen opiskelupaikka oli itsestäänselvyys.

Kun opiskelupaikka sitten varmistui loppukesällä, mieli rauhoittui. Edessä oli muutto uudelle paikkakunnalle. Kuka lähti pohjoiseen, kuka etelään, kuka yritti pysytellä mahdollisimman lähellä Someroa. Vanhoja luokkakavereita tavatessa ilmassa oli tiettyä haikeutta. Ystävien kanssa vannottiin innokasta kirjeenvaihtoa, vähemmän tuttujen tiedettiin jäävän muistoihin.

Uusi paikkakunta odotti. Pakkasin kimpsut ja kampsut ja huristelin pääkaupungin humuun. Helsinki asuinpaikkana ei kuullostanut korviini kovinkaan innostavalta. Se oli mielessä harmaana ja kiireisenä paikkana, täynnä työkeitä ja itsetietoisia ihmisiä. Päätin kuitenkin yrittää muuttaa mielikuvaani siitä.

Ensimmäiset viikot kuluivat opistoon ja opiskelusteemiin tutustuessa. Huomasin kotiutumisen vievän aikaa enemmän kuin olin kuvitellut. Ehkä podin jonkinlaista orpouden tunnetta. Viikonloput kuuluivat kotona. Huomasin, etten ollut ainoa joukostamme. Kouluun jäi nimittäin vain aniharva viikonlopuiksi, vaikka kotimatkat kestivät monta tuntia. Edes Helsingin huvielämä ei vetänyt puoleensa. Vähitellen opiskelijat kuitenkin tutustuivat paremmin toisiinsa ja alkoivat viihtyä paremmin opistolla.

Opiskuelämässä merkittävää osaa näyttää raha. Näin myöhemmin ajatellen sitä oli alussa lähes ruhtinaallisesti. Keskustassa käydessä oli helppo piipahtaa kauppoihin heräteostoksille tai Fazerille jäätelöannoksille. Rahaa ei tullut laskeeneeksi kovin pennilleen. Varsin pian kuitenkin huomasin, miten helposti rahaa tässä maailman kalleimpiin kaupunkiin kuuluvassa paikassa todella uppoaa. Kaveritkin alkoivat valitella heikkoa rahatilannettaan opiskelutuen antaessa yhä odottaa itseään. Kesätienestit hupeivat hurjaa vauhtia. Matkustaminen on yllättävän kallista. Rahojen ollessa vähissä sitä alkaa keksiä keinoja toimittaa viisi asiaa yhden tunnin aikana Helsingin keskustassa päästäkseen yhdellä bussilipulla.

Toisin kuin ehkä oletetaan, opiskelija ei suinkaan heittäydy täysin rinnoin seuraelämän pyörteisiin. Päinvastoin. Opiskelutahti on järjestetty niin, että liikenevä vapaa-aika kuluu tiiviisti tenttikirjojen parissa. Kirjojen kanssa hikoilee mukavasti muutamia iltoja. Opiskeluun ei pidä kuitenkaan uppoutua. Vapaa-aikaa tulee löytyä vastapainoksi opiskelulle. Uudet ympyrät innostavat usein etsimään uusia harrastuksia. Samalla tutustuu uusiin ihmisiin.

Henkiseltä puolelta opiskelijan elämä on kehittävä. On terveellistä irroittautua perhepiiristä ja kotipaikkakunnasta joksikin aikaa. On itsenäistytävä ja tehtävä omia ratkaisuja elämässä. On pakko ottaa asioista itse selvää, jos haluaa elämänsä kuntoon. Itsestään saattaa löytää yllättäviä uusia piirteitä.

Opiskelijan elämää ei ole valettu mihinkään muottiin. Se on juuri sellaista, mielenkiintoista tai tylsää, millaiseksi sen itse tekee

Museomme harvinaisia esineitä

H a m m a s r a u t a. Kustaa Korvenoja Somerniemen Viuvalasta lahjoitti v. 1959 Someron museolle isänsä takoman hammasraudan eli -koukun. Korvenoja muisteli esineen historiaa:

Asuimme silloin Someron Ihmälän kylässä. Kun koukku tehtiin, olin kahdeksanvuotias, joten oli menossa vuosi 1892. Isälläni ei silloin vielä ollut pajaa — myöhemmin oli kyllä — joten hänen piti mennä lähinnä olevaan Melperin pajaan. En tiedä, oliko isävainajalla ennestään tiedossa malli vai keksikö hänen itse. Jälkimmäinen mahdollisuus on todennäköinen, sillä hän oli muutenkin kekseliäs. Päivä siellä pajassa meni kuitenkin hammas-koukku takooissa, mutta sitten se olikin valmis.

Naapurin emännät suhtautuivat epäluuloisesti uuteen laitteeseen. Kiikalan prukissakin kuulemma oli kuollut ihmisiä, kun oli hammas-

vedetty pois. Isäni päätti itse ryhtyä koekaniiniksi, koska hänellä oli kipeä hammas. Hän pyysi Niinimäen isäntää vetämään vihoittelevan hampaan pois uudella koukulla.

Niinimäki oli vahva mies. Hän otti isäni pään kainaloonsa niin lujalla otteella, ettei rimpuileminen tullut kysymykseen. Sitten hän sijoitti koukun paikoilleen ja väänsi hampaan irti niin että rytinä kävi. Koska tämä ensimmäinen koetus onnistui hyvin, rupesi Korvenojan hammaskoukulla olemaan kysyntää ja sitä lainattiin aina Kiikalaa myöten.

Hammasrauta on siistiä sepäntyötä. Siihen kuuluu tukeva kädensija ja hampaan juureen työnnettävä koukku, jonka riuhtaisuvoimaa tehostaa nokkela vipulaite.

N a i s e n s a t u l a. Avoimien ovien päivinä on entisessä lainajyvämakasiinissa Someron museon varastoesinenäyttelyssä nähtävänä hieman ajankolhima naisen satula. Sen on lahjoittanut museolle v. 1968 Kalle Kanerva (s. 1892) Talvisillan kylästä.

Naisen satulan tuntee siitä, että siinä on istuttava sivuttain molem-

mat jalat samalla puolen hevosta. Pitkät hameet eivät kai taipuneet tavalliseen ratsastusasentoon.

Satulan on tuonut Kalle Kanervan isoisä Mikko Poikojä Kiikalan Vähästä-Hirvelästä Someron Talvi-

sillan Stenbackaan (myöh. Kivimäki) joskus 1800-luvulla.

Satulan tyyli ja tekotapa viittaa siihen, ettei se ole kuulunut talonpoikaisen kansan käyttöesineisiin, vaan on lähtöisin jostakin herraskartanosta. Kalle Kanervan muistinajan satulaa oli käytetty keinuolinana, sillä siihen oli liitetty jalkakset.

Kuvat: Pekka Kujanpää

Muuttuva Someron keskusta

Rostin talo hallitsi Joensuun katukuvaa noin sadan vuoden ajan.

Rakennustoiminta Someron keskustassa ja sen liepeillä ei osoita mitään laimenemisen merkkejä, liike-, rivi- ja asuintaloja nousee kuin sienä sateella. Joensuuntien pohjoinen pää on niin ikään ollut suurten muutosten tiimellyksessä.

Rostin vanha talo purettiin runsas vuosi sitten. Tilalle rakennettiin osittain kolmekerroksinen liikeasuintalo Rostinkulma ”rehutorneineen”, kuten somerolaiset vitsailevat. Syys-lokakuussa purettiin Tappetti ja Väarin talo, entinen nahkuri Kustaa Laineen perheelleen 1928 rakennuttama talo. Entiset LSO:n tiilirakenteiset teurastamotilat purettiin lokakuussa, liiketalon purku jäi myöhempään. Uusi liiketalo tulee vähän kauemmaksi tiestä, eteen jäävät parkkipaikat. Kaikki puretut tai purettavat talot ovat vajaan puolen kilometrin matkalla Joensuuntien pohjoispäässä. Uudet upeat liiketaloit nousevat komistamaan kylän katukuvaa.

Ihmisen mieli on pian unohtava ja uuteen tottuva. Paikkakunnan historian kannalta lienee paikallaan merkitä muistiin hävitettyjen talojen historia noin pääpiirteissään.

Muistorikas Rostin talo

Rosti oli aikanaan Kiiruun kantalalle kuulunut liiketalo. Se on puretuista taloista vanhin, rakennettu todennäköisesti viime vuosisadan loppupuolella, jolloin Kiirun omisti Turusta Somerolle muuttanut kauppias sittemmin patruunaksi mainittu G. A. Löfgren. Hän oli monipuolinen liikemies, joka mm. huusi lääninhallituksessa 1869 pidetyssä huutokaupassa itselleen oikeuden polttaa Somerolle perustamassaan viinatehtaassa vuosittain 10.000 kannua (kannu = 2,62 l) viinaa. Viinapolttimo sijaitsi Kaislarannassa ja varastona oli Kiirun puistossa vieläkin oleva kivimakasiini. Viinan tislauksen loppu v. 1887. Samana vuonna Löfgren mainitaan kauppiana, kauppa lienee ollut Kiirun liiketalossa Rostilla. Kuinka kauan kauppa jatkui, ei Someron historiassa ole merkintää. Tuohon aikaan kauppiat olivat hyvinkin lyhytaikaisia, mutta kauppa paikka säilyi.

Kiirun patruuna Löfgren kuoli 1897. Rouva Löfgren ja hänen kolme tytärtään mielivät takaisin Tur-

kuun ja myyskentelivät Kiirun tilaa. Ostajat ilmaantuivatkin Pusulasta. Anna ja August Fredriksson ostivat Kiirun ja muuttivat Somerolle Pyhänpäivänä 1906.

Kiirun kantatilaan kuuluneen Rostin kauppatalon Fredrikssonit myivät Talvisillalla kauppa pitäneelle Simo Afanesejeffille. Kauppa-ehdotukseen sisältyi takaisinosto-oikeus. Afanesejeff, myöhemmin Ahava, piti kauppa Rostilla 7—8 vuotta.

Vuonna 1916 tuli talon takaisinoston aika. Juuri perustettu Someron Osuuskauppa osti Afanesejeffin varaston ja Fredrikssonit ostivat talon, jonka vuokrasivat Osuuskaupalle.

Pian Osuuskauppa alkoi suunnitella omaa liiketaloa ja viisi vuotta Rostilla kauppa tehtyään liike muutti omaan liiketaloon Ruunalan risteykseen.

Kiirun isäntä August Fredriksson alkoi sairastella ja talon myynti tuli miltei pakolliseksi. Vuonna 1925 tehdyssä kaupassa erotettiin entiselle omistajalle mm Rostin liiketalo, johon Fredrikssonit muuttivat asumaan.

*Mä mistä löytäisin sen laulun —
kotiseutua etsimässä*

Pikkupoikana pohdin lauantai-iltapäivisin, onko maailmassa parempaa kuin kirkonkylän tunnelmatuoksut, kun saunojen kiukaat oli pantu kipinöimään, ja ilman täytti ihana palamisen katku. Tulossa oli sunnuntai ja pitäjän hiljentyminen. Kiuastakaan en vaihtaisi pois, ajattelin. Sitten saunojen savu hälveni, ja kasvoini pois lumosta.

Neljä vuotta sitten lähdin viattomana ja kunnollisena ylioppilaspoikana Somerolta pääkaupunkiin. Rupesin opiskelemaan. Välillä olen käynyt kotona, toisinaan on kotiseutu päässyt unohtumaan pitkäsiikin aikaa. Tietoinen valinta on vienyt koko ajan pois päin, kohti suurta maailmaa.

Somerolla toverikuntani on kuitistunut olemattomaksi. Tottahan vielä tunnen koko joukon ihmisiä ja innolla heitän huulta vanhojen koulu- ja potkupallokavereitteni kanssa, kun satunnaisesti kadulla, tansseissa tai oluttuopin ääressä taapaamme, mutta yhteydenpito on unohtunut. Vähän kerrassaan ovat siteet kasvuympäristöön katkeilleet.

Pääkaupungissa olen tutustunut uusiin ja eri seuduilta tulleisiin ihmisiin. Monista on tullut hyviä ystäviäni. Yksi on Suonenjoelta, toinen Tampereelta, kolmas Pietarsaaresta, neljäs Ei Mistään, viides Helsingistä ja minä Somerolta. Omankylän henki on unohtunut: emme ole Meidän Poika Suonenjoelta, Meidän Poika Tampereelta, Vår Pojke från Jakobstad, Meidän Poika Ei Mistään ja niin edelleen vaan Mikko, Pertti, Hans, Nuppo, Kaltsu ja minä ja elämme optimisteina tästä tulevaisuuteen.

Sitten kulttien koulupoikavuosien olen nähnyt vieraita maita ja vieraita kulttuureja yllin kyllin. Olen ihailnut Euroopan kauneimpia kirkkoja, kurkistanut Reperbahnin pornopyhättöihin ja seikkaillut Unkarin salaisen poliisin ahdistamana. Pari kesää olen ollut töissä ulko-

mailla ja kokenut paljon kaunista ja kamalaa. Väittävät, että vieraitten kulttuurien kokeminen lähentää kokijaansa omiin juuriinsa ja saa hänet tiedostamaan oman kotiseutunsa merkityksen. Vaan päinvastoin on käynyt. Rehellisesti tunnustan, että esimerkiksi viime kesän jälkeen vietettyäni kolme kuukautta Zürichissä kansainvälisessä ympäristössä, aloin tuntea yhä suurempaa kaipuuta avaraani maailmaan.

Elämäni on liukunut pois kotipitäjästä. Siellä on enää koti: äidin rahkapiirakat ja isän saunakaljat. Oikeastaan hyvä näin: eipä lyhyinä viikonloppuvisiitteinä enempää kerkiäiskään. Pidän rahkapiirakasta ja oluesta.

Kotiseudun merkitystä en itselleni ole onnistunut selvittämään. Mieleeni tulevat lapsuus ja kouluvuodet ja rökäletappiot potkupallossa. Kaikki tuo on menneisyyttä, historiankirjoitusta, josta murehtimisen aion jättää vanhuuden päivien viihdeksi. Toistaiseksi uskon, että tulevaisuudella on tarjottavanaan uusia seutuja ja uusia muistoja.

En millään jaksa liittää tunteita kotiseutuuni, sen lämpöön ja kauneuteen ja kultaisiin muistoihin. Liekö tuohon vaikuttanut lapsuuteni siellä täällä? Hiekkalaatikoissa olen kotiseutuoppia ammentanut Savosta, Hämeestä ja Varsinais-Suomesta. Viimeisen muuton yhteydessä takaisin Somerolle minut lahjottiin viikkorahan korotuksella. Ensin isä etsi töitä, sitten äiti etsi töitä, ja nyt minä etsin kotiseututunetta.

Kysyvät toisinaan kaupungissa,

Rouvinmäellä. Tämä huomasi eräs jättiläisäijä, joka käveli eräällä toisella mäellä. Se päätti surmata akat heittämällä kiven heidän päälleen. Tämän jättiläinen tekikin, mutta kivi ei taaskaan maaliinsa osunut, vaan meni liian kauaksi.” (Juho Kylämäen kertoma, Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen koelmat).

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura järjesti v. 1937 Paikallistarinaa kilpakeräyksen, jonka satona Kansanrunousarkistoon tuli myös paikannimiainesta. Esimerkiksi Selma Soihanen on lähettänyt seuraavat muistiinmerkinnot: ”Someron Paltankylän metsässä on pieni mäki ja siinä on vähän liuska kiveä tai kissan kiiluu. Esi-isät on sanonut, että siinä on hopiaa ja ruvenneet sitä nimitämään **hopia vuoreksi** ja siinä vieressä on pieni sua ja sitä sanotaan hopia suaksi”. ”Seitsämänneltoista vuosisadalla tapettiin posteljooni **Postiristin ahteessa**, joka sijaitsee Jokioisilta Somerolle johtavalla maantiellä Ollilan kylässä. Ja siihen paikkaan oli pystytetty puinen risti muistoksi. Isoisä vainaa sanoi, että kahdeksanneltoista vuosisadalla se risti oli vielä siinä hyvin lahonneena, että hän monta kertaa seisoi siinä vieressä metsäisellä maantiellä ja katseli sitä. Ja siitä asti on sitä ahdetta sanottu **Postiristin ahteeksi**. Sitä samaa ahdetta sanotaan myös **Jäärääntöyräksi**, mutta sitä ei tiättä mistä se nimitys on alkunsa saanut.” (SKS, Kansanrunousarkisto).

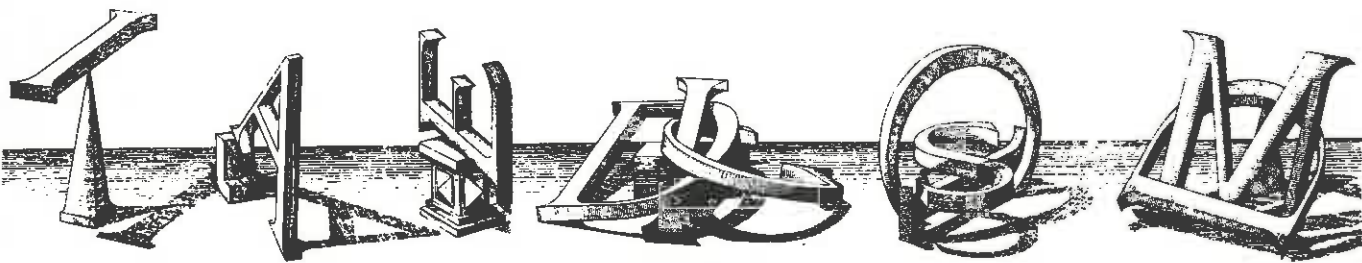
Paikannimiä voidaan merkitä

muistiin myös toisella tavalla: pitäjään lähetetään koulutettu kerääjä, joka asumuksesta toiseen kulkiessaan kyselee paikkakuntalaisilta eri paikkojen nimiä. Tällainen työ, nimestys, on kuulunut joko suomen kielen opintoihin, tai keräystä varten on valtion varoista myönnetty apurahoja. Nimestäjät merkitsevät kuulemansa tarkasti muistiin ja liittävät arkistoitavaan ainekseen peruskartan, josta selviää, missä jokainen nimetty paikka sijaitsee. Sen takia koulutettujen kerääjien tallentamat tiedot ovat yleensä tarkempia kuin kansanilmien lähettämät tiedonannot. Somerolta nimiä ovat keränneet seuraavat koulutetut nimestäjät: Taino Lähteenkorva 1022 nimilippua, Unto Männistö 250 nimilippua, Jaakko Sivula 1020 nimilippua, Anneli Sarvi 221 nimilippua, Ritva Jakala 223 nimilippua, Timo Alanen 2097 nimilippua ja Kirsi Räsänen 1130 nimilippua. Nämä nimistöjen keräämät koelmat on arkistoitu Kotimaisten kielten tutkimuskeskukseen nimistöimistöön.

Vapaaehtoista nimien keruuta on harrastettu myös 1950 — 1980-luvulla: Somero-Seura järjesti vuonna 1958 paikannimien keruukilpailun, jonka tulos oli 461 arkkia nimitietoutta. Seuraavana vuonna on arkistoitu Ensio Männistön, Helmi Saarisen, Erkki Suutelan ja Leo Suvenmaan luovuttamaa ainesta 447 nimilippua. Vuosina 1980—1981 on arkistoitu Someron kansalaisopiston keräelmiä yhteensä 675 nimilippua.

Vaikka paikannimiä ja niihin liittyvää muistitietoutta on koottu jo toista sataa vuotta, kaikkea ei vielä ole edes kertaalleen saatu kerätyksi. Olisikin yhä tärkeää, että mahdollisimman pian saataisiin koulutetuilla voimin kootuksi se, mikä vielä saadaan talteen. Osa nimistä on varmasti jo unohtunut. Esimerkiksi lähteitten, kala-apajien, piilo- ja pakopaikkojen nimistä on varmaankin suuri osa tavoittamattomissa. Maanviljelyn muuttuttua koneetyöksi uhkaavat unohtua myös peltoohkojen nimet, sillä kaikkia pikku peltoja ei enää viljellä, vaan ne kasvavat metsää. Häviämässä on myös vanhojen torppien, mäkitupien ja muonamiesasumusten nimistö.

Kansanilmien tiedonannot saattavat olla hyvin arvokkaita, koska joidenkin kylien kanta-asukkaita on enää niin vähän, että he eivät muista millään kaikkia vanhoja nimiä. Silloin kylästä muualle muuttaneiden henkilöiden muistitiedot olisivat korvaamattoman aineellaisia ja näitä tietoja kylässä liikkuva nimestäjä ei tavallisesti tavoita. Esimerkiksi Kimalan, Härkälän, Harjun ja Lammin kylien entisten asukkaiden vanhat nimitiedot olisivat hyödyllisiä, sillä kanta-asukkaita näissä kylissä on nykyisin hyvin vähän. Toivottavasti tällaiset muistimiehet ja -naiset kirjoittaisivat paperille tietämänsä mahdollisimman tarkasti ja lähettäisivät muistiinpanonsa joko Somero-Seuraan tai Nimistöimistöön (osoite: Liisankatu 16 A 2, 00170 Helsinki).

Someron paikannimien keruun historiaa ja näkymiä

Lounais-Hämeestä.

Tätä ei pidä ymmärtää niin, että rakkaassa kotipitäjässämme olisi jotain vikaa. Vika on kokonaan minussa, koska en halua kynelehtiä kotiseututunnoissa. Somero on hyvä kotiseutu. Täällä on viljavat pelot ja ahkerat viljelijät, joiden uusrastuksesta koko seutu ammentaa rikkauksia. Kunta on nurinkurisesti teollistamispolitiikasta huolimatta pitkälle kehittyneet. Palvelut ovat monipuoliset. Kaikkea paitsi teollisuustimanteja on tarjolla. Kulkuyhteydet maan metropoleihin ovat hyvät, vaikka pitäjänisät suuressa viisaudessaan ovatkin ohjanneet Etelä-Suomen valtavylyt ympäristöystävällisesti naapurikuntaan hyvinvointia lisäämään. Vain pika- vuorot Helsinkiin ja Turkuun puuttuvat. Tämän asian Someron Linja korjannee ensi tilassa. Kulttuuria ja urheilua Somerolla voi harrastaa. Puhdasta luontoa ja suojärviä on

runsaasti ulkoilun ystäville. Marja- ja sienimetsät ovat Suomen parhaat. Somerolla on hyvä asua. Isäläni, Pohjois-Karjalasta ruuhkasuomeen muuttaneella siirtotyöläisellä, on tapana kasvattaa perhettä minulle tuntemattomaksi jääneen suuren somerolaisen filosofin sanoin: Kyllä Somerolta kehtaa kotoisin olla. Sen verran somerolaisuutta olen kodin perintönä saanut. Lauseen opin ja sitä joskus käytänkin. En kainostele sanoa olevani Somerolta. Oma-aloitteisesti otan asian harvoin esille.

Minulle kotiseutuani monin veroin tärkeämpiä ovat kotimaani ja kansallisuuteni. Maailmanmatkoillani olen saanut huomata, että olen perin suomalainen. Siitä olen ylpeä. Ulkomaalaiselle kertoilen vuolaasti kaikkea hienoa ja omituista Suomesta ja suomalaisista. Ei ole maailman kansoissa suomalaisen voittanutta. Rehti ja luotettava, ahkera ja

tunnollinen, arka ja alemmuudentuntoinen kunnan ihminen saa maailman turuilla osakseen ihailua ja ystäviä.

Suomessa olen kotona kaikkialla. Maailmalla olen kaikkialla suomalainen. Suomalaisen yhteiskunnan perusta, ahdas protestanttinen etiikka, Kalevalan ilosanoma, ja liikkuva elämä ovat tehneet minusta yleissuomalaisen, jonka arvomaailmassa kotiseutu ei saa ansaitsemaansa sijaa. Ehkä suhtautuisin toisin, jos olisin kokenut, kuinka itse raivaamani pelot ja liiteriin hakkaamani polttopuut joudun jättämään vieraitten ihmisten poltettavaksi. Jos kotiseuturakkauden herääminen sellaisen alkusysäyksen tarvitsee, elän mieluummin ilman tuota rakkautta, kylmänä ja tunteettomana. Viipurin näkeminen otti sydämeistä.

Suomen paikannimien keräämisen alkuna pidetään vuonna 1879 Muinaismuisto-Yhtiön julkaisemaa kehoitusta paikannimien ja sukunimien keräämiseen. Suunniteltiin, että jos olisi saatu ”nuo paikannimet, joiden merkitys ei ole aivan selvä, omasta maastamme ja naapurimaastamme kerätyiksi aakkoselliseen sanan- eli nimikirjaan, niin varmaan voitaisiin sen avulla paljon valaista kieleemme entistä kantaa, esi-isiemme vaelluksia uudisasukkaina sekä ylipäänsä Suomen vanhimpia asutusseikkoja”. Kehoituksessa todettiin, että paikannimistöissä on aineita, jotka on säilyttäneet ”muistoja pakanuudesta (esimerkiksi Pyhäkoski, Jumalamäki), muinaisista kansallisista ja kunnallisista oloista (Lapintie, Kärjämäki) ja historiallisista tapauksista (Pakolahti, Linnaniemi)”. Tämmöisistä nimistä kansa tietää jotakin kertoa ja tarinat usein valaisevat entisiä oloja. Sen takia noiden nimien ja tarinain kerääminen on tärkeää.”

Kehoitus tuotti tuloksia: Muinaismuistoyhdistykselle kansa, etupäässä kai ylioppilaat ja opettajat, lähetti tietoja paikannimistä. Tähän vanhimpaan ainekseen ei sisällyneet tietoja yhdestäkään Someron paikannimestä.

Kirjahanke kypsyi hiljalleen, ja 1900-luvun alussa Muinaismuistoyhdistys edelleen aikoi julkaista ”paikannimisanakirjan.” O.A.F Lönnbom keräsi ja järjesti kerty-

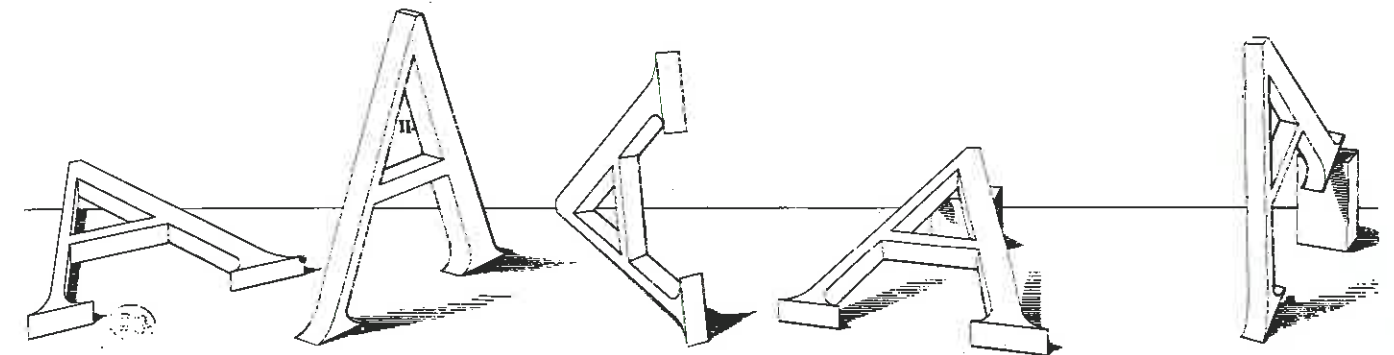
nyttä ainesta sekä laati kirjan käsikirjoituksen Painokuntoon ehti 84-sivuinen alkuosa, joka sisälsi paikannimistöön aakkosväliltä A — Honka. Se havaittiin niin aukolliseksi, virheelliseksi ja puutteelliseksi, että painamisesta luovuttiin. Tähän vedokseen on saatu tieto kymmenestä somerolaisesta nimestä: 1) **Aku**, ”talo Vilukselan kylässä Somerossa” (tarkoittaa Aakun taloa), 2) **Arimajärvi**, 3) **Gerilä**, kylä vuonna 1558 (tarkoittaa Kärilän kylää), 4) **Haali**, talo Ollilassa, 5) **Halkjärvi**, 6) **Haltia**, ”talo Talvisillan kylässä Somerossa”, 7) **Heikari**, talo Kaskistossa, 8) **Hiiska**, ”talo Härjänlahden kylässä Somerossa”, 9) **Hirvilä**, ”talo Somerossa” (tarkoittaa Kiikalan Hirvelää), 10) **Hiska**, ”talo Pitkäjärvellä Somerossa”.

Keruuhankeet eivät loppuneet tähän: Vuonna 1907 Suomalais-ugrilainen seura julkaisi tarkat nimienkeruuohjeet, ja samoihin aikoihin myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seura tuki nimien keruuta. Vuonna 1915 voimat yhdistettiin, kun perustettiin Tieteellisten seurain paikkannimitoimikunta. Se julkaisi tarkennetut keruuohjeet. Kotiseudussa ja kääntyi ”etupäässä naanomistajain, pappien, opettajien ja vartuunneempien opiskelijain sekä kotiseutututkimusyhdistysten ja nuorisoseurain puoleen” ja pyysi niitä tallettamaan nimistöä. Ohjeiden mukaan piti kerätä paikkakunnan kan-

sankielestä ja vanhemman polven muistitiedosta kulttuurinimet (muun muassa kylien, talojen, torppien, niittyjen ja peltojen nimet), luonnonpaikkojen (jokien, järvien, lähteiden, saarien, mäkien ja soiden) sekä kiinteiden muinaisjäänneiden nimet (linnojen ja hiidenkiukaiden) ynnä henkilöiden nimet (sukunimet ja liikanimet, köllit).

Noilta ajoilta on myös tietoja joistakin somerolaisista nimistä. Vuonna 1915 Vilho Saariluoma on lähettänyt esimerkiksi tiedon, että ”Kerkolan ”Wasarin lähde” oli ennen uhrilähde. Siitä otettiin vettä parantoon. Uhrattu sinne oli rahoja, neuloja ym., jotka itse olen nähty” (SKS, Kansanrunousarkisto)

Someron paikannimien keräämisen kannalta oli vuosi 1927 tärkeä. Silloin Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistys julkaisi ”Nuori keräilijä” -nimisen lehden, jonka avulla innostettiin kansakoululaisia keräämään sekä paikallistarinoita että myöhemmin paikannimiä. Opettajan johdolla Kaskiston, Koistuhdan, Pitkäjärven, Uuskaskiston ja Terttilän kansakoululaiset keräsivät v. 1927 noin 185 paikallistarinaa ja lisäksi Terttilän, Ollilan, Vilukselan, Koistuhdan, Palojoen ja Häntälän koululaiset noin 3500 paikannimeä. Näytteeksi Väinö Virtasen tiedonanto (Someron Pitkäjärveltä), ”Kerran oli kaksi häijyä akkaa riitelemässä someron Hirsjärven kylässä sijaitsevalla

Onnenpotku

pohjassa ja isojen ”reunakivien” sisäpinnoissa.

Tuntui ilmeiseltä, että raunion pienempi kiveys oli alun perin ollut ”reunakivien” päällä. Tulta olisi pidetty ”reunakivien” välissä pienemmän kiveyksen alapuolella: Rauniokiveyksen sekavuus ei oikeuta väittämään, että sen rakenne olisi ollut tarkalleen oletetun kaltainen. Kiuas se on kuitenkin ollut.

Sitten ollaankin jo valmiit kysymään, että mikä kiuas ja milloin. Nämä seikat eivät saaneet kaivauksessa vastausta. Joudumme vain oletamaan, että kiukaan ympärillä on ollut joskus rakennus, joka käytön tultua tarpeettomaksi on siirretty toiseen paikkaan. Yhtä hyvin se on lahonnut paikalleen ja ajan myötä hävinnyt kokonaan.

Kiukaan tulipesä on ollut noin kaksi metriä syvä, vajaan metrin levyinen ja korkeutta sillä lienee ollut 30—50 cm. Ilmeisesti se on tehty asumusta varten. Joudumme vain arvailemaan, onko kyseessä eräomistukseen liittyvän paikkakuntalaisten metsänkäyntiin tai karjan laiduntamiseen yhdistettävissä olevan rakennuksen jäännös. Toisaalta tietoisena siitä, että Somerniemen seutu on ollut monen sotajoukon läpikulkupaikka, emme voi sivuuttaa sotaväen talvileirin paikan mahdollisuutta, vallankin kun Esko Aaltonen kertoo Somerniemen historiassa pelkästään Jakkulan metsissä lasketun 70 kivirauniota.

Edellä esitetyt oletukset tutki-

tun kiviraunion alkuperästä ovat luonnollisesti pelkkää arvailua. Mainitut 70 Jakkulan metsissä olevaa kivirauniota ovat tähän päivään tullessa teillä tietymättömillä. Niiden sijaintia ei enää tunneta tai pikemminkin ne ovat ilmeisesti kokonaan tuhoutuneet. Maan päälle näkyvät kivikasat ovat aina utelioiden mielenkiinnon kohteena. Aarteiden tai muun aineellisen onnen toivossa niitä on pengottu hajalle niin, että kasoista ei ole enää mitään jäljellä. Niin lienee käynyt suurimmalle osalle Somerniemen ja Someron, kirjallisuudessakin mainituista kiviraunioista. Joitain sentään on vielä olemassa. Muutama raunio on ehkä vielä Somerniemellä Tartlammin-Valkeaviidan välisissä metsissä. Someron puolella mielenkiintoisia maatuneita kivikasoja on ainakin Sylvänän metsissä, Lahdenkylän mailla ja Vanhalanselällä Ypäjän rajan tuntumassa. Soisin, että tiedossa olevien ajaltaan ja tarkoitukseltaan epämääräisten kivikasojen tarkka sijainti saatettaisiin tiedoksi Somero-Seuralle tai allekirjoittaneelle. — Jos vaikka toistekin ilmaantuisi tilaisuus pintaa syvemästi koittaa tieteellisesti selvittää noiden kivikasojen ajoitukseen ja alkuperään liittyviä kysymyksiä. —

Toivottavaa olisi, ettei kivikasoihin ainakaan omatoimisesti puututtaisi. Asiantuntemattomasta penkomisesta ei tule kuin vahinkoa.

Esko Aaltonen arvailee Somerniemen historiassa, että Jakkulan metsien kivirauniot voisivat liittyä eräalueiden valtauksiin, jotka Somerniemellä sattuivat otaksuttavasti 1200—1300-luvuille. Tässä selvitetystä raunion kaivauksessa ei ajoituskysymyksiin saatu vastauksia. Tutkimuksessa toki otettiin hiilinäyteitä, mutta toistaiseksi niitä ei ole ajoitettu. Esinelöytöjä ei tehty ja ainoat rakennelmista poikkeavat havainnot olivat kiukaan pesän kohdalta löytynyt luunpala ja koko kivikasan alueelta tavatut kotilot. Luunpala on määritelty kuuluneeksi sorkkaeläimelle. Pienen kokonsa perusteella se on ilmeisesti lampaan tai vuohen luu. Kotilot taas ovat pohjoisen taigavyöhykkeen eliöstöön kuuluvia napakotiloita, jotka ovat tyypillisiä kuusimetsälle.

Jakkulan kiviraunion tutkimus oli tuloksiltaan tyydyttävä. Vaikka kaivauksen jälkeen onkin syntynyt melkoinen määrä mielenkiintoisia kysymyksiä, saatiin toki joitain vastauksiakin. Selvisihän sentään, että kyseessä on kiuas. Ilmeisesti vielä sellainen, joka liittyy asumiseen. Usein kivirakennelmat hajoavat aikojen kuluessa niin perusteellisesti, että tutkimuksissa ei saada lisäselvitystä niiden tarkoituksesta tai alkuperästä senkään vertaa kuin Jakkulassa.

Kaunis aamu. Kevätlinnut konsertoivat. Jokainen panee parastaan omalla oksallaan. Onneksi ei näkynyt harakkaa, sitä tyhjän naurajaa.

Kiinni oli vielä ovi. Ei näkynyt lähitienoilla jonoakaan. Ainut pyörähti läheisen liikkeen näytekkunan luo katselamaan tekstiilejä. Oli pa sieviä uikkareita, värikkäitä ja hyvin muotoiltuja. Saisipa tuollaiset, Ei kannattanut uneksia. Virtynyt, nukkavieru puuvillaukkari sai kelvata vielä monta kesää Äkkiä hän tuntee kädet silmillään.

- Arvaa!
- Maija.
- Arvaa uudelleen!
- Paula.
- Vielä kerran! (naurun hihitystä).

Ainut kiskaisee kädet silmiltään ja kääntyy nopeasti.

- Tuire — sinäkö!
- Olet huono arvaamaan. Kuule! Aioinkin soittaa sinulle ja kysyä oletko vapaa.

— Vapaa kuin taivaan lintu. Entä sitten?

— Leirikausi alkaa huomenna. Tyttöjä tulee valtavasti. Ilmoittautuneita on tähän mennessä jo lähes viisikymmentä. Tulisitko avukseni?

- Kuinka tämä tapahtuu?
- Toiseksi valvojaksi ja ohjaajaksi.

— Osaanko?

— Olithan sä apteekissakin kesäduunissa. Helpompaa tämä on.

— Hetkinen — hetkinen! Mitä siitä saa?

— Täyden palkan, valmiin muonan, raittiin ilman ja iloisen mielen.

— Mutta sehän sopii minulle. Tullit kuin taivaan lähettinä. Olin juuri menossa tuonne Työnvälitystoimis-

toon kyttäämään jotain sopivaa tointa. Kävipä säkä!

— Yöt ovat vielä koleita. Teltassa nukutaan. Ota kyllyksi lämmintä ylle ja alle!

- Yritän, yritän.
- Hei sitten huomiseen!

— Jaa. Kuulehan vielä! Jos saan kutsun ”kynttilätehtaan” karsinnoihin, niin tarvitsen vapaata pari päivää. Sopiiko?

— Järjestetään. Eiköhön sisareni sen verran ehdi tuuraamaan.

— Hyvä! Tavataan huomenna leirillä.

Mieli on taas kepeä kuin kesäperhosella. Valkovuokot tien varrella vilkuttavat vekkulisti silmää. Somasti ovat kiilautuneet pieniin ryhmiin kuin toisistaan tukea hakien. Jokainen yksilö on kaunis sinänsä, mutta yhdessä vielä näyttävämpi kokonaisuus.

Ajatus tempautuu edessä olevaan kesäduuniin. Jos hänestä tulee ope, niin tämä leiri on hyvää valmennusta tulevaan tehtävään. Lasten ja nuorten mielikuvamaailma on rikas. Sieltä löytyy uusia ideoita. Voi käydä niinkin, että leiriläiset ohjaavat häntä, eikä päinvastoin. Tuiren tempu oli tosi yllätys. Olikohan kohalonsormi juonessa mukana?

— Päältä jo näkyy, että hyvin kävi, mami toteaa.

- Tärppäsi — ja ihan yllättäen.
- Oliko siellä valinnan varaa?
- En käynyt koko työnvälityksessä.

— Kuinka? Nyt en ymmärrä.

— Pääsen kesäleirin ohjaajaksi ja valvojaksi. En kadu enää sairaalapaikankaan menetystä. Siellä olisi saanut viettää päivät neljän seinän sisällä. Täällä on taivas kattona ja

raitis ilma ympärillä. Oikein luonnonläheistä elämää.

— Onneksi olkoon! Toki mielelläni sinut sinne päästän. Tiedätkö muuten, mikä päivä huomenna on?

— Kesäkuun kolmas ja ensimmäinen leiripäiväni.

— Allakassa seisoo Orvokki. Onneksi olkoon vielä kerran! Vilkaista huoneeseesi!

— Mitä! pöydällä orvokkikimppu ja kirjakaupan käärö. Mistä?

— Eerik Pyörähti tässä ja toi onnittelet. Ei ehdi huomenna. Ainut raplaa käärön auki.

— Päiväkirja! Eläköön! Tämä tuli kuin tilauksesta. Tätä olen kauan kaivannut. Oi tätä onnea! Nyt voin kirjoittaa tähän kaikki leiritapahtumat.

Ainut tarttuu mamia vyötäröstä ja pyörittää häntä vinhasti ympäri.

— Ihan tässä pää sekoaa. Rauhoitu nyt ja kiitä tuki lahjan antajaa. Minun täytyykin mennä kahvilan puolelle. Sinne näkyi tulevan jokin retkikunta.

Ainut painaa päiväkirjaa vasten sydäntään ja huokaa:

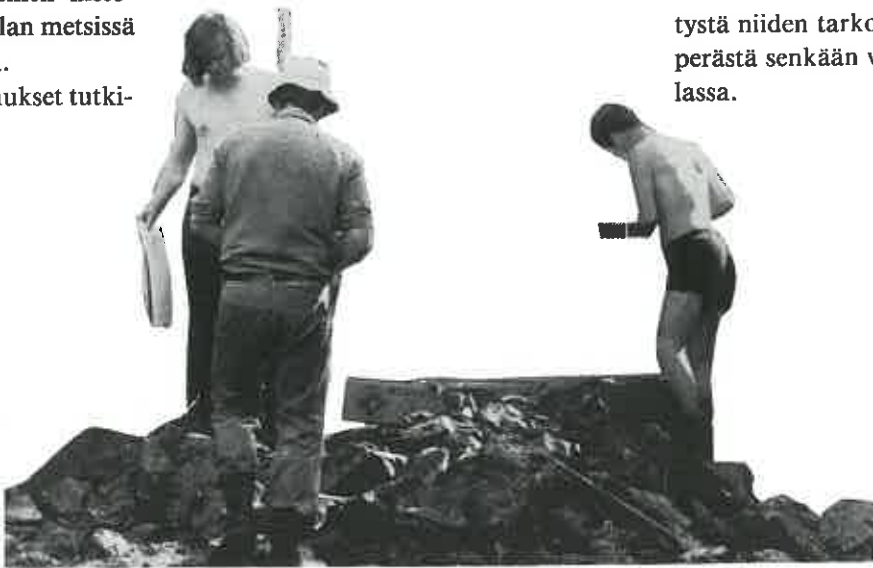
— Sinulle voin sanella kaiken, vaikka koko elämäni tarinan.

Tähän kyllä sopii — ja lehtiä voi lisätä tarpeen mukaan.

Sitten hän kiirehtii puhelimeen.

— Ainut täällä. Kiitos, kulta, yllätys lahjastasi! Ja kiitos myös orvokkikimpusta! En edes muistanut päivää ennen kuin mami sanoi. Olen hakenut kesätyötä. Sain. Kesäleirin valvojaksi. Ylihuomanna. Ihan unelmahomma. Olen kiitollinen. En osaa sanoa. Soitellaan ja sovitaan sitten myöhemmin. Kiva! Hei do!

Somerniemi-Seura järjesti paikalle apuvoimia. Mm piirtämisessä ja mittaamisessa avustivat Kai Linnilä ja Heikki Paakkanen.

Laulu Atomeista

Tää on laulu elektronin,
laulu protonin.
Yhdistävä vetovoima
sitoo kummankin.
Negatiivi positiivin
kiertää ympyrää.
Vety-atomista löydät
tuttavasi nää.

Helium-atomissa huomaat
pienen eron vain:
protonit ja neutronit on
siellä parittain.
Parittain myös elektronit
pinkoo peräkkäin.
Helium-perheen suojaksi näin
verhon virittäin.

Perhe vielä suurempi on
Litum-atomin,
koti kolmen protonin ja
neljän neutronin.
Verhoja on kaksittain, ja
elektronit nää
kolmisiin nyt kilvan kiertää
kahta ympyrää.
Tää on laulu elektronin,
laulu kaikkeuden.
Perherauhaa häiritä ei
sovi ihmisen.
Annetaan vain atomien
kiertää radallaan.
Häiriö voi kenties tuoda
tuhon tullessaan.
E.A.

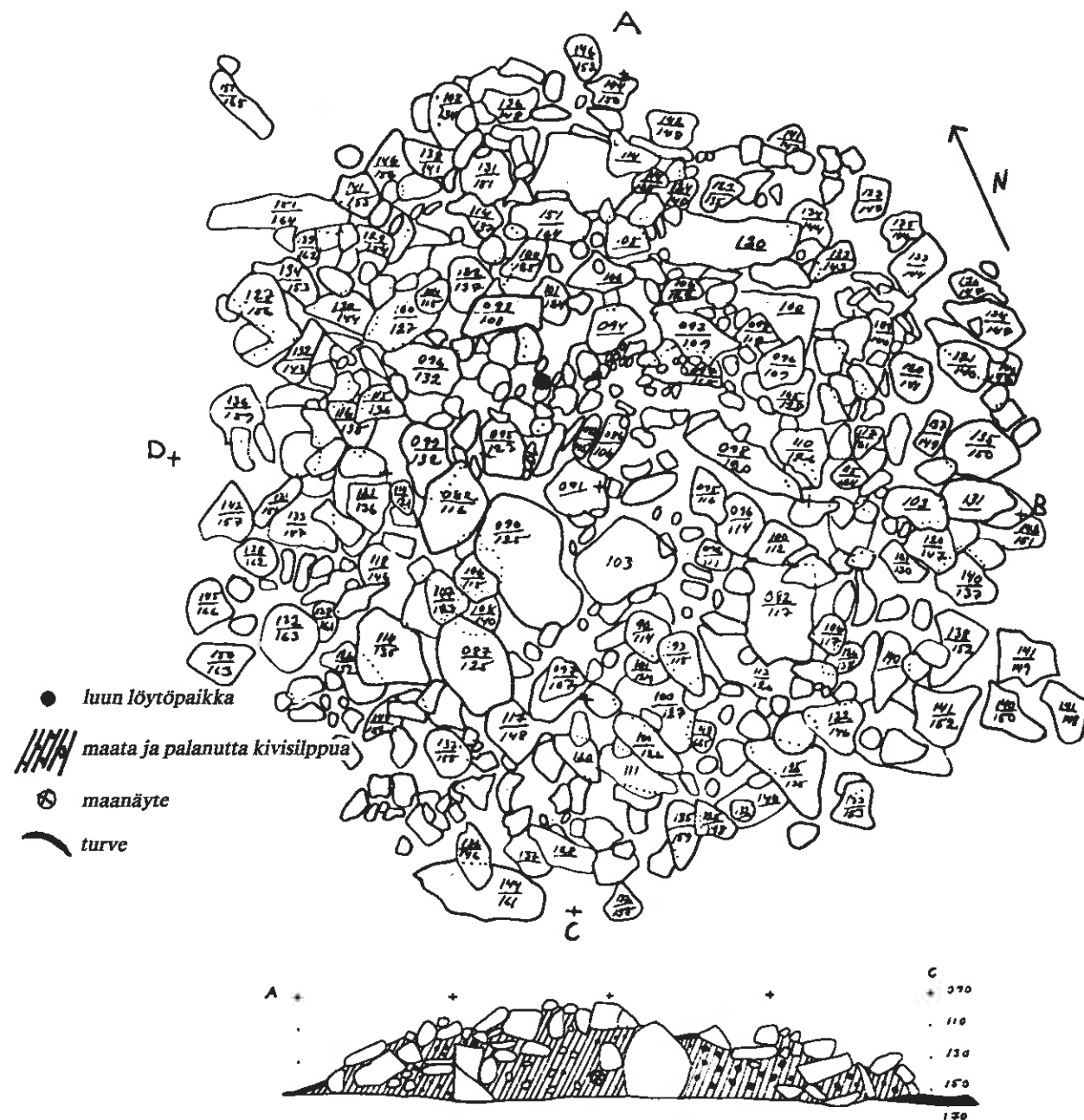
LAURI POHJAKALLIO

Kiviraunio Somerniemen Jakkulan metsässä

Kesällä 1980 tutkittiin Lounais-Hämeen museon ja Somerniemi-Seuran yhteisvoimin Jakkulan metsässä ollut kiviraunio. Se oli selvästi ihmiskäsin kalliolle koottu rakenteeton kivikasa, jonka maatuneet raot olivat sammaloituneet ja hei-

nän peitossa. Muodoltaan raunio oli lähinnä pyöreä, halkaisijaltaan n. 4 m ja korkeimmillaan n. 60 cm maanpinnasta. Kivet olivat enimmäkseen päänkokoista pienempiä sekä aivan pientä palanutta silppua. Kiveystä poistettaessa tulivat heti

näkyviin suuret ”reunakivet”, joista oli nähtävissä, että ne muodostivat kiveyksen rungon. Sen sisässä ja ympärillä oli 3–5 kivikerrosta, maansekaista palanutta kivilippua sekä tuhkaa, joka erottui harmaana maana. Palon jälkiä oli myös kalli-

Jakkulan kiviraunio pintaosan tasokartta ja pystylinjan A—C poikkileikkauspiirros

tä oli jo useissa eurooppalaisissa kokoelmissa.

Vuorineuvos E. Mäkisen yliopistollisessa väitöskirjassa vuodelta 1913, joka käsittelee Tammelan alueen pegmatiitteja ja niiden mineraaleja, on laaja yhteenveto aikaisemmista tutkimuksista. Hän julkaisee alueesta geologisen kartan ja kuvaa 19:ää jo aikaisemmin näissä louhoksissa tavattua mineraalia. Somerolta hän mainitsee rikkaina esiintyminä Penikkojan, Pakkalan ja Rajamäen louhokset.

Uusi ja vilkas tutkimuskausi alkoi, kun Leo Suvenmaa lähetti Pajulasta, Pelto-Koivulan talon lähellä olevasta louhoksesta vuonna 1945 Geologiselle tutkimuslaitokselle maasälpää muistuttavan kiven. Se osoittautui litiummetallia sisältäväksi mineraaliksi, petaliitiksi. Sitä ei ollut ennen tavattu Suomesta ja Euroopassakin se oli harvinaisuus. Ajankohtaiseksi löydöksen teki se, että litiumia tarvittiin muutamia vuosia aikaisemmin alkunsa saaneessa ydinteknologiassa, ja petaliitissa on litiumia oksidina 4—5 %. Löydös tunnetaan Luolamäen louhoksen nimellä.

Tämä Luolamäen louhos tuotti vielä toisenkin yllätyksen. A. Vesasalo julkaisi vuonna 1959 uuden löydöksen, harvinaisen cesiummetallia sisältävän mineraalin, pollusiitin. Siinä on cesiumia oksidina laskien 32 %. Tätäkään mineraalia ei ollut ennen tavattu Suomesta. Pollusiitti muistuttaa ulkonäöltään taas niin paljon kvartsia, että se oli aikaisemmin välttänyt tutkijoiden huomion,

vaikka sitä on kaksi suurta kiteytymää louhoksessa. Ehkä sitä on myös aikanaan viety kvartsin lasitehtaalle.

Sen jälkeen kun petaliittia ja pollusiittia on opittu tarkkailemaan, on niitä löydetty muutamista paikoista muualtakin Suomesta.

Luolamäestä tehtyjen löydösten johdosta Geologinen tutkimuslaitos suoritti lisätutkimuksia tästä pegmatiittijuonesta. Se näyttää olevan kallion laen alla melkein vaakatasossa sijaitsevana, muutaman metrin vahvuisena patjana, jonka luoteisosassa on vanha louhos. Tammelan-Someron pegmatiittialueesta laadittiin myös uusi geologinen kartta, joka kattaa 140 km²:n suuruisen alueen.

Luolamäestä tuli myös geologien suosima retkeilypaikka. Se oli vuonna 1960 XXI:n kansainvälisen geologisen kongressin retkeilykohde, jolloin louhoksella kävi useampana päivänä suuret ryhmät tiedemiehiä eri maista. Heidän mukanaan matkasi Luolamäen kivinäytteitä varmaan Euroopan ulkopuolellekin. Louhoksen nykyisen omistajan Eino Juoten kertoman mukaan siellä käy edelleenkin melkein joka vuosi linja-autokuorma retkeilyjä.

Tuskinpa pegmatiittialueen louhokset ovat vieläkään luovuttaneet kaikkia salaisuuksiaan, vaan edelleen uudet löydöt ovat mahdollisia tutkijoille. Sitä todistaa sekin, että A. Vormo ja J. Siivola julkaisivat vuonna 1967 Tammelan Sukulan kylän louhosnäytteistä löytämänsä

uuden mineraalin, joka on tantaaliniobitinayhdiste. Löytöpaikkansa mukaan se sai nimekseen sukulaiitti.

Edellä on mainittu vain muutamia niistä suomalaisista tiedemiehistä, jotka ovat tutkineet louhosalueen geologiaa ja mineralogaa. Heitä on toki paljon enemmän. Pitkä olisi myös nimiluettelo niistä ulkomaisista tutkijoista, jotka ovat tutkineet louhosten mineraaleja ja vertailleet niihin muualta maapalolta tehtyjä löydöksiä.

Vaikka nämä louhitut pegmatiittijuonet ovat mineraalirikkaita, ja niiden joukossa on arvokkaita teollisuusmineraalejakin, on juonissa oleva kivimäärä yleensä vähäinen, eikä niillä nykyään ole taloudellista käyttöä. Alueella voi kuitenkin olla vielä löytämättömiä esiintymiä tunnettujen lisäksi, ja siksi ne ovat edelleen kiinnostavia. Vuonna 1981 oli Somero-lehdessä uutinen, jonka mukaan Oy Lohja Ab oli tehnyt valtausvarauksen tutkimuksia varten kolmelle alueelle Somerolla. Lehdessä olleen kartakkeen mukaan yksi niistä oli pääosin Pajulassa, toinen alue oli Joensuussa ja Kultelassa Kailassuon ympäristössä ja kolmas pääosin Paltassa. Vastavia varauksia yhtiöllä oli myös Tammelassa. Valtausvaraukset kattoivat geologisen kartan pegmatiittikalliot, ja juuri pegmatiittimineraaleja kerrottiin alueelta etsittävän yhtiön Kemiössä olevan tehtaan raaka-aineiksi. Ehkäpä joskus tulevaisuudessa louhostoiminta alueella alkaa uudelleen.

de. 35. 1913.

Neuvonen, K. J. — Vesasalo, A.: *Pollucite from Luolamäki. Bull. Comm. geol. Finlande.* 188. 1960.

Nordenskiöld, A. E.: *Om tantalitär-tade mineralier från nejden af Torro. Öfv. af Kongl. vet. akad. förhör.* 20. 1863.

Käytettyä kirjallisuutta

Aurola, E.: *On the pegmatites in the Torro area. Bull. Comm. géol. Finlande.* 206. 1963.

Laitakari, A.: *Suomen mineraalien hakemisto. Helsinki 1967.*

Mäkinen, E.: *Die Granitpegmatite von Tammela in Finnland und ihre Minerale. Bull. Comm. geol. Finlan-*

JOHANNA NUMMELA

Maalla on niin ihanaa

Maija Karvinen oli entinen maalaistalon tyttö ja paloi halusta nähdä oman kotitilansa, jossa hän ei ollut käynyt kymmeneen vuoteen. Maijan kotiin oli matkaa noin sata kilometriä.

Maija lähti omalla autollaan korrötelemään kohti kotifarmiaan. Kun hän saapui pihaan, oli äiti lypsämässä Manta-lehmää. Manta oli Maijan lempilehmä. Äiti käski Maijan sisälle ja tarjosi hänelle vauvan banaanibonaa. Maija litki bonaa mahan täydeltä ja kiitti. Sitten hän ryntäsi ulos ja meni lypsämään Mantaa.

Jällelennäkemisen riemu täytti Maijan, mutta ei Mantaa. Se muisti kuinka karkea lapsuus hänellä oli ollut: Maija oli roikkunut Mantaparan kaulassa päivät pitkät ja ripustanut sen kaulaan seinäkellon, jonka Maija luuli kilisevän Mantan liikkuessa. "No, se siitä", Manta ajatteli, mutta kaiken huippu oli, että

Maija ei osannut lypsää. Maija suorastaan takertui Mantaan ja yritti lypsää Manta-parkaa hännästä.

Yht'äkkiä Maija ryntäsi kanaalaan. "Kanaparati", ajatteli hän. Maija aikoi noukkia munat, mutta juuri, kun hän oli ottamassa ensimmäistä munaa, hyökkäsi kukko hänen kimppuunsa. Salamana ryntäsi hän ulos kukko kintereillään.

"Apua, apua!" kiljui Maija kuin viimeistä päivää kipittäessään vihaisen kukon edellä ja pulahti pää edellä lampeen. Hän huomasi olevansa ankkalammessa litimärkinä. Onneksi lampi ei ollut kovin syvä, sillä Maija ei osannut uida.

Ankat tulivat kummastelemaan outoa vierasta, joka istui kuraisena lammen keskellä. Maijalla oli parku suussa, kun ankat alkoivat nokkia häntä.

Maija poistui ankkalammelta, meni sanomaan äidillensä hyvästit ja hurautti autollaan tienensä.

KIRSI ANTILA

Kotiseutuni

Kotiseutuani en vaihtaisi helsinkiläiseen katukuvaan. Jos ulkomaalainen tulisi käymään, veisin hänet metsään tai Häntälän notkoihin, jotka sijaitsevat kotini lähellä. Notkoissa on lempipaikkani, jossa käyn usein. Kesällä vihreät nurmet lukemattomine kukkasineen ja hiljalleen ohitse virtaava joki ovat osa minua. Kotona olisi monenlaista työtä, paljon puuhattavaa, mutta milloin minkäkinlaisen tekosyy-

varjolla pakenen rauhoittumaan, nauttimaan herkästä ja koskemattomasta luonnosta. Kaikki eläimet, linnut ja perhoset ovat ystäviäni. Taivaankannen poutapilvetkin kuuluvat tähän täydelliseen kokonaisuuteen. Tietysti voi ajatella että näkeehän samoja eläimiä muuallakin; eiväthän ne kotiseutuun kuulu, mutta minun nurmeni ja oma taivasläänttini ovat lähinnä sydäntäni.

SARI SALMINEN

Kotiseutuni

Somero on kunta Hämeessä Suomessa eteläisessä. On Suomen vilja-aitta eikä mikään kaista; sillä on peltoa aavoittain hehtaareittain näillä main. Kymmenentuhatta on Somerolla asukasta josta viisituhatta on joensuulaista. Kylän läpi virtaa Jaatilan-joki. Siltakin on toki! Täällä on Häntälän notkot. Ne ovatkin aikamoiset rotkot! Paljon on myös humisevia metsiä eikä järviäkään kaukaa tarvitse etsiä. Somerolla kasvaa myös monta siikaa. Eihän siinä liene mitään vikaa, jos eivät vain vesistöjä likaa. Onhan täällä myös teollisuutta, sekä vanhaa että uutta. Kotiseutumuseo joen varrella, ja maataloustyökalmuseo vintin parrella. Somerolla on Utrion Kaari ja Vilkkisen vaari. Siispä: Somero on ihan kiva paikka, vaikka onkin kartalla vain pieni laikka.

KAIJA LAINE

Kotiseutuni

Elän elämäni kierrellen maailman joka kolkassa etsien omaa soppeani, paikkaa, missä sydämeni saavuttaisi sisäisen rauhan, missä voisin iloita ja surra yhdessä ystävien kanssa, missä saisin tallata itse oman polkuneni kenenkään estämättä itsenäistä kulkuani, missä viljavat pellot antaisivat monille elannon ja missä syksyn tullessa metsät olisivat pullollaan marjoja ja sieniä, missä talvella saattaisin hiihtää valkoisella, saastuttamattomalla lumella, missä kevään tullen voisin tehdä patoja lukemattomiin pikku puroihin.

Kuljen ja etsin, kunnes lopulta palaan mitään löytämättömänä ja uupuneena kotiseudulleni. Miten suuri onkaan hämmästykseni, kun huomaan saapuneeni määränpäähani, etsimääni paikkaan. Mieleni virkistyy ja muistot palaavat mieleeni: Saatan muistaa, miten lapsena kesäisin leikin perhosten kanssa niityllä ja miten talvisin istuin lämpimässä tuvassa ikkunasta ulos pimeyteen katsellen. Saatan myös muistaa olleeni onnellinen noina pieninä hetkinä, jotka koin kotiseudullani. Miten saatoinkaan unohtaa kaiken kauniin kotiseudustani etsiessäni olematonta.

siitä suoritettava kivien louhinta-kustannukset ja usein pieni korvaus maanomistajalle. Itse hän ei juurikaan louhinut kiveä vaan sen tekivät muut, tavallisesti hänen kaksi veljeään, käyttäen teräsporia ja räjähdysaineita. Kerran tosin irrotettiin suuri määrä kiveä polttamallaakin Penikkojan maalta.

Rauhalan kuljettamaa kiveä ei Johannislundissa enää paljoakaan käytetty lasin raaka-aineena, siihen oli parempaa muualta tuotu kvartsihiekkä. Someron kiveä käytettiin lasiuunien rakentamisessa tulenkkestävänä eristyksenä laastissa ja tiilikerrosten välissä. Kun lasiuunit oli rakennettava joka vuosi uudestaan, riitti kvartsilille käyttöä.

Juho Rauhala muutti avioiduttuaan asumaan Terttilään. Hän jatkoi edelleen kiven kuljettamista Johannislundiin. Viimeisen kuorman hän toimitti tehtaalle vuonna 1948. Se oli louhittu dynamiitin avulla Kultelan Laurilan maalta ja kuljetus tapahtui kuorma-autolla.

Toisen maailmansodan jälkeen oli teollisuudella suuri pula raaka-aineista. Kun kvartsilouhoksissa on myös suuria kiteytyymiä maasälpää, joka on keraamisen teollisuuden raaka-ainetta, tyhjensi Antti Luukko Rajamäen Pirunkirnun louhoksen vedestä ja lähetti sieltä näytteet Arabian porsliniitehtaalle. Tehdas olikin hyvin kiinnostunut asiasta, mutta ennen kuin louhinta pääsi alkamaan, helpottui raaka-ainetilanne niin, että suhteellisen pienten maasälpäsiintymien louhinta olisi ollut kannattamatonta.

Nämä vanhat kvartsilouhokset ovat olleet myös tiedemiesten mielenkiinnon kohteina jo 150 vuoden aikana ja tutkijajoukko on ollut jopa kansainvälistä. Louhokset on koverrettu kallioiden karkeakiteisiin graniittimuodostumiin eli pegmatiittijuoniin, joiden valtaminaeraaleina ovat maasälpä, kvartsi ja kiilteet. Nämä pegmatiitit ovat syn-

tyneet siten, että sula kiviaines eli magma on lävistänyt jo aikaisemmin muodostuneita kalliokerroksia ja kiteytynyt niiden sisään. Vuosimiljoonien kuluessa nämä ovat siten joutuneet maan pintakerrokseen. Mineraalikiteet ovat juonissa kasvaneet suuriksi kasaumiksi ja niihin on rikastunut maankuoressa vain pieninä määrinä esiintyviä ns. hivenalkuaineita, kuten booria, tantaalia, niobia, berylliumia, litiumia, tinaa, cesiumia ja arseenia. Juuri näitä alkuaineita sisältävät, usein harvinaiset mineraalit ovat kiinnostaneet tutkijoita. Louhosten seinämissä pääsee mukavasti katsomaan kallioon pintaa syvemmälle, ja hylkykasoista on helposti saatavissa kivilouhoksesta koko louhitulta alueelta. Niistä onkin löydetty lukuisia mineraaleja, joiden joukossa on ollut muutamia tieteelle aikaisemmin tuntemattomiakin.

Kun enimmäkseen löydöt tehtiin ensiksi Torron kylän louhoksista, kutsutaan koko tätä louhosaluetta kirjallisuudessa Tammelan tai Torron pegmatiittialueeksi, mutta myös Tammelan ja Someron louhosaluetta käytetään.

Ensimmäinen tieteellinen tutkija tällä pegmatiittialueella oli Suomen mineralogian isäksi kutsuttu vuorihallituksen yli-indententti N. Nordenskiöld. Hän keräsi 1820-luvulta alkaen suuren määrän kivilouhoksesta ja löysi ensimmäisenä pääosan näiden louhosten harvinaisista mineraaleista. Hänen poikansa A. E. Nordenskiöld, myös mineralogi, tosin tutkimusmatkailijana paljon tunnetumpi, jatkoi isänsä tieteellistä työtä. Hän julkaisi vuonna 1855 suuren luettelon Suomessa tavatuista mineraaleista. Näistä Nordenskiöldit ovat Torron alueen louhoksista nimenneet tieteelle uusina löydöksiä ainaliitin, adelfoliitin, gigantoliitin ja kietyöiitin. Tantaalimineraali ainaliitti havaittiin ensiksi Penikkojan louhoksesta.

A. E. Nordenskiöld karkotettiin Suomesta mielipiteittensä vuoksi ja hän toimi Tukholmassa Ruotsin tiedeakatemian professorina. Kesällä 1862 hän sai luvan käydä Suomessa tapaamassa nuoruudenkodissaan Mäntsälässä 70-vuotiasta isäänsä. Yhdessä isä ja poika lähtivät tutkimusmatkalle jo ennestään tutulle Tammelan ja Someron louhosalueelle. Retken tuloksena A. E. Nordenskiöld selvitti ulkomaisten tutkijoiden välille louhosalueen mineraaleista syntyneen kiistan ja löysi uuden tantaalimineraalin, joka sai muinaistarustosta nimekseen tapioliitti. Hän kirjoittaa Penikkojan ja Kaidansuon louhoksen olevan tavattoman rikas harvinaisten ja luonnossa muuten niukalti esiintyvien aineiden suhteen ja nimeää tällaisina 8 mineraalia.

Nordenskiöldien ansiosta nämä vanhat kvartsilouhokset tulivat kansainvälisesti tunnetuiksi, ja vuonna 1863 louhosten kivilouhoksesta.

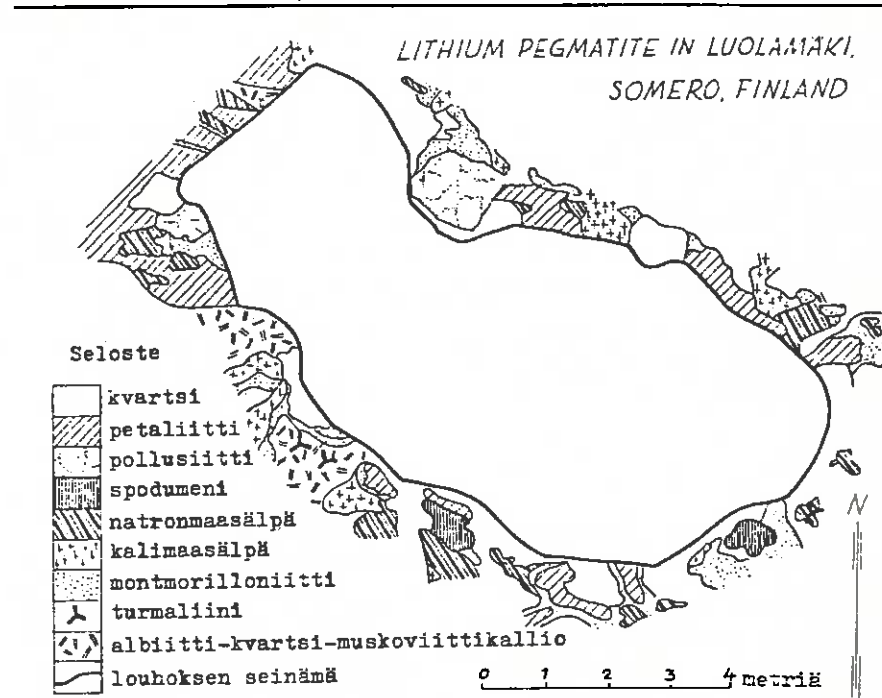
A. E. Nordenskiöld, joka teki 30-vuotiaana tutkimusmatkan Tammelan ja Someron kvartsilouhoksille. Niiden mineraaleista hän julkaisi eri kielillä useita tutkimuksia.

mainittujen tehtaiden lisäksi oli Kii-kalaan perustettu Johannislundin lasitehdas, joka osti myös näiden louhosten kvartseja.

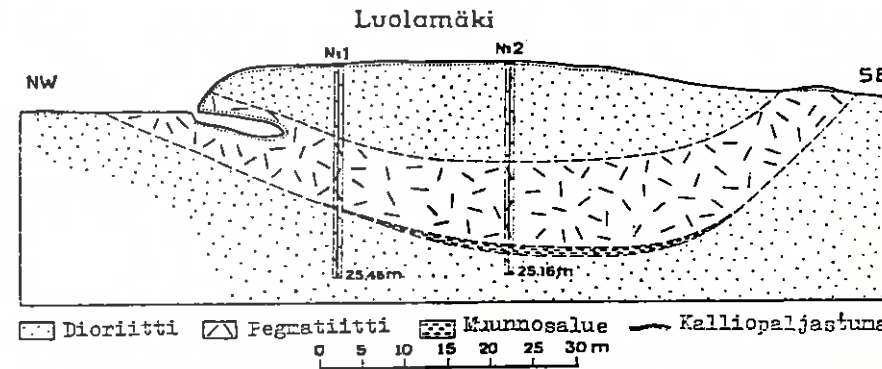
Alkuaikojen kvartsin louhijoista ei ole mitään varmaa tietoa, eikä ainakaan Pajulassa ole säilynyt edes perimätietoa louhijoista. Kun Ruotsin valtakauden viimeisinä vuosina perustettiin Rajamäen lähelle, kauaksi muusta asutuksesta useita torppia, voitaneen olettaa, että näiden torppien väki on kovertanut ne lukuisat louhokset, joita on Rajamäen alueella. Samoin lienee yhdistettävissä Kultelan Penikkojan louhokset alueen yksinäistorpan väkeen. Ehkäpä juuri kvartsesiintymät houkuttelivat torpat lähialueilleen. Louhokset tarjosivat ansioita pienten torppien ja mäkitupien miesväelle, jolla ei, kiireistä kesäaikaa lukuunottamatta, juurikaan ollut taksvärkkityön lisäksi muita työmahdollisuuksia.

Pääosa louhoksista on kaukana maanteistä, aikanaan tietömiä taipaleitten takana. Pajulassa vain Havulinnan louhos on niin lähellä Härkätietä, että sieltä on ollut kesäläkin helppoa kuljettaa kiveä Äviikiin. Suurin osa kvartsinajosta onkin tapahtunut varmasti talvikeilillä.

Kvartsin louhinta ja ajo lasitehtaalle jatkui Somerolla yllättävän pitkään. Viimeinen louhija ja ajomies oli Pajulassa vuonna 1889 kyläseppä Stoolin poikana syntynyt Juho Rauhala, jota erotukseksi kylän muista Jusseista kutsuttiin ammattinsa vuoksi Kiisseli-Jussiksi. Hänen isänsä kuljetti kvartseja Johannislundiin ja Nuutajärvelle ja Juho-poika joutui jo kymmenvuotiaana mukaan kivihommiin. Hän toimi isänsä jälkeen Johannislundin tehtaan kvartsinhankkijana kuljettain hevosellaan kiveä Kultelan, Pajulan, Hirsjärven ja Torron kylien louhoksilta. Lasitehdas maksoi 75 penniä kivikilolta, ja Rauhalan oli

Piirros Luolamäen louhoksesta vaakatasossa Neuvosen ja Vesalon mukaan.

Pystyleikkaus Luolamäen pegmatiittikalliosta Aurolan mukaan. Vasemmalla on vanha louhosluola ja keskellä timanttikairausten reijät.

Kvartsijuoni on ollut kallionpaljastumissa helposti löydettävissä. Kuva Hirsjärveltä.

TARJA SAUREN Kun minä kotoani läksin

Oli kaunis kesäpäivä, mutta minä en ollut erityisemmin hyvällä tuulella. Olin sotapolulla äitiä vastaan. En päässyt uimaan. Se oli tämänkertaisen kiukkuni aihe.

Sitten sain neronleimauksen: Miksen voisi päiväksi lähteä kotoa? Voisin mennä vaikka Pitkäjärvelle tapaamaan Toinia, Joukon äitiä.

Kun äiti eikä Jouko olleet pihalla, hain pienen pyöräni ja lähdin. En tiennyt oikein missä Pitkäjärvi oli, joten kysyin Markolta ja Lasselta. He olivat keräilemässä linnun munia. Olin nähnyt Lassen kokoelman; hänellä oli valtavasti erilaisia munia. Jotkut hänen munistaan olivat aika suuriakin. Kun olin saanut tietää missä Pitkäjärvi on, lähdin polkemaan.

Sillävälin äiti oli alkanut ihmetellä, mihin minä olin joutunut. Hän tutki kaikki mahdolliset paikat, joissa yleensä oleilin. Reviirini oli aika suuri, joten aikaa kului paljon.

Lopulta, kun äiti ei löytänyt minua mistään, lähti hän etsimään minua muualta. Äiti tapasi Markon ja Lassen. Heiltä hän sai kuulla mihin olin aikeissa mennä.

Sillävälin olin jo ehtinyt Ävikin suoralle. Kun vilkaisin taakseni, näin äidin päristelevän perässäni. Poljin vimmatusti eteenpäin, en aikunut vielä antautua. Äiti sai minut kiinni kuitenkin. Kun kerran en voinut lähteä karkuun pyörällä, päätin juosta pitkin peltoja. Mutten edes ehtinyt nousta pyörältä, kun äiti jo puristi minua ranteesta niin etten päässyt karkuun.

Äiti istutti minut mopon taakse ja alkoi ajaa kotiin päin. Kotona minua uhkailtiin, etten saisi pyörääni takaisin, jos vielä temppuilisin. Pyörääni en tahtonut menettää, joten nielin kiukkuni, mutta päätin kostaa heti äidille, kun saisin pyöräni takaisin.

ANNIKA NIEMINEN Minun kotiseutuni

Minun kotiseutuni on metsänrauha, jonka hiljaisuus pelastaa auton koneellisista äänistä.

Minun kotiseutuni on järvenranta, jonka liplatus vie pois kiireestä.

Minun kotiseutuni on kirkonkylä, jonka viehätystä vievät kylmät tiilitalot.

Minun kotiseutuni on toripäivä, jonka aitous on syrjäkyläien somerolaisissa.

Minun kotiseutuni on maalaiskylä, jonka kruunaa kyläkauppa.

Minun kotiseutuni on se aito Somero, jonka näen auringonpaisteisena ympärilläni tänään.

Kotiseutuvuosi

Kalastus- ja metsästyskaskukilpailun palkitut Somero-Seuran vuosikokouksessa 24.2.85.

I palkinto: Ensio Männistö

II palkinto: Aaro Pelto-Lampola ja Bruno Aalto

III palkinto: Kalevi Laiho ja Risto Suonpää

Tunnustuspalkinnot: Antti Mäkilä, Voitto Ollonqvist ja Jussi Suhonen

Somero-Seuran vuosikokouksessa jaettiin päiväpalkkia ennen sotia rakennettujen rakennusten dokumentoijille. Kuvassa vasemmalta: Veera Suutela, Kaisa Roto, Ella Grönholm, Vilho Kuusela, Maiju Avellan, Kyllikki Kujanpää, Esko Jaakkola, Olavi Virtanen, Arvo Kankare, Maila Lehtinen, Leo Suvenmaa, Jussi Suhonen, Ensio Männistö, Voitto Ollonqvist. Valokuva: Tapio Horila

Perinnepiiriläiset kartoittivat edelleen paikannimiä, vuorossa Hirsjärven paikannimet. Kansalaisopiston perinne- ja kotiseutupiiri huhtikuussa 1985.

Valokuva: Mauri Kämi

Koulujen museo-päivää vietettiin jo kolmannen kerran toukokuussa 18.5. Torppamuseossa tehtiin "naistentöitä". Kuvassa Helvi Torckomäki opettaa pojantyttäreille Jenni Torckomäelle viitelöinnin salaisuuksia. Kuva: Olavi Virtanen, Somero-lehti

Jorma Ali-Yrkön lahjoittamaa pärehöylää kokeillaan Kärsälän karjapiahton edessä 3.6.85. Mestarina Elias Mäkilä Tammelasta (oik.), apuna Mauri Kämi ja Markku Kämi (selin).

Kuva: Hanna Ollonqvist

Someron vanhat kvartsilouhokset

Ävikin lasitehdas kasvoi 1700-luvun jälkipuoliskolla aikansa suurteollisuuslaitokseksi, joka antoi työtä ja toimeentuloa noin 300:lle ihmiselle. Lähiseutujen asukkaille tehdas tarjosi lukuisia mahdollisuuksia sivuansioihin sen tarvitsemien raaka-aineiden ja tarvikkeiden hankinnassa. C. B. Borenius mainitsee vuonna 1774 tunnetussa kuvauksessaan Someron pitäjistä, että lasitehtaalle pitäjäläiset voivat myydä halkoja, tuhkaa ja ansaita sieltä rahaa ajoilla ja päivätöillä. Borenius jättää kuitenkin mainitsematta paikkakunnalle paljon työtä antaneen raaka-aineen, kvartsin, jota on louhittu useissa kylissä Somerolla ja Tammelassa.

Määrällisesti suurimman osan lasin raaka-aineista Ävikin tehtaalla muodosti lasihiekka. Hiekkahaan Somerolla on lasitehtaan silloiseen tarpeeseen nähden rajattomasti. Somerolaisessa punertavassa hiekassa on kuitenkin niin paljon maasälpä-rakeita ja muita mineraaleja, että se soveltui vain värillisen lasin raaka-aineeksi ja väritöntä lasia siitä on vaikeaa valmistaa. Viimeksi mainittuun saksalaiset lasinpuhaltajamestarit tarvitsivat kiisselikiveä eli kvartsia. Tämä mineraali on yksi maankuoren yleisimmistä, mutta tavallisesti se on jakautuneena kallioiden ja hiekassa niin pieninä osasina muiden mineraalien seassa, että sen erottaminen puhtaana on työstä.

Luultavasti puhaltajamestarien opastamina löydettiin paikkakunnalta kallioiden, joissa kvartsia on suurinakin juonina niin, että sitä voi louhia. Kun kivi opittiin tuntemaan ja huomattiin siitä olevan taloudellista hyötyä, yhä uusia kvartsijuonia löydettiin. Tärkeimmät esiintymät ovat suuren Torronsuon ympäristössä Tammelalla ja Kultelassa. Monissa muissakin lähikylissä olevia esiintymiä on käytetty hyväksi.

Lasitehtaan vaikutuksesta syntyi tälle alueelle vuorityötä. Kiven irrottamiseen kalliosta käytettiin kairavosmiesten ikivanhaa menetelmää. Louhittavaan kohtaan syytettiin nuotioita ja kun kallio oli kuumennut riittävästi, kaadettiin kylmää

vettä nuotion pohjalle. Nopea, suuri lämpötilan muutos särki kiveä palasiksi. Näistä kvartsi poimittiin erilleen ja sivukivi heitettiin hylkykasoihin. Menetelmä oli hidas ja suuritöinen irrotettuun kivimäärään nähden. Oli hankittava runsaasti polttopuuta, eikä vedenkään kantaminen usein korkeille kallioille ollut helppoa. Muutamien louhosten pohjalle vettä valui taas vaiaksi asti.

Vanhoja louhijoiden tekemiä luolia ja "kiviläpiä" on Somerolla kymmenittäin. Leo Suvenmaa lie-nee ainoa henkilö, joka on perillä niiden kaikkien sijaintipaikoista. Useat louhokset ovat kalliojyrkänteissä, missä kvartsijuoni on ollut kalliojaljastumissa helposti löydettävissä. Erityisen runsaasti on näitä louhoksia Someron ja Tammelalla rajalla sijaitsevassa Rajamäessä ja sen lähiympäristössä.

Kooltaan nämä louhokset ovat alle kuutiometrin koekuopista alkaen usean kymmenen kuution suuruisiin. Useat ovat kokonaan päältä avonaisia, mutta monia on louhittu myös kvartsijuonen kulkua seuraten luolan tapaisiksi kallion sisään. Näissä savu ja häikävaara vaikeuttivat tietysti louhintaa.

Ei ole tiedossa milloin kvartsin louhinta alkoi. Ilmeisesti kuitenkin melko pian lasitehtaan perustamisen jälkeen, vaikka Borenius ei sitä mainitsekaan erikseen. Myöhempiä kirjallisia tietoja on kuitenkin säilynyt. P. A. Gadd ja M. Lilus mainit-

sevat vuonna 1789 ruusukvartsin Pajulasta ja kvartsin Torrolta. Ilmeisesti louhinta oli jo käynnissä, olihan lasitehtaan perustamisesta kulunut yli 40 vuotta. Tehtaan omistaja R. G. Blåfield ilmoittaa Suomen talousseuralle vuonna 1807 paikkakunnalla vallitsevasta hiekan ja kvartsin puutteesta. Pulaa poistamaan Ävikin tehdas hankki omistukseensa pienen laivan, jolla se ryhtyi tuomaan kvartsihiekkaa Tanskasta. Osasyynä valitukseen voi myös olla kilpailijoiden tulo lähiseudulle. Ävikin tehtaassa ammattitaitonsa saaneita mestareita oli siirtynyt Urjalan Nuutajärvelle ja Perttelin Inkerelle perustettuihin lasitehtaisiin ja ainakin Nuutajärvi sai kvartsia Tammelalla ja Someron louhoksista. S. Saveniuksen mukaan louhokset olivat toiminnassa vuonna 1824 ja asukkaat saivat kivistä 24 velkariksi puolelta tonnilta. Hän mainitsee Somerolta Joensuun louhoksen ja Paltan Hopiavuoren. E. J. Westling tuntee myös Pajulan kvartsin vuonna 1828 ja nimeää vuonna 1839 Somerolta Rajamäen ja Kaitasuon louhokset. Lisäksi hän toteaa viimeainittuna vuonna, että muutamat louhokset ovat veden hallussa ja niiden käyttö on lopetettu. Ilmeisenä syynä tähän on kvartsin tarpeen väheneminen, kun Ävikin lasitehdas oli lopettanut toimintansa tulipalon jälkeen vuonna 1833. Kokonaan louhinta ei kuitenkaan loppunut, kuten Westlingkin antaa ymmärtää, sillä aikaisemmin

Vuoden 1974 peruskorjauksessa uusittiin valaistus ja lämmitys: höyrylämmitysjärjestelmä uusittiin vesikiertoiseksi ja näin paukkuvista putkista päästiin eroon. Penkkien istuimet uusittiin. Kuoritiilan holvausta jäljittelevä puuverhous purettiin ja vanha rakenne entisöitiin. Lehterikaiteisiin palautettiin niistä vuoden 1935 korjauksen yhteydessä poistetut ristikkoaiheet. Kirkko maalattiin vanhoihin väreihin: maalarinvalkoista, kellanvalkoista, tammenväriä ja graniitinpunaista. Saarnatuoli sai sekin vaalean tammenvärisen sävytyksen.

Niinpä Somero-lehti saattoikin kommentoida 3. joulukuuta 74 kir-

kon uudelleen käyttöönoton juhla-lisuuksia: ”Kirkon valoisuus miellytti erikoisesti kirkkokansaa ja kirkkoväki oli erikoisen ihastunut 40 vuoden takaiseen asuun saatettuun kuoriosaan.”

Hyvät kuulijat,

Toiveikkuus, joka 125 vuotta siten uuden kirkon vihkiäisissä täytti mielet, on sadankahdenkymmenen viiden vuoden aikana täyttynyt monin verroin. Suomalaiset ovat kokeneet valtiollisen kehityksen ennen näkemättömän historian, itsenäistymisen ja 1900-luvun nopean teknisen kehityksen.

Kotiseurakuntamme 125-vuotias

kirkko on muuttunut ajan mukana ja säilynyt kuitenkin muuttumattomana, ajattomuutena ajassa. Se on osa meitä itseämme ja meidän somerolaista historiaamme. Ehkäpä Iso-Mikko on sittenkin muuttanut uuden kirkon nurkkiin — sitä en tiedä — mutta Mikael elää partiopoikien uudessa lipussa ja kuunsirppimadonna, Neisy Maria, Marjattojen kauniissa, viikko sitten vihityssä lipussa viestittää 80-luvun somerolaiselle seurakunnan toisen kirkon madonnan salaperäistä suojelusta. Vanhat kirkonkellot julistavat ajatonta säveltä ja 100-vuotiaat urut pauhaavat korkeimmalle kiitosta: soi taivaat kaikki...

LÄHTEET

Aalto, Teemu	Kansakunta kerää voimia. Kansakunnan historia. Porvoo 1976.	Kujanpää, Kyllikki	Someron kirkon esineistöä. Someron Joulu 1978.
Aaltonen, Esko	Someron kirkko ja seurakunnallinen elämä. Someron historia II. Forssa 1958.	Kuninkaanniemi, Jukka	Someron kirkon urut. Someron Joulu 1974.
Alanen, Timo	Someron seurakunnan alkuhistoriaa. Someron Joulu 1977.	Linnilä, Kai	Georg Theodor Policron Chiewitz Someron tiilikirkon suunnittelija. Somero-lehti 17.4.1981.
Borenius, Carl Petter	Historiallinen ja taloustieteellinen kuvaus Someron pitäjästä. Väitöskirja vuodelta 1774. Suom. Aulis Oja. Kustantanut Somero-Seura.	Oja, Aulis	Someron pitäjän alkuvaiheet. Someron historia I. Forssa 1949.
Horila, Tapio	Kaksikymmentävuotias Miikael. Someron Joulu 1979.	OoVee	Someron kirkon alttarikaappi. Someron Joulu 1977.
Horila, Tapio	Somero. Kotiseutuni Häme. Suomen Maakuntajulkaisu OY. Vaasa 1979.	Pylkkänen, Riitta	Someron vanha alttarikaappi. Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistys. Vuosikirja XIX 1950.
Horila, Tapio	Someron Iso-Mikko. Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistys. Vuosikirja XXIV 1955.	Säihke, Irja	Kirkolliset laitokset ja olot. Someron historia I. Forssa 1949.
Kujanpää, Kyllikki	Kirkonmäellä. Someron Joulu 1967.	Vakkilainen, Matti	Teittemme vaiheita. Helsinki 1982.
Kujanpää, Kyllikki	Kirkonmäki eli ennenkin. Someron Joulu 1975.		Somero-lehden vuosikerrat 1973 ja 1974 sekä erikseen Somero-lehti 7.12.1961.

Painamattomat lähteet:

C.J. Cardberg *Esineellisen kulttuurihistorian kurssi. Turun Yliopisto 1972.*

Someron seurakunnan Isossa Pappilassa säilytettävä uuden kirkon rakentamiseen ja rakennushankkeisiin liittyvä materiaali — pöytäkirjat, kirjeet, kartat. Erikseen voi mainita arkkitehti Heikki Havaksen tekemän Someron kirkon korjaus- ja muutossuunnitelman vuodelta 1974.

Haastattelut:

Kyllikki Kujanpään haastattelu 21.5.1985.
Aimo Maasillan puhelinhaastattelu 5.5.1985.
Terttu Sagulinin puhelinhaastattelu 24.5.1985.
Leo Suvenmaan puhelinhaastattelu 17.5.1985.
Lempi Vaseliuksen haastattelu 18.5.1985.

”Meitin tarttis ruppeet tonttaamaa sitt”, sanoi Koskisen Lauri (oikealla). Keskellä Veli Lukumies, oikealla Mauri Roto. Savupirtin pohjakiviä asennetaan 6.5.85.
Kuva: Voitto Ollonqvist

Savupirtin uunin uudelleen rakentaminen oli tarkkaa työtä. Uunin muurasi Lauri Koskinen Voitto Ollonqvistin tarkkojen piirustuksien mukaan.
Valokuva: Voitto Ollonqvist

Monta monessa. Ensio Männistön kunniotettavan suuri ”sammalakuorma” saapumassa savupirtille.
Valokuva: Voitto Ollonqvist

Alueradion haastattelija Raino Hurme (keskellä) tekemässä juttua savupirtin pystyttämistä ja muustakin Somero-Seuran toiminnasta 6.7.85. Kuvassa mukana Tapio Horila ja Tuula Kämi. Kuvan otti myös kertojana mukana ollut Voitto Ollonqvist.

Savupirtin hirsiosa valmiina. Lauri Koskinen, Veli Lukumies ja Mauri Roto ruokatunnilla 15.5.85.
Valokuva: Voitto Ollonqvist

Somero-Seuran Valkeakosken Yhtyneiltä Paperitehtailta lahjaksi saatu savupirtti on monien työvaiheiden jälkeen saatu pystyyn Talosen maalle Jaatilaan Pauli ja Paula Närväsen pihapiiriin.
Kuva: Olavi Virtanen

Pitäjänpäivät 10.7.

Ensio Männistö ja Voitto Ollonqvist kertoilivat rakentajan työkaluista pitäjänpäivillä.
Kuva: Olavi Virtanen

Someron Vesaiset vauhdissa pitäjänpäivillä 10.7.
Kuva: Olavi Virtanen

Kaarina Pollari hauskutti pitäjänpäivien juhlayleisöä pakinallaan "miehet pykkää, naiset assuu".
Kuva: Olavi Virtanen

Juhlapuheen pitäjänpäivillä piti Erkki Härö museovirastosta.
Kuva: Olavi Virtanen, Somero-lehti

tuksen kirkastumista esittävän taulun lahjoitti hänen veljensä viinatehtailija G.A. Löfgren Someron seurakunnalle. Ennen kuin taulu saatiin kehystetyksi, oli jokaiselta 16 vuotta täyttäneeltä seurakuntalaiselta kerättävä 25 penniä. Kehyslaitteet tilattiin Carl von Heidekenilta Turusta, Altтарin paikkaa piti muuttaa uuden alttarikonstruktion takia.

Seuraava vuosikymmen alkoi huonosti: Harjun kartanon omistaja Gustaf Winqvist esitti vuoden 1891 kirkonkokoukselle yllättävän vaatimuksen: kirkko sijaitsee Harjun säterirusthollin maalla ja ne seurakuntalaiset, jotka ovat velvolliset rakentamaan ja korjaamaan Someron kirkkoa ja hautausmaata, siirtäköön kirkon pois tai lunastakoon sille tarpeellisen maan häneltä. Seuraavana vuonna Winqvist kuitenkin luopui kirkon tonttia koskevasta kanteestaan.

Vuonna 1893 kirkonkokous päätti ryhtyä toimenpiteisiin lämmön saamiseksi kirkkoon: kirkkoon päätettiin hankkia kamiinat. Karkkilan tehtaalta ostettiin viisi rautakamiinaa. Tehtaalta oli vakuutettu, että kamiinat "antavat kumminkin nolla asteen lämmön kirkkoon 30 asteen pakkasellakin". Toiveita ne eivät kuitenkaan täyttäneet — vai oliko syy hatarassa katossa? Talvisin kirkko oli kylmä.

Sunnuntaiaamuisin kirkonlämmittäjä teki työtään, mutta muuttamassa tunnissa kirkko ei paljonkaan ehtinyt lämmitä. Ensimmäiset kirkkoon tulijat valtasivat kamiinoiden lähistöllä olevat paikat. Ja esimerkiksi jouluna 1915 pastori Levänen piti saarnan suuret turkit päällään. Myös jouluna 1918 oli kylmä. Ensimmäistä joulua uudessa kirkossa oli juhlistettu kauppias Johan Söderströmiltä ostetuilla talikynttilöillä, jotka oli koverrettu nauriiksi ja jotka kiinnitettiin penkinsyrjiin palamaan. Sen sijaan pula-ajan kirkkoon ei saatu kynttilöitä. Rautelan Knaapilta haettiin karbidilyhty. Vahva naru pingotettiin lehtereiden välille ja lyhty pantiin siihen riippumaan. Tulihan siitä sen verran valoa, ettei toisiinsa törmäilyt.

Ajat rauhoittuivat. Itsenäisen Suomen ensimmäisellä vuosikymmenellä kirkkoon hankittiin sähkövalaistus. Talven pimeimpänä aikana olikin ollut niin pimeää, että monilla penkeissä istuvilla oli oma kynttilä mukana. Kruunuissa palavat kynttilät toivat vain hämärän valaistuksen kirkkoon.

Parempaan valon lisäksi toinen kodikkuutta luova tekijä, 1920-luvun saavutus, oli käytävämaton hankkiminen kirkkoon. Rippikoululapset kulkivat talosta taloon keruulistoin, joissa oli motto: "Minun

sieluni ikävöi ja halajaa Herran esikartanoihin." — 1920-luvulla peltikatto uusittiin taas kerran.

Seuraava isohko peruskorjaus kirkkoon tehtiin vuonna 1935. Jo vuonna 1896 oli kirkonkokous päättänyt, että kirkko maalataan "ensi suvena jos keritään eli jos ei keritä toisena suvena kokonansa sisältä öljymaalilla." Uudelleenmaalauksessa kirkko sai alkuperäistä tummemmat sävyt — elettiinhan 30-lukua — ja taiteilija Urho Lehtinen maalasi koristemaalauksia mm. kuoritilaan ja lehterikaiteisiin, joista nyt poistettiin niitä alunperin jäsennöineet ristikkoaiheet. Myös saarnatuolin peilijako uusittiin ja se varustettiin koristemaalauksin. Suurin muutos peruskorjauksessa oli kuorin kattopalkiston vuoraaminen holvausta jäljittelevällä laudoituksella. Kirkko sai keskuslämmityksen, penkkejä korjattiin ja uusi lattia rakennettiin ja lämpöeristettiin. Lämpimyyttä lisäsivät myös kirkkoon hankitut tuplat. Peruskorjauksen suunnittelijana oli arkkitehti W.G. Palmqvist.

Tulivat sotavuodet, 50-luku ja 60-luku. Vaikeiden vuosien ja 50- ja 60-lukujen rakentamisen kauden kirkko oli palvellut seurakuntalaisiaan melko hyvin. Lisää tarkoituksenmukaisuutta Kirkonmäki sai, kun vuonna 1955 rakennettiin kivistä siunauskappeli melko lähelle vanhaa kellotapulia arkkitehti Leevi Aarnion piirustusten mukaan. Perspektiivisiä taaksepäin kirkko sai, kun kirkon satavuotisjuhlien yhteydessä Somero-Seura lahjoitti kuvanveistäjä Albin Kaasisen veistämän Pyhää Mikaelia esittävän puuveistoksen Someron kirkkoon.

Kun 70-luku koitti, haluttiin kirkko saada entistä viihtyisämmäksi, toimivammaksi ja kauniimmaksi. Valittiin rakennustoimikunta ja uuden luojaksi arkkitehti Heikki Havas Helsingistä.

näärä leveä ja 18 ja 1/2 kyynärää korkea pitkäkirkko, jossa viisiviisista kuoria ympäröi matalampi viisiviisinen sakaristo- ja eteiskennus. Kirkkoon mahtui 1600 ihmistä. Sisäkatto oli laudoitettu ja sivelty liimavärillä. Rautakehyksiä ikkunoita kirkossa oli 19, jokaisessa 42 ruutua. Seinät olivat vaaleankeltaiset; kahdeksankulmainen saarnatuoli oli valkoinen, kultaistoin somistettu. Alttaritaulun korvasi marmoroidun alttaripöydän yläpuolelle kiinnitetty kullattu risti. Penkit olivat tammenvärisiä, lattia oli maalattu punertavaksi graniitinväriin. Eteisessä ja sakaristossa olivat uunit, kirkkosali sen sijaan oli lämmitämätön.

Kirkon korjauksia

Tuskin kirkon vihkiäiset oli pidetty, kun rakennustarkastuksessa havaittiin puutteellisuuksia, ja kirkon urakoitsijat joutuivat maksamaan seurakunnalle korvausta 1000 mk. Protokolla yhteisestä kirkonkokouksesta Someron Emäkirkossa sinä 23:nä päivänä Kesäkuussa vuonna 1861 kertoo seuraavaa:

”Uuden kirkon rakendajain Herara Kapten Nils Procopen ja Herran J.A. Stahlen pyynnön päälle oli nyt Kirkonkokouksessa kysymys, jos, ja kuinka Uuden kirkon katto, kuin on vuotanut, pideis laitettaman, ja lausui seurakunnan isännät, että se osa katosta, kuin on meren puolella, nyt tänä suvena vastuudesta laitetaan pitäväiseksi, ja että toinen osa katosta, jos se on vuotavainen, ja se nähdän vuotavaiseksi tänä syksynä, tehdän tulevana suvena uudesti, ja että Tornin myös tänä suvena perattaman pitää niildä Herroilta, jotka kirkon rakentaneet ovat, ja että kaikki kaklunit Sakaristosa pitää uudesti tänä suvena tehtämän, ja että, jos vielä peräspäin joku virhe tämän vuoden siselle, Kirkon päälle havaitaan, niin pitää Enterprenörit heidän kustannuksensa päälle sitten jäl-

keen sen parandaman.”

Vuonna 1864 kirjoitettiin Somerolta Suomen Julkisiin Sanomiin: ”Uuden kirkon rakennus on kuuluisa.” ”Kirkko rakennettiin huonoista aineista ja huonolla työllä — niin että moni epäilee sen koskaan täysvalmiiksi saatavan.”

Seurakunta aloitti pitkäaikaiset uuden kirkon korjaustyöt. Ensimmäiseksi uusittiin lattia, koska huomattiin, että alustan tuuletuksen laiminlyönnin tähden permantoniskat lahosivat epätavallisen nopeasti. Vuonna 1870 kirkonkokous valitsi syynimiehiä tutkimaan, mitä oikein oli kirkon permannon alla. Helmi-kuussa veloitettiin talolliset vetämään kiilakiviä kirkon lattiaa varten ja vuonna 1874 aloitettiin vihdoin varsinaiset työt pitäjänpuuseppä Erik Hellstenin johdolla: päivätöihin veloitettiin taas kaikki syyntinkimiehet, maa- ja jyvätorpparit, käsityöläiset, muonamiehet ja itselliset.

Kirkon katto oli toinen huolenaihe: päreillä eli tikulla katettu vesikatto jo näet vuoti. Kesällä 1877 kirkonkatto sai peltikuoren, ei kuitenkaan tornin huippu, joka jäi edelleen pärekatteiseksi.

Korjauksesta huolimatta saatiin seuraavan vuoden maaliskuussa lukea Sanomia Turusta -lehdestä: ”Sanotaan kyllä, että rauta kestää, mutta ei tarpeen.” ”Talvella ku rästäs tippuu, kirkossa on sama rätinä.” ”Kirkko olis muhkeasti rakennettu, mutta ei saada kattoa pitämään, mahtaako olla tekiöissä vika taikka levyissä.” Kirjoittajan tekstiin löytyi katetta: kesäkuussa näet todettiin, että sateet olivat valuttaneet öljyn sekä katosta että tornista hukkaan. Vuonna 1880 kattoa korjasi opettaja Pettersson, varsinkin urkujen kohdalta. Seuraavana keväänä hankki rusthollari Viktor Hovila tynnyrin vernissaa, leiviskän möntää ja leiviskän lyijynvalkoista

— ja korjausta jatkettiin. Vuonna 1883 tyydyttiin vain urkujen varjelemiseen vedeltä asettamalla lautoja välikatolle ja keväällä 1884 päätti kirkkoraati, että urkujen ylle vedetään kangaspeite. Syksyllä 1884 suunniteltiin lopulta pellittää myös kirkontorni, ja kahta vuotta myöhemmin työ tuli lopulta tehdyksi.

Urut kirkkoon saatiin pitkän odotuksen jälkeen vuonna 1880. Eniten asiaan vaikutti kapteeni Salomon Procope, joka testamenttasi Someron emäseurakunnalle tuhat markkaa urkujen hankintaan. Puuttuvat 14000 markkaa saatiin kokoon ylimääräisellä verotuksella ja arpajaisilla. Urut valmisti tanskalaisyyntyinen J.A. Zachariassen. Valmiit urut olivat 19-äänikertaiset tilattujen 18-äänikertaisten asemesta. Ennen kuin urut olivat Somerolla, niitä kuljettamaan Turusta tarvittiin 12 hevosta.

Urkujen vihkimistilaisuuden jälkeen voi Sanomia Turusta kerrankin heittää kehuva huomautuksen: ”Urut olivat soreat ja vahvasti tehdyt, ääni vahva ja soma, koko kirkolle kaunistus ja hartaudelle herätys.” Paitsi kansakoulustaan Somero saattoi 1880-luvulla olla ylpeä uruistaan.

Kirkon uudeksi urkuriksi valittiin Turun Lukkari- ja Urkunistien koulusta ulosoppinut Matts Finni, jonka piti esittää hyväksyttävä takaus siitä, että ei tee turmiota uruille ja osaa hoitaa niitä. Yleisöltä urut suojattiin puisella häkillä. Ilmeisesti kanttori täytti hyvin lupauksensa, yleisö käyttäytyi hyvin ja kattoa korjattiin urkujen kohdalta uutterasti, sillä Someron kirkon urut ovat tällä hetkellä arvokkaimpia ja parhaimmin säilyneitä urkuja koko maassa.

Viisi vuotta urkujen vihkiäisistä kirkko sai alttaritaulun. Taiteilija E.J. Löfgrenin maalaaman, Kris-

Torppari, armoitettu juontaja, pitäjänpäivillä 10.7. Vasemmalla Pentti Haikonen Someron Pelimanneista.

Valokuva: Mauri Kämi

Pitäjänpäivillä palkitut: Kyllikki Kujanpää sai Suomen kotiseutuliiton myöntämän harrastusmitalin, Jussi Suhonen nimitettiin Somero-Seuran kunniajäseneksi (vas.) ja Somero-Seuran kunniakirjan saivat Lahja Aukio ja Lauri Koskinen (oik.) sekä Antti Luukko, joka ei päässyt tulemaan juhlaan.

Kuvassa keskellä kunniakirjoja luovuttamassa Somero-Seuran kunniapuheenjohtaja Tapio Horila, Tuula Kämi ja Eija Alitalo. Kuva: Olavi Virtanen

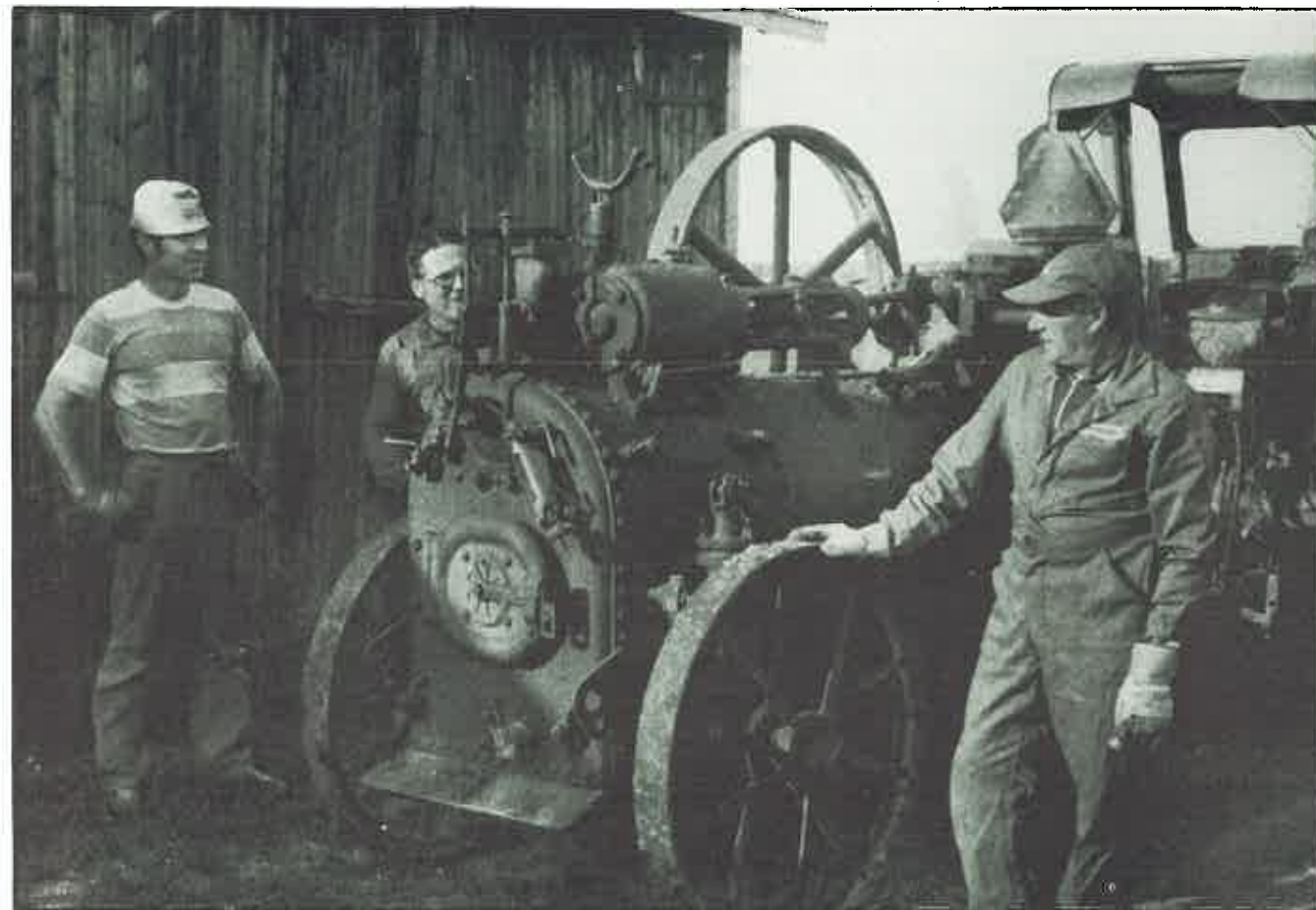
Pitäjänpäivien yleisöä. Kuva: Olavi Virtanen

Leena Tiilikainen Turun maakuntamuseosta korigoi kesä—heinäkuussa savenväläjamuseon esi-
neistön.
Valokuva: Voitto Ollonqvist

Tyrvään Seudun Kotiseutuyhdistys tutustumassa Someron museoihin
1.9.85. Voitto Ollonqvist esittelee vieraille savenväläjamuseota.
Valokuva: Tapio Horila

Maatalousmuseoesineistö karttuu: 13.8.1985 Pekka Sulki-
noja (kuvassa vas.) Härkälästä lahjoitti Somero-Seuralle
onkapannun. Höyrykone on ostettu käytettynä Kuusjoelta
1930 ja se on ollut viimeksi käytössä 1956—57 rakennustyö-
maalla. Onkapannun siirtotalkoissa olivat mukana Eino

Lähteenkorva (kuvassa keskellä) sekä Pentti Heinonen.
Muista arvokkaista maatalousesinealahjoituksista mainitta-
koon Eino Mäkilän lahjoittama 1950-luvun traktori.
Kuva: Voitto Ollonqvist

Syvänojan torppari Erik Johan
Mäkilä
Syvänojan Mäkiän poika Johan
Eerikinpoika
Kerkolan Kerkon renki Jacob Mik-
kelinpoika
Kerkolan Kluuvin itsellinen John
Gustav Kaisanpoika
Kerkolan Michael Kurjen veli Jo-
hannes Andreaxenpoika

Kerkolan Michael Kurjen renki Ki-
rian Matinpoika
Kerkolan Lambolan sytninkifaarin
poika Sipi Johanneksenpoika
Kerkolan sytninkimies Jacob Si-
monpoika
Kerkolan torppari Jeremies Mylly-
backa jne. Yhteensä 34 nimeä oli
tässä kahden päivän työlistassa.

Rakennusmestari Backbergin
avuksi luetteloihin talollisia huhti-
kuussa. Toukokuussa -57 oli vuo-
rossa tiilien lyöminen ja jalkataks-
värkki, samoin toukokuussa edel-
leen kalkinvettoa ja kesäkuussa tiil-
lien askaroitsemista. Ensimmäisen
tiilinpolton kerrotaan epäonnistu-
neen: tiilistä tuli liian vaaleita.
Niinpä ne myytiin huutokaupalla ja
niistä tuli Sarjan kartanon navetan
rakennusainetta. Tiilien tekoon kel-
pasivat myös naiset: Kun kirkon jat-
kuviin päivätöihin ruvettiin kylläs-
tymään, annettiin määräys, että
miestyöpäivää vastasi kahden nai-
sen työpäivä, ja erityisesti naisia
odotettiin sekoittamaan savea. Hei-
näkuussa -57 oltiin rakennusmesta-
rille apuna. Vuonna 1859 luete-
loitiin pitäjän kirvesmiehiä kirkon ra-
kennustöihin. — Kirkon puiset osat,
pitkät pilarit, kaadettiin Kivisojan
Kirkonmäeltä ja kuljetettiin härillä
rakennuspaikalle. Loppuvuodesta
työt jatkuivat: kivitöitä, sannanve-
toa ja kiviaidan tekoa.

Piirustusten mukaan kirkkoon pi-
tti tulla pärekatto. Useimmat seura-
kuntalaiset olivat kuitenkin peltika-
ton kannalla, joka arkkitehti Chie-
witzin laskelmien mukaan olisi tul-
lut maksamaan 500 ruplaa. Pidet-
tiin kirkonisäntien kokous, jossa
vakaasti harkittiin ehdotusta kattaa
uusi kirkko oljilla: jos katovuodet
taisivat huonon olkisadon, voitai-
siin kirkon kattoon tallennetut oljet
syöttää eläimille ja rakentaa vasta
sitten tiilikatto. Päreistä eli tikuista
katto kuitenkin tehtiin ja kompro-
missina lienee pidettävä sitä, että
kuorin ja sakariston katot peitettiin
pellillä. Kirkontornista piti alkupe-
räisen suunnitelman mukaan tulla 6
metriä korkeampi kuin lopuksi ta-
loudellisista syistä tehtiin.

Valmiina kirkko oli peittämättö-
mistä tiilistä rakennettu tornillinen
91 kyynärää pitkä, 44 ja 1/2 kyy-

vielä 1950-luvulla Isosta Mikosta elävää perinnettä: ”Someron kirkko om Mikko kun se ov vihitty Mikkelin päivän. Isom-Mikoj juureen, sanottiin. Kun puhuttiin elämisestä, sanottiin: kyl mul oj jo paikka tiaros, mää pääsen Isom-Mikoj juuree.” Hautausmaata kutsuttiin yleisesti Isom-Mikon pelloksi, ja tätä tietä Iso-Mikko on tullut merkitsemään myös kuolemaa.

Vuoden 1492 rovastinkäräjien pöytäkirjasta on tietoa myös somerolaisten 1400-luvulla eläneestä kirkkoherrasta, Mikaelista. Kyseessä ovat lähinnä seurakuntalaisten ja heidän kirkkoherransa väliset erimielisyydet. Ensiksi valittivat pitäjäläiset, että pitäjän kirkkoherra, herra Mikael, on pidättänyt ripiltä tiettyjä köyhiä henkilöitä. Samoin hän ei tahtonut tarjota kirkon sakramenteja eräälle kerjäläiselle, Esko Lapille, ja kaiken lisäksi eräs toivoretkeläinen oli kuollut pitäjässä ja saanut maata hautaamattomana, kunnes koirat söivät hänen käsivartensa olkapäätä myöten.

Lisäksi harvinaiset pöytäkirjat kertovat mm. Pusulan Pietarin tuomitun sakkoon siitä, että hän pyytämättä ajoi toisen asiaa. (Herra Mikaelia käskettiin myös puhdistautumaan 12 miehen valalla syytöksistä, että hän olisi lyönyt pääsiäispäivänä Heikkiin seitsemän verihaavaa).

Harvinainen, 1400-luvulta säilynyt asiakirja antaa varsin värikkään kuvan Someron keskiaikaisista kirkollisista oloista. Rippi ja synninpäästö olivat keskeistä katolisessa seurakuntaelämässä. Kuolevalle annettava viimeinen voitelu oli tärkeä ja Somerollakin liikkui toivoretkeläisiä, ehkäpä matkalla Turkuun tai Nousiaisiin palvomaan Pyhää Henrikia, Hattulaan palvomaan Pyhää Ristiä tai Renkoon palvomaan Pyhää Jaakkoa. Seurakunnan kirkko-

herra oli seurakuntalaisilleen merkittävä ihminen: se mitä hän teki, oli tärkeää ja kirjattiin.

Kirkon suojeluspyhimyksestä, Isosta Mikosta, kerrotaan, että kun somerolaisten kolmatta pyhättöä 1800-luvulla purettiin, kuului aikamoinen valitus: ”Kirkon haltija oli Iso-Mikko, joka valitti. Taikka se Iso-Mikko oli kirkko itte.”

Vanha kirkko purettiin vuonna 1864 ja myytiin huutokaupalla rakennuspuuksi, samoin kävi kauniin kellotapulinn torniosan kaksikymmentä vuotta myöhemmin. Sen sijaan keskiaikaiset pyhimyksenkuvat ja alttarikaappi lahjoitettiin vuonna 1869 Kansallismuseoon.

Uuden kirkon rakentaminen

Kun uuden kirkon vihkiäisjuhlaa vietettiin helluntaina 1860, seisoi vanha ristikirkko vielä paikoillaan. Mutta uuteen oli siihenkin jo totuttu: kirkko oli ollut rakenteilla kuusi vuotta ja seurakuntalaiset olivat itse rakentaneet sitä 4000 hevostyöpäivän ja 20000 tavallisen päivätyön voimin. Valmiista kirkosta oli syytä olla ylpeä.

Päätös uuden kirkon rakentamisesta tehtiin elokuussa 1843 pidetyssä kirkonkokouksessa. Suurin osa seurakunnasta oli rakentamisen kannalla, koska vanha kirkko koettiin 1700-luvun lopussa rakennetusta neljästä lehteristä huolimatta ahnaaksi: varsinkin juhlapäivinä täytyi osan kirkkoväestä jäädä kirkkotarhan eteiseen käytävien ollessa täpötäynnä.

Hartaasti pohdittiin, minne kirkko rakennettaisiin ja mistä materiaalista rakennettaisiin. Kiista ratkesi kuvernöörin tammikuussa 1845 vahvistamalla päätöksellä, että kirkko rakennetaan Harjunnum-

melle ja rakennusaine on tiili.

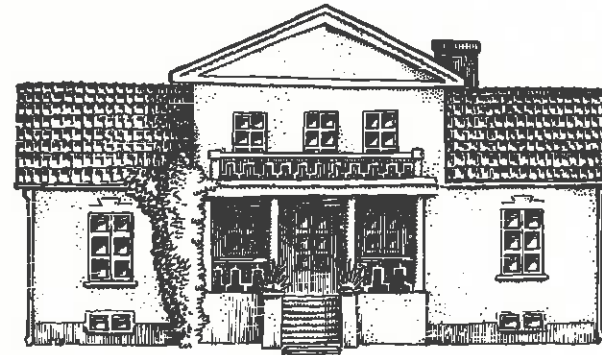
Kirkon piirustukset laati ensin Turun intendentinkonttorin konduktööri A. F. Granstedt vanhojen esikuvien mukaan. Jostakin syystä suunnitelma kuitenkin hylättiin ja uudet piirustukset tilattiin intendentinkonttorin uudelta apulaiselta, vuodesta 1851 Turun ja Porin läänin lääninarkkitehdilta, Georg Theodor Policron Chiewitziltä, jonka laatima suunnitelma valmistui ja hyväksyttiin maaliskuussa 1852.

Rakennustöitä valvomaan asetettiin komitea ja työ tarjottiin urakalla tehtäväksi. Urakoitsijoiksi lupautuivat kapteeni Nils Procope ja kauppias Ståhle 24000 hopearuplasta sekä 4000 hevos- ja 20000 tavallista päivätyötä vastaan. Työnjohtajaksi saatiin rakennusmestari Backberg.

Ja sitten alkoivat työt. Peruskivet haettiin Uusi-Hirvelän louhimosta, Lepokedolta. Härjät kuljettivat näitä kiviä samoin kuin talkootyönä tehdyn kiviaidan kiviä. Hevosia ei kirkon rakentamisessa juuri käytettykään: härät vetivät tarvittavat ainekset rakennustyömaalle.

Somerolaiset olivat kylittäin mukana kirkon eri rakennusvaiheissa. Päivätyöurakoista ensimmäinen oli sannanajo. Sannanajon määräyksiä on vuosilta 1853—57. Vuodelta 1855 on peräisin seuraava määräys: ”Edellä mainitut maanviljelijät pitää aikaisin löydyttämän itsensä Uuden kirkon tykönä ja oleman sanda kärryillä edustettuina. A. Svanström. nimismies. Vuonna 1857 työt edistyivät nopeasti. Sannanajon jälkeen määrättiin kylittäin torppareita muurausmestarille avuksi askaroitsemiin muuraamisessa. Esim. Tulevaisesta maanantaista ja tiistaista viikko, sinä 19:nä ja 20:nä päivänä toukokuuta 1857 tulevat seuraavat uuden kirkon työhön, nimittäin murmestarille avuksi:

1955 Someron kirkko sai kuvanveistäjä Albin Kaasisen veistämän pyhän Mikaelin.

SEETERI

Korkeatasoisia vuokramökkejä ympäri vuoden. Vaikka keskellä viikkoa päiväksi, pariiksi. Liiketuttaville, ystäville. Vaihtoehto hotelliasumiselle. Esim. ”Pikkupehtoori” 2:lle tai ”Isopehtoori” 4 henkilölle. Kaikki mukavuudet. Savusaunakin lämpimää haluttaessa. Hinnat 72—227 mk/vrk. Tai ”Sepelkyyhky”, 6 hengen mökki Hirsjärven rannalla. Kaikki mukavuudet ja oma sauna. Hinta 136—227 mk/vrk.

Varaukset: Lomarengas H:ki
puh. 90-441346

**Kun ols joulukim palamatoij
ja uus vuas menis ilmap
valkjav vaaraa**

**toivottaa
VAKUUTTAVA SOMEROLAINEN**

**HÄMEEN-UUDENMAAN
VAKUUTUSYHDISTYS**

Lähipuhelu on sydämenasia.

Nopeasti soitettu, mutta niin tärkeä lähipuhelu on halpaa huvia. Lantilla puhut asiat halki ja terveiset perille. Ja sen jälkeen tuntuu niin hyvältä, että. Lisätietoa lähisoittojen hinnoittelusta saat omalta puhelinlaitokseltasi. Soitellaan.

**Soittele joulu-
tervehdyksesi!**
**SOMERON
PUHELINOSUUSKUNTA**
Puh. 46 441

Joulumuna

LUUMUMARENKI

100–200 g luumuja
3–6 dl vettä
1 1/2 dl tomusokeria
6 Kultamunan valkuaista

Keitä luumut pehmeiksi vedessä ja hienonna ne. Vatkaa valkuaiset kovaksi vaahdoksi ja sekoita joukkoon tomusokeri ja hienonnetut luumut. Kaada seos voideltuun tulenkestävään vuokaan ja paista kohokas miedossa 160°C uuninlämmössä. Tarjoa heti kerman tai maidon kera.

Munakunta

<p>KIRKOSSA KOHDATAAN</p> <p>SOMERON SEURAKUNTA</p>	<p>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</p> <p>SOMERON KUNTA</p>
<p><i>Hyvää Joulua toivottaen</i></p> <p>Laukamo-yhtiöt</p>	<p>HYVÄÄ JOULUA JA ONNELLISTA UUTTA VUOTTA</p> <p>Muotitukka</p> <p>Irma Mäntylä</p> <p>Joensuuntie 5 puh. 47169</p>
<p><i>Hyvää Joulua asiakkailleen toivottaa</i></p> <p>MAANRAKENNUS Kauko Lehto ky</p>	<p>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</p> <p>TARJOUKSESSA AINA KAIKKI paitsi hinta rauh. tuotteet — ILMANRAJOITUSTA — ILMAN KUPONKIA</p> <p>SÄÄSTÖHALLI</p> <p>MA — PE 9 — 20, LA 9 — 15 PUH: 45904</p>

ELEKTRIA

Sähkön ja Kodintekniikan ammattiliike

Someron Sähkö & Kone

sähköurakointi ja -suunnittelu, radio- TV- ja
kodinkonehuolto puh. 924-45 888.

TUULA KÄMI

Someron kirkkojen historiaa Someron kirkon 125-vuotisjuhlat 25.5.1985

Rakennukset ovat dokumentteja, jotka kertovat ajastaan. Helluntaina 1860 vietettiin Someron pitäjässä uuden kirkon vihkiäisiä. Arkkitehti Chiewitzin suunnittelema kirkko hengitti uutta: 1850- ja 1860-luvuilla suomalainen rakennusarkkitehtuuri jätti Kustaa III:n aikana muotiin tulleen empiren kauas taakse ja lähti luomaan uutta uusgotiikkaan keinoin Ranskan ja Englannin mallien mukaan: puhdas tiiliseinä tuli muotiin, massiivisiksi rakennettiin niin kirkot, tehtaot, virastotalot kuin kaupunkien asuintalot. Turku esimerkiksi muuttui 1800-luvun empireturusta 1870-luvulla kerrostaloturuksi. Uudistuksen johdossa oli ulkomailla oppia saanut lääninarkkitehti Georg Teodor Policron Chiewitz.

Helluntaina 1860 enteili uusi aika paitsi rakennuksissa myös muuten: elettiin valtiopäivä uudistuksen odotusaikaa. Vaikka sensuuriasetus, joka salli vain sellaisen kirjallisuuden julkaisemisen, joka koski joko uskonnollista hartautta tai taloudellista hyötyä, oli vielä teoriasa voimassa, oli toisaalta jo ilmestynyt sekä vanha että uusi Kalevala ja Snellmanin kieliasetus oli työn alla. Talouselämä odotti uudistuksiaan. Hänen hirmuisuutensa Lars Gabriel von Haartmanin oli Aleksanteri II vaihtanut Fabian Langenskiöldiin.

Seurakunnan kolmas kirkko

Niinpä somerolaiset saattoivat ajatella vuonna 1668 rakennettua, lähellä kivisakastia sijainnutta vanhaa puista ristikirkkoaan menneen elämän muotona, menneisyyteen kuuluvana dokumenttina. Jo lähes vuoden takaista menneisyyttä oli lämpimänä kesäpäivänä kirkossa olo ja luuhuoneen auki läpsyttävä ovi, josta tosin vuonna 1801 oli an-

nettu korjausmääräys. Kaukaiselta muistolta tuntui myös jo ristikirkon ahdas tunnelma, kun säätyläiset ja rahvas kylittäin — hirsjärveläiset ja Kopilan herrasväki itäsiivessä, ihmäkeläiset, Palikaisten ja Pitkäjärven herrasväki sekä Talvisillan talolliset eteläsiivessä, Lahden, Jurvalan ja Härkälän herrasväet sekä Rautelan talolliset pohjoissiivessä Längsjön, Harjun, Kimalan ja Sarjan herrasväet sekä Kultelan, Kivisojan ja Pajulan talolliset länsisiivessä, lehtereillä nuorisot, torpparit, palvelusväet, sotilaat, lasitehtaan työläiset ja muut käsityöläiset — tungeksivat etsien paikkojaan kukin maallisen arvonsa mukaan. Uuden kirkon suojissa tuntui kuin pahalta unelta se löyhkä, joka tunkeutui kirkon lattian alta, sillä sielläkin oli ahdasta, vaikka virallisesti oli kirkon lattian alle kielletty hautaamasta vuoden 1770 jälkeen muita kuin niitä, joilla oli muurihauta, ja parikymmentä vuotta myöhemmin ketään ”olkoonpa korkea tai alhainen, minkäsäätyinen tai arvoinen tahansa”.

Uuden kirkon vaaleata saarnatuolia katsellessaan tuskin monikaan muisteli vanhan kirkon eversti Munckin lahjoittamaa siniseksi maalattua saarnatuolia, joka oli koristettu Vapahtajan sekä Luukkaan ja Johanneksen kuvilla. Vapahtaja, Luukas ja Johannes tarkastelivat puisina veistoksina kirkkoon koontunutta kirkkokansaa; 1600-luvun kirkkotaidetta ne edustivat tyypillisimmillään.

Uuden kirkon ympärille oli tehty kiviaita, mutta vanhan sulki suojiinsa mahtava lankkuaita, jossa oli kolme porttia, pohjoisessa, idässä ja lännessä. Pohjois- ja länsiporteissa oli katolla varustettu porttikäytävä, ns. asehuone. Vuonna 1788 oli kirkonkokouksessa ollut käsiteltävänä uuden kiviaidan rakentami-

nen, mutta kirkon katon korjaus oli juuri tällöin tekeillä, joten asia päätettiin jättää tuonnemmaksi. Vuonna 1822 todettiin aidan ja asehuoneiden olevan niin huonossa kunnossa, että siat ja koirat pääsivät tonkimaan hautoja ja kuljettamaan mukanaan vainajien luita.

Vuonna 1779 rakennettu kellotapuli sijaitsi vanhan kirkon vieressä. Vanha kellotapuli, nelinurkkainen ja matalalla tornilla varustettu, oli purettu vuonna 1768.

Seurakunnan toinen kirkko

Kirkonkellot ovat ikuisia: ne kumahtelivat somerolaisille sunnuntaita ainakin jo 1500-luvulla, ehkä aiemminkin, seurakunnan toisen kirkon aikakaudella. Seurakuntalaiset ovat aina rakastaneet kirkonkellojaan, ja niinpä somerolaisetkin, mieluummin kuin luovuttivat toisen kirkonkellonsa uskonpuhdistuksen yhteydessä pidetyssä kirkon omaisuuden takavarikoinnissa kruunulle, lunastivat kellon 130 markalla, vaikka joutuivat lainaamaan kyseisen summan suoraan Lyypekin kaupungista. Tämän yli 200 kiloa painavan kellon valoi Johan Fahlsten uudelleen vuonna 1758 Tukholmassa ja vuonna 1794 valettiin myös toinen, yli 500 kiloa painava kello uudestaan. Valaja oli Jonas Bremer.

Kirkonkellot soittivat jumalanpalveluksen alkamisen merkiksi pyhäamunkelloina, ehtookelloina, sielunkelloina, hautakelloina ja joskus hätäkelloina seurakunnan toisen, ilmeisesti 1400-luvun lopussa rakennetun kirkon aikoina. Seurakuntaa tämä toinen Someron kirkkoista palveli 1600-luvulle. Carl Petter Borenus kirjoittaa 1700-luvulla ilmestyneessä väitöskirjassaan, että

Kaikki saattaisivat olla saman Korppoon mestarin töitä, joita lie-nee kaikkiaan noin 600 kappaletta.

Valitettavasti Somerolta oleva **Armonistuini** ei kuulu edellämaituihin veistosperheisiin. Sen koti-maista veistäjää ei ole vertailujen avulla voitu jäljittää. Kansallismuseon kirkkosalissa säilytetty teos on aiheeltaan melko epätavallinen. Siinä Isä Jumala istuu ristiinnaulittu sylissään. Ristin huippuun kuulunut Pyhää Henkeä edustava kyyhkyinen puuttuu. Veistos on peräisin 1400-luvun lopulta.

Someron kirkon oma pyhimys oli arkkienkeli Mikael. Tämä sotaisa hahmo esiintyi jo 1200-luvulla Finströmin kirkossa työntämässä keihästään lohikäärmeen kitaan, mutta 1400-luvulla oli Finströmissäkin aika hankkia uusi, modernimpi, mutta yhä keihästäsyöksevä Mikael. Huolimatta siipien erilaisuudesta on tämä veistos Danzigin Mariankirkossa olevan Mikaelin peili-kuva. Suomalainenkin Mikael linee danzigilaista työtä 1400-luvun puolivälin jälkeiseltä ajalta. 7. Miekkaa heiluttava Mikael esiintyy vasta keskiajan viimeisinä vuosikymmeninä. Suomalaisena pidetyssä, saksalais-ruotsalaisvaikutteisessa veistoksessa, joka lienee tullut Kansallismuseoon Somerolta, Mikael seisoo siivet levällään tasajalkaa lohikäärmeen selässä. Arkkienkelillä on päällään lyhyt asetakki, jossa on veki-etty helmaosa. Jalassa hänellä haarniskatyypiset saappaat, jotka tulivat muotiin 1500-luvun alussa. Tästä päätellen kuva ei ole valmistunut ennen 1510-lukua. Tietymättömiin joutunut miekka on ollut enkelin pään päällä vaakasuorassa oikean käden nyrkissä, vasemmalla kädellä Mikael työntää niinikään kadonnutta keihästä lohikäärmeen kurkkuun. Veistoksella on rinnakaisteos Ruotissa, valtion Historiallisessa museossa. Tämä Mikael on luokiteltu lyypekkiläiseksi ja ajoitettu noin 1520-luvulle.

Tässä kuvattujen veistosten lisäksi Kansallismuseossa on eräs toinen Annaryhmä, joka on tuntemattomasta kirkosta, kenties Somerolta, mutta siitä ei löytynyt tarkempaa selvitystä, sekä museon kirkkosalissa esillä pidetty loistelas alttari-kaappi Somerolta. Tämän yksityiskohtainen kuvaus on lukijoille ennestään tuttu, joten se jääköön pelkän maininnan varaan tällä kertaa.

Somerolaisia kirkkoveistoksia tunnetaan muutama myös myöhemmältä ajalta. Nämä ovat peräisin Someron kolmannelta kirkosta, joka oli vuonna 1668 rakennettu puukirkko. 1700-luvulta säilyneissä kirkon kalustoluetteloissa mainitaan siniseksi maalattu saarnastuoli, joka oli koristettu Vapahtajan sekä Luukkaan ja Johanneksen kuvilla. Tästä saarnastuolista on Nummen Kovelassa tallella apostoli Johannes, välittömästi sen alareunaan liittynyt Johanneksen symbolilintu, kotka, sekä pikkuinen lapsen tai enkelin pää. Ne edustavat tyyli-tyl-ään 1600-luvun kirkkotaidetta. Samaisen kalustoluettelon mukaan saar-

nastuoliin oli kiinnitetty myöskin tiimalasi, joka nykyisin on kansallismuseon kokoelmissa. Kaikki tässä mainitut barokkiesineet saatiin lainaksi toukokuussa 1985 pidettyyn Someron kirkon 125-vuotisjuhlanäyttelyyn. Oli erikoista todeta, että näistä jokainen oli saanut pintaansa täsmälleen samalta maalilta näyttävän kultauksen. Sen lie-nee niihin sivellyt tarmokas kirkonisäntä yli 125 vuotta sitten, kun nämä esineet edellisen kerran olivat yhtä aikaa samassa paikassa.

Tällä hetkellä ei ole käytettävissä tietoa muista somerolaisista kirkkoveistoksista. Että niitä varmasti on ollut useampia sekä keskiaikaisissa että uudenajan kirkkoissa, kertoo jo sekin tieto, jonka mukaan Långsjön päärakennuksen palossa puoli vuosisataa sitten tuhoutui kuistilla säilytettyjä veistoksia. Edellisen kirkon hävityksessä on saattanut veistoksia kulkeutua muihinkin yksityiskoteihin kuin Kovelan, ja aina voidaan toivoa uusien mielenkiintoisten löytöjen pääsyä päivänvaloon.

Raamatussa mainitaan pääenkeli, Mikael, israelilaisten suojelija, lohikäärmeen eli saatanan voittaja. Aikojen loppuun hän lyö Antikristuksen ja herättää pasuunalla kuolleet. Tämä käsitys on siirtynyt juutalaisuudesta eri kirkkojen kansanuskoon. Miikael oli erityisesti saksalaisten suojeluspyhimys. Veistos esittää pohjoissaksalaista tyyliä olevaa arkkienkeli Miikaelia, joka on ollut todennäköisesti Someron toisessa kirkossa, sillä se ajoitetaan vasta 1500-luvun alkupuolelle. Miikael on ollut Someron suojeluspyhimys ja kolmatta kirkkoa kutsuttiinkin Isoksi Mikoksi, kuten Tapio Horila on osoittanut.

Valokuvat: Olavi Virtanen

JOULUPÖYTÄ KATETAAN TÄNÄ JOULUNA VALMIILLA RUUILLA

Säästynyt aika käytetään lähimmäisten muistamiseen. Joulu avaa ujonkin sydämen muistajan mennä sisälle.

MARKET SOMERMAA

Hyvää Joulua

Kiitämme kuluneesta vuodesta. Onnea Uudelle vuodelle.

market ostamo
SOMERO PLIN. 46 226, 46 227

Kaksi vuosikymmentä luotettavaa maatalouskauppaa Somerolla

EDULLINEN PALVELEVA

market maatalous

Somero, p. 46 401

Hankkija on aina viljelijän kanssa yhteistyössä.

Perustana paras mahdollinen laatu ja asiantunteva palvelu. Kylvöstä satoon.

Hankkija uudistuu viljelijän eduksi.

Kasvo-, käsi-, jalka-, vartalo- ym. alaan kuuluvat hoidot.

AVOINNA:
arkisin klo 9.00—17.00, lauantaisin klo 9.00—13.00 tai sopimuksen mukaan.
Teemme myös kotikäyntejä.

KOSMETOLOGINEN HOITOLA

Ritva Saarikoski ja Marja-Leena Ylenius
Joensuuntie 28 (Saukon Liiketalo)
31400 SOMERO, puhelin 924-46 588.

**HYVÄÄ JOULUA
ASIAKKAILLEEN TOIVOTTAA**

**Palakauppa
TUUL-ARJA**

puh. 46 347

*Haluatteko yksilöllistä palvelua hiusasioissa.
Tervetuloa meille. JOULUTERVEISIN*

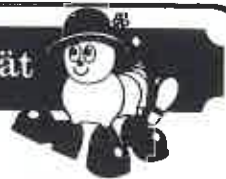
parturi - kampaamo

Raija Tapio

ja työt

☎ 45 898

Ilo on sopivat kengät

**Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta**

kenkäpiste Härkönen

puh. 45 216

Caratia

Hyvää Joulua

Caratia

Someron

Hello ja Miikka-Aitta

Caratia

Puh. 45 358

**HYVÄÄ JOULUA
toivottaa**

Someron Puutarhapalvelu

Kassatie 3 puh. 46 302

ERKIN TV-HUOLTO

Forssa Hämeentie 8 (916)21 250
Somero Joensuuntie 6 (924)46 311

**Hyvää Joulua
toivottaa**

**Someron
Fysioterapia**

puh. 47 047

**Hyvää Joulua
asiakkailleen toivottaa**

**KESOIL-HUOLTO
SEPPO PIEKKALA**

puh. 45 130.

Hyvää Joulua

**MIKKOLAN
KUKKAKAUPPA ja
HAUTAUSTOIMISTO**

Puh. 45 092

Iltaisin 47 188

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
kaikille asiakkailleen
toivottaa

Jussin Baari

puh. 45 443

yksinkertaisia ja perinteeseen sidottuja, välttävät monimutkaisia aiheita, tapahtumakuvausta ja suuria ryhmiä. Teknisesti ne ovat taitamattomia; mutta jollain tavalla puhuttelevia provinssiaalisessa primitiivisyydessään. Kaikkein alkeellisin lienee Pyhän Pietarin kuva Somerolta. Se on selvästi kotimaista valmistetta, torsoinen, kömpelö ja pökölämäinen.

Pietari kantaa käsissään taivasten valtakunnan avainta ja kirjaa. Vaippa on veistetty viittauksena, kasvot ovat ilmeettömät, asento jäykkä ja kumara ja hiusten leikkaus talonpoikaismainen. Veistos ajoitetaan 1400-luvun loppuun.

Suomalaisten veistosten aihepiirit, pukujen poimutus ja muut detaljit juontavat lyypekkiläisestä ja saksalaisruotsalaisesta tyylistä. Voidaan osoittaa, että kansanomaista tyyliä oli myös vallalla sekä Ruotissa että Pohjois-Saksassa, ei varsinaisesti Lyypekkissä, mutta pitkin Itämeren rantaa Mecklenburgista yli Pommerin aina Preussiin saak-

ka. Tällä uudella yksinkertaisella tyyllillä oli provinssiaalinen luonne ja se poikkesi kaupunkilaismestareiden perinteestä. Maalaisnikkarit veistelivät yksinkertaistettuja ja puhdaslinjaisia pyhimyskuvia, ja näyttää siltä, että kyseessä oli ajattelutavan muutoksesta johtuva tyylinmuutos. Jos näin oli, täytyy myös olettaa, että myöhäiskeskiaikainen suomalaisen tyylin yksinkertaistuminen ei ole vain seurausta taitelijoiden taitamattomuudesta, vaan ilmaus esikuvana olevan tyylin muutoksesta. Yksinkertainen tyyli oli helpointa ensinnä omaksua suurten taidekeskusten ulkopuolella, joissa taide oli sidottu vahvaan traditioon ja sitä toteuttivat lahjakkaat mestarit. On selvää, että suomalaisten veistäjien oli helppo omaksua uusi tyyli, ja tähän laajaan ryhmään kotimaisia teoksia kuuluvat esimerkiksi Sääksmäen Korppoon ja Kaarinan mestarin veistokset.

1400-luvun lopulle sijoittuu ryhmä eteläsuomalaisista veistotaidetta, jolle voitaisiin antaa nimi Korp-

Jaakob Vanhempi oli galilealaisen kalastajan Sebedeuksen ja hänen vaimonsa Salomen poika, josta tuli veljensä Johanneksen ja Pietarin ohella Jeesuksen lähimpiä opetuslapsia. Herodes Agrippa mestautti hänet v. 44 jKr. Tämä kotimainen veistos luetaan ns. Korppoon mestarin veistoksiin.

Apostoli Johannes ja kotka ovat olleet kolmannen saarnastuolin koristepaneelissa allekkain. Kotkan siiven varjo ja puiset taustalevyt osuvat saumattomasti yhteen. Tällä hetkellä kotka on naulattu liian alas.

Todennäköisesti paneelit on koristettu evankelistojen, Matteuksen, Markuksen, Luukkaan ja Johanneksen kuvilla. Tyyliään nämä veistokset edustavat barokkitaidetta.

Valokuvat: Olavi Virtanen

poon kirkon Kristusveistoksen mukaan. tässä ns korppoolaisryhmässä ollaan tekemisissä pienikasvuisten, happamien ja huolestuneelta näyttävien tikkupartaisten ukkojen kuvien kanssa. Voidaan sanoa, että mestarilla on ollut enemmän mielenkiintoa psykologisiin luonteenpiirteisiin kuin samanaikaisella Kaarinan mestarilla. Puku on usein äärimmäisen summittaisesti käsitelty, mutta vastakohtana kaarinalaisryhmälle henkilöahmoilla on huomattavasti huolellisemmin veistetyt silmät silmäluomineen. Perttelistä on peräisin kolmen hahmon alttari-kaappi, jossa eräs veistos esittää Jaakob vanhempaa. Sen pää, hiukset ja parta ovat Korppoon mestarin käsialaa. Muita Jumalan isän veistoksia tunnetaan Ruskolta ja Pernajasta, josta saatu veistos on pienikokoinen kuten muutkin Korppoon mestarin työt. Eräs Jaakko Vanhempi Sysmästä on hyvin samantapainen kuin pernalainen, ja sen rinnalle voidaan asettaa vielä kolmas Jaakob Vanhempi Somerolta.

valmistettu lehmuksesta, mutta sen ei välttämättä tarvitse olla saman mestarin veistämä. Se voi olla myös tuontitavaraa Preussista. Madonan kasvot ovat leimallisesti preussilaista, ja hän seisoo rennosti pidellen lasta kaksin käsin viitan poimutuessa poikittain lantiolle lapsen alle. Kruunun pitelemä huntu valuu alas polviin, ja alusmekko poimutuu maahan. Taiteellisesti veistosta pidetään vähäarvoisena vaatteen huonosti suunnitellun poimutuksen takia. Tyyliään veistos on lähellä leijona madonnaryhmää.

Neitsyt Marian palvonta heitti hohtonsa myös hänen äitiinsä, Annaan, josta tuli pyhimys jo varhaiskeskiajalla. Suomen keskiaikaisissa kirkkoissa oli sadoittain veistosryhmiä, jotka esittivät Pyhää Annaa sylissään Maria, joka puolestaan kannattelee lasta. Kansallismuseossa säilytetään erästä erityistä **Pyhän Annan** veistosta, joka todennäköisesti on peräisin Somerolta. Tässä Anna istuu penkillä, pitää Mariaa istumassa vasemmalla polvellaan ja

lapsi seisoo Marian sylissä. Annalla on hyvin yksilöllisesti ja epätavallisen elävästi veistetyt kasvot, joita varjostaa pitkälle vedetty huivi. Suuret silmät, leveä suu ja täyteläinen alahuuli täydentävät uudenaikaisen kauneushanteen mukaista kuvaa. Viitan poimutus on levoton, sillä harvat poimut ovat syviä ja teräviä. Tätä veistosta tutkijat vertaavat saman tyyliiseen Nauvon alttarikaappiin, joka esittää Mariaa ja Maria Magdaleenaa. Tässä tavaetaan sama levoton poimutus ja sama pitkälle vedetty huntu. Kasvojen ilmeikin näyttää samalta. Nauvon alttari on lyypekkiläinen vaikkakin jäljitelmä alankomaalaisista kaapeista. Se on valmistettu Westfalenissa. Pyhän Annan ryhmästä ei ole mainintaa oletetusta valmistuspaikasta, mutta sitä pidetään Nauvon alttaria korkeatasoisempana, josta voisi päätellä sen olevan pohjoissaksalainen tai alankomaalainen. Veistos ajoitetaan 1440-luvulle.

Annan kanssa samanikäinen on Someron kirkon veistos, jota kutsu-

taan **miespyhimykseksi tai piispaksi**. Hahmo kohottaa oikean kätensä siunaukseen ja pitää sauvaa vasemmassa kädessään. Mitään sellaista esinettä, josta selviäisi pyhimyksen henkilöllisyys, ei veistoksessa ole kuvattuna. Alban ja kapan poimutus viittaavat kahteen muuhun pyhimykseen Hattulasta ja Pälkänlehtä, ja näyttääkin todennäköiseltä, että sama taiteilija on ne veistänyt. Hattulan apostolin tyyli on selvästi lyypekkiläistä, ja se kuten muutkin, on tammipuuta. On mahdollista, että lyypekkiläinen mestari on oleskellut Hämeessä pitemmän tai lyhyemmän ajan vähän ennen 1400-luvun puolta väliä.

Suomalaisia veistoksia on tehty 1300-luvun alusta alkaen. Tavallisesti niissä näkyy gotlantilaista vaikutusta ja usein gotlantilainen mestari vieraili Suomessa täyttämien kirkkojen tilauksia. Kotimaisilla mestareilla ei ole esittää mitään leimallisesti suomalaista tyyliä ennen keskiajan loppua. Suomalaiset veistokset on helppo erottaa, sillä ne ovat

Miespyhimys tai piispa, joka ei kannata sellaista esinettä, josta pyhimyksen henkilöllisyys paljastuisi.

Kun Jeesus teki Pietarista "ihmisten kalastajan", hänet kuvattiin kristillisissä kuvissa usein verkko kädessään. Tavallisempi on kuitenkin avain, kuten tällä Someron kirkon Pietarilla. Avain symbolisoi "Taivaan valtakuntaa", mutta Pietari edustaa myös apostolista tuoditiota "avainvaltaa" (Matt; 16:9) ja siinä mielessä hänen työnsä merkitsee jatkuvasti kristillisen kirkon kalliopohjaa. Pietari kuoli perimätiedon mukaan marttyyrikuoleman keisari Neron vainoissa v. 64 jKr. Someron Pyhä Pietari on kotimaista valmistetta ja kuuluu primitiiviseen taideperintöön.

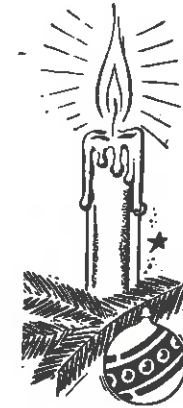

**HYVÄÄ JOULUA
TOIVOTTAAN
KORVENOJA YHTIÖT**

**AUTO KORVENOJA OY
FORSSAN AUTO OY
YHDYSLIIKENNE OY**

**Toivotamme
Hyvää Joulua
ja Onnellista
Uutta Vuotta**

Tiltoimisto Torkkola Oy

**Hyvää Joulua
ja
Onnellista Uutta Vuotta**

Keskus-Valinta puh. 45159

**Kirja on usein
ystävälle paras
lahja.**

**ONNEKASTA JOULUA
Someron Kirjakauppa**

**Hyvää Joulua ja Onnekasta
Uutta Vuotta asiakkailleen ja
tuttavilleen toivottaa**

KOHTAUSPAIKKA SOMEROLLA

**Roppilan
& Krouvi**

puh. 45 421

**Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta**

toivoo
**RAUTA- JA
PELTINELIÖ OY**
om. Sivranta
puh. 45 929

Hyvää Joulua
toivottavat
Jussin Asuste p. 45045
Kamera-piste p. 47210

<p>Rauhallista Joulua asiakkailleen toivottaa</p> <p>Someron Tuontatuote puh. 47 230</p>	<p>HYVÄÄ JOULUA toivottaa</p> <p>SOMERON KEMIKALIKAUPPA puh. 45 217</p>
<p>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</p> <p>MAARALTA Puh. 45 55 Aamulla 08.30-17.00 ja 9.00-13.00</p>	<p>SOMERON PIKA-PESU Matot puhtaaksi jouluksi sekä kemiallista ja valkopesua. PUH. 45 722</p>
<p>HYVÄÄ JOULUA TOIVOTTAAN</p> <p>J. M. TUOMINEN Ky</p>	<p>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta kaikille asiakkaille!</p> <p>DONARI puh. 46 343</p>
<p> Hyvää Joulua toivottaa JALKINELIIKE V. PELTOMÄKI Ky puh. 45 075</p> <p>Kenkiä – laukkuja – käsineitä – sukkiä</p>	<p>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta MARIINA-ASUSTE Rantanen & Kavander puh. 45 634</p>
<p>HYVÄÄ JOULUA TOIVOTTAAN</p> <p>Forssan Varaosa Ky Puh. 46 818</p>	<p>Hyvää Joulua</p> <p>Arvo Virtanen oy puh. 45 688</p>
<p>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta asiakkailleen toivottaa TIIMARI ja MARIINA-BAARI</p>	<p>Hyvää Joulua toivottaa</p> <p>VALOKUVAAMO REINO LUITPARO KY</p>

LEENI TIIRAKARI

Somerolaiset kirkkoveistokset
Someron kirkkojen puuveistokset, puiset pyhimysveistokset

Turun katedraalikoulun hurskaat laulut julkaistiin ensi kerran v. 1582 nuotteineen. Erään joululaulun alkusäkeistö kuuluu:

*Oi mi ihme riemuinen!
Ihmeheks se jääpi:
Neitsyt nuori puhtoinen
pojan synnyttääpi
niinkuin pensas marjan,
nurmi kukkasarjan
kauniin liljaisen.
Katso, luonnon laki
uuden muodon haki:
Neitsyt pääsi paki
äidiks Jumalan.*

Myöhäiskeskiaikaisessa kirkkotaiteessa Neitsyt Maria, Jumalan äiti, astui alas taivaiselta valtaistuimeltaan rakastettavaksi äidiksi säilyttäen silti kruunun päässään. Marian kuvat muuttuivat todellisiksi naisiksi, jotka seisovat äidillisesti hymyillen paino toisella jalalla kannatellen lasta käsivarrellaan.

Maria taivaan kuningattarena oli ollut suosittu aihe sydänkeskijällä, mutta nyt tilalle astui Maria äitinä. Alkoi madonnaveistosten ja maalausten suunnaton tuotanto. Kaikkialla katolisen kirkon uskolliset alamaiset pyysivät Mariaa toimittamaan sydämensä salaisuudet itse Taivaan Kuninkaalle, ja Marian palvonta saattoi syrjäyttää itse Jumalankin. Yhä vielä ns. Musta Madonna, La Morenata Barcelonan lähistöllä Montserratin vuorella on ihmeitä tekevän voimansa ansiosta sankkojen pyhiinvaeltajalaumojen palvonnan kohtena.

Pyhä Anna oli perimätiedon mukaan Neitsyt Marian äiti, Joakimin vaimo; äitien, kaivosmiesten ja kauppiaiden suojelepyhimys.

Keskiajan pienien hirs- tai kivikirkkojen hämäryydessä, kynttilöiden ja päreiden niukassa valossa, suitsukkeiden tuoksussa ja liturgisessa ilmapiiressä puiset kauniisti koristellut pyhimysten kuvat elivät toisenlaista elämää kuin nykyään museoiden lasivitriineissä haalistuneina ja rampautuneina, tehtävänsä täyttäneinä. Kuvanveistäjän osuus oli vain osa taivaallisen todellisuuden kuvassa. Kynttilöiden elävän valon ja varjon liike synnytti helposti illuusion paremmasta ja kauniimmasta maailmasta.

Suomen keskiaikaisissa pienissä ja köyhissä kirkkoissa oli puisia pyhimysten kuvia kymmenittäin. Niitä kertyi vuosisatojen kuluessa ostettuina, lahjoitettuina ja paikallisten veistäjien asetuttua lahjoillaan koristamaan omaa temppeliään. Vanhin säilynyt suomalainen veistos on Korpoon madonna. Se on peräisin 1200-luvun alusta, mutta on vielä Regina Coeli, taivaan kuningatar valtaistuimellaan ilman Jeesuslasta.

Kotimaisten veistäjien nimiä ei tiedetä ja niin eräitä veistosryhmiä on alettu nimittää sen kirkon mukaan, josta oletettavasti saman mestarin töitä on peräti useampia. Näin on nimetty esimerkiksi 1300-luvun alussa vaikuttanut Liedon mestari, jonka lasta kantavat Mariat ovat yksilöllisiä, hienopiirteisiä ja upeasti väritettyjä Jumalan äidin kuvia, joiden esikuvaa voi hakea pohjois-saksalaisesta veistotaiteesta.

Preussissa vaikutti 1300-luvun jälkipuoliskolla ja 1400-luvun alussa nk leijonamadonnatyyli. Nimi johtuu siitä, että madonnat kuvattiin seisomassa leijonan päällä. Samaa tyyliin veistetyt madonna ilman leijonaakin on sitten nimitetty tällä nimellä. Ilmeisesti Preussiin Sleesiasta muuttanut mestari otti motiivin käyttöön ja se yleistyi pian.

Suomessa 1400-luvun taitteessa on nähtävästi vaikuttanut preussilaismestari, joka on tuonut mukanaan tai veistänyt täällä pari lehmuspuiesta alttarikaappia. Näiden tyylin mukaiseen ryhmään kuuluu myös Someron kirkon keskiaikainen madonnaveistos, joka on myös

Annan sylissä istuu Maria tukien Jeesuslasta, joka seisoo Annan helmassa. Veistosta pidetään monien kotimaisten Pyhän Annan kuvien esikuvana ja taiteellisesti korkeatasoisena.

Hyvää Joulua!

Näinhän meillä on tapana joulun lähestyessä toivottaa kanssaihmisillemme. Ja jos meillä ei ole tilaisuutta jotakuta meille tärkeää henkilöä joulun alla henkilökohtaisesti tавata, niin lähetämme tämän viestin kortilla tai muun joulumuistamisen mukana. Toivotus voi vaihdella ”hauskasta” ja ”iloisesta” joulusta ”joulurauhaan” tms. mitä kukakin hyvässä joulussa painottaa. Mutta jotain sanoa pitää!

Hyvä joului ei synny meidän toivotuksistamme — mutta ehkä enemmän kuin arvaamme ne ovat rakentamassa joulun hyvää mieltä. Älkäämme väheksykö tai unohtako tätä joulun valmistelun puolta! Niinkuin hyvästä sydäimestä lahja, niin myös sydäimestä tuleva joulun toivotus antaa lähimmäiselle paljon enemmän kuin näkyy ja kuuluu! Joului on näkymättömän Jumalan valtakunnan — ilon, rauhan ja rakkauden valtakunnan — juhla. Siksi myös hengen maailman näkymättömät arvot ja tekijät merkitsevät enemmän kuin aineelliset varustautumiset — vaikka jälkimmäiset voivat tukea edellisiä.

Eivät ensimmäisessä joulussaakaan aineelliset arvot suurta roolia näyttelleet — vasta paljon jouluyön jälkeen tietäjät lahjoineen saapuivat, kuten loppiaisen kertoo. Köyhän karut olivat juhla mielen puitteet sinä yönä, jolloin

”Eräs perhe sai perheenlisän, koko maailma yhteisen isän”,

kuten Leena Heinonen joulurunossaan kuvaa. Ulkonaisesti ehkä vaikeuttavinta oli se joulutoivotus, jon-

ka paimenet kedolla vastaanottivat: ”Kunni Jumalalle korkeuksissa, ja maassa rauha ihmisten kesken, joita kohtaan hänellä on hyvä tahto”.

Enkelten joulutervehdys välitti maan lapsille Taivaallisen Isän viestin. Se viesti kertoi hyvästä tahdosta, joka Hänellä oli ja on meitä kohtaan. Tämän tietäminen ja vastaanottaminen tuo jouluun turvallisen rauhan sielumme pohjia myöten. Ja kun tältä pohjalta — sydämen hyvästä tahdosta ja rakkaudesta — joulutoivotukset tänäkin jouluna saavat nousta, ne voivat välittää meille joulun alkuperäisintä sanaa ja tunnelmaa: enkelten sanaa ja taivaallista rauhaa, todellista juhlaa.

Toivotukseen kuuluu todellinen tarkoittaminen. Todellinen hyvä tahto ei tarpeen tullen jää vain sanoiksi. Se ryhtyy olosuhteiden vaatiessa myös toimenpiteisiin hyvän joulun syntymiseksi. Tällainen mieli ja tahto olkoon meille jo kypsässä tässä joulua varten, että se voisi olla hyvä joului mahdollisimman monelle meidän itsekunkin lähellä. Joului opettaa meitä panemaan pois sen, mikä tuottaa epäso-pua, loukkausta, murhetta ja vahinkoa. Tilalle etsitään sellaista, mikä ilahduttaa, luo yhteyttä, rauhaa ja elämän onnea. Joului ja sen valmistelu on tekemistä ja tekemättä jättämistä, sanomista ja sanomatta jättämistä.

Oikeassa joulussa ihmiselämään heijastuu yhä uudestaan se kaikkea ohjaava Jumalan hyvä tahto, joka toimii maailman ja ihmisten

pelastumiseksi. Meidän on hyvä kysyä: miten minä voin vaikuttaa, että lähimmäisillani olisi hyvä joului? Uskon, että me jokainen voimme tässä tehdä paljon jälleen tänä jouluna! Mutta älkäämme kiinnittäkö huomiota vain tunnelmaan, joka hetkessä voi särkyä ja haihtua, vaan muistakaamme, että joului on nimenomaan tahdon — hyvän tahdon — juhla. Sellainen joului kestääkin pitempään! Siksi valmistakaamme jouluijuhlaa ja hyvää joulua tänä vuonna pyytäen Pyhän Sanan kaikkea viisautta ja Jumalan uudeksi-luovaa Henkeä ohjaamaan meidän tahtoamme rauhan ja rakkauden tielle.

Nykypäivinä vanhoista tervehdyksistä on paljon syvällistä hienoutta ja ajatusta karsiutunut pois elämän kaikinpuolisen tyypistymisen kautta. Eniten ”hyvää päivää” on usein kutistunut tokaisuksi: ”Päivää”. Pahiten on kärsinyt vastauspuoli. Toistetaan sama tervehdys kuin kaiku, kun vanhastaan on vastustervehdyskin ollut kuin uskontunnustus: ”Jumal’ antakoon”. Tuossa vastauksessa tulee selvästi julki, mistä ja keneltä kaikki hyvä on peräisin. Hän, joka maailmalle teki ensimmäisen joulun, voi tehdä ja antaa meille hyvän joulun tänäkin vuonna 1985 jälkeen Vapahtajan syntymän. Otettakoon nytkin joului vastaan — ei vain ihmisten jouluna vaan ennen kaikkea Jumalan juhla-na ja lahjana.

Toivotankin kaikille Someron joulun lukijoille vanhaan tapaan: ”Hyvää joulua — Jumal’ antakoon”!

KIITTÄEN KULUNEESTA VUODESTA
JA ONNEA ALKAVALLE VUODELLE

Teeriharju

huvikeskus

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta

**Sähköurakointi
J. Mäenpää & Co**

PUH. 46 715

Hyvää Joulua somerolaiset

Erikoistarjous

Reilua Maatalous-
Rauta ja Rakennus
tarvikekauppaa
Somerolla
**MAATALOUS
TAMMI**

SOMERO

Hyvää Joulua ja
menestyksellistä Uutta vuotta
toivottaa asiakkailleen

**LEHTOSEN
KASVATUSKANALA**
Puh. 45 110

Asuntokaupan
avainpaikassa
oikea myyjä
kohtaa oikean
ostajan

**TÄYDEN PALVELUN TILI-
JA ISÄNNÖINTITOIMISTO**

SÄÄSTÖPANKKIEN LKV
KIINTEISTÖNVALITYS OY

**TILITOIMISTO
EKONOMIA**

hoitaa maatalous- ja liikekirjanpidot, tilin-päätökset sekä veroilmoitukset
asiantuntemukella.
Yhteys ekon. Kalle Älli puh. 45 183
klo 10–12 Rantatie 10 C 17.

TIETOA JA HUVIA SOMERNIEMELTÄ

Kai Linnilä - Kaari Utrio: Somero - viljan maa
SE MITÄ HALUAT TIETÄÄ SOMEROSTA
Severi Parko: Savikuoppa ja kullissi
SE MITÄ ET TIENNYT SOMEROSTA JA TAITEISTA
Kaari Utrio: Eevan tyttäret
SE MITÄ ET USKONUT NAISISTA
Kaari Utrio: Eevan historia
SE TIIVISTETTYNÄ JA KOULUHALLITUKSEN HYVÄKSY-MÄNÄ
Kaari Utrio: Venus, naiskauneuden tarina
SE KAIKKI KAUNEUEDESTA

5

SOMERON SEUDUN
UUSIN RAUTAKAUPPA
VIISRAUTA OY
TEHDASTIE, 31400 SOMERO (PL 38)

PUH. (924) **47301**

• Rakennustarvikkeet • Sisustustarvikkeet
maalit, matot, tapetit • Toillisuustarvikkeet
työkalut, teräkset • Puutavarat

*Hyvää Joulua sekä
Onnellista Uutta Vuotta
asiakkailleen toivottaa*

**Kanasuon
Kasvatuskanalat Ky**

Hauskaa Joulua

Valtahanju
SOMERO PUH.45176

*Rauhallista Joulua
asiakkailleen toivottaa*

SOMERON RENGAS
om. Taisto Rosenberg

**HYVÄÄ JOULUA
JA
PARHAAT
KIITOKSET
TÄSTÄ VUODESTA
NÄHDÄÄN!**

Someron
Optikka

Joensuuntie 31,
31400 Somero
puh. 46 133

**Hyvää Joulua ja
liikenneturvallista
vuotta 1986**

SOMERON
AUTOKOULU OY

**Varmaa
säästöä
helposti**

*Jos sinulla on Koti-
Sampo ja sen lisäksi
jokin muu vakuutus, voit
tulla Sammon sopimusasiak-
kaaksi ja säästää varmaa rahaa.*

SAMPO-YHTIÖT
-yhtiä lähellä kuin lähin puhelin
puh. 47 134

**Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta**

P. TOIVOKOSKI

Terttilä, puh. 43 415

**HYVÄÄ JOULUA
TOIVOTTAAN**

TOIVOKOSKI OY
puh. Terttilä 43 452

Someron Joulu

Kotiseudun merkityksestä, kotipaikkatunteen synnystä ja somerolaisuudesta haluttiin tämän vuoden Someron Joulua rakentaa. Vähän turhaan korostetusti etukäteen, koska siitä auliudesta, innosta ja ahkeruudesta, jota kaikki lehden syntyyn, levittämiseen ja tekemiseen osallistuneet, pienimmästä koululaismyyjästä arvovaltaisimpaan kotiseutuneuvokseen, osoittivat, voi jo päätellä, että näillä kotinurkilla, tutuilla ja turvallisilla, täytyy olla oma erikoinen paikkansa ihmisen sielussa.

Tänä jouluna tutustutaan Someron kirkkojen ja kirkon taideteosten historiaan, etsitään erityisiä somerolaispiirteitä näyttävistä henkilöahmoista ja saadaan aivan uutta, arvokasta tietoa pitäjän vanhoista kvartsilouhoksista. Keskustajaman ulkonäön muuttuessa on tarpeellista palauttaa mieleen entisiä näkymiä.

Kaiken tämän somerolaisuuden mukana haluamme toivottaa rauhallista ja viihtyisää joulua jokaiselle lukijalle.

SISÄLLYS

<i>Hyvää Joulua!</i>	2	<i>Osmo Turkki</i>
<i>Somerolaiset kirkkoveistokset</i> <i>Someron kirkkojen puuveistokset, puiset pyhimysveistokset</i>	3	<i>Leeni Tiirakari</i>
<i>Someron kirkkojen historiaa</i> <i>Someron kirkon 125-vuotisjuhlal 25.5.1985</i>	7	<i>Tuula Kämi</i>
<i>Someron vanhat kvartsilouhokset</i>	15	<i>Alpo Maasilta</i>
<i>Kiviraunio Somerniemen Jakkulan metsässä</i>	19	<i>Lauri Pohjakallio</i>
<i>Someron paikannimien keruun historiaa ja näkymiä</i>	21	<i>Timo Alanen</i>
<i>Muuttuva Someron keskusta</i>	23	<i>Kyllikki Kujanpää</i>
<i>Kunnan vanhin liiketalo</i>	26	<i>Tiernapoika</i>
<i>Tunteiden vallankumous</i>	27	<i>Kaari Utrio</i>
<i>Laulu Somerosta v. 1941</i>	30	<i>Tapio Horila</i>
<i>Somerniemen Helsinginkauppaa 1880-luvun loppupuoliskolta 1900-luvun alkuun</i>	35	<i>Saija Kärki</i>
<i>Miähet pykkää: naiset assuu</i>	38	<i>Kaarina Pollari</i>
<i>Kotiseudun kasvot muuttajan päiväkirjassa</i>	41	<i>Auvo Turunen</i>
<i>Joulu Etelän-ristin alla</i>	43	<i>Juhani Vilkki</i>
<i>Someron kylänraitin perustyyppit pysyvät</i>	44	<i>Marja-Leena Vepsäläinen</i>
<i>Opiskelijan elämää</i>	45	<i>Taina Lampila</i>
<i>Museomme harvinaisia esineitä</i>	46	<i>Tapio Horila</i>
<i>Mistä löytäisin sen laulun — kotiseutua etsimässä</i>	47	<i>Hannu Turunen</i>
<i>Onnenpotku</i>	49	<i>Ester Ahokainen</i>
<i>Laulu Atomeista</i>	50	<i>E.A.</i>
<i>Nuorten silmin</i>	51	
<i>Maalla on niin ihanaa</i>		<i>Johanna Nummela</i>
<i>Kotiseutuni</i>		<i>Kirsi Anttila</i>
<i>Kotiseutuni</i>	52	<i>Sari Salminen</i>
<i>Kotiseutuni</i>		<i>Kaija Laine</i>
<i>Kun minä kotoani läksin</i>	53	<i>Tarja Sauren</i>
<i>Minun kotiseutuni</i>		<i>Annika Nieminen</i>

Päätoimittaja *Sirkku Kurkikangas*
Tuula Kämi
 Ulkoasu *Tapio Vapaasalo*
 Piirroukset *Heikki Paakkanen*
 Levikki *Kyllikki Kujanpää*
 Ilmoitukset *Pekka Kurkikangas*
 Julkaisija *Somero-Seura*
 Kansi *Maila Järvinen*

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta

Someron TB-Huoltamo

A. Koskela, puh. 45 411

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta

Hallikaisen Auto

puh. 45 588

SÄHKÖTÖITÄ—VESILAITTEIT

**SÄHKÖ-
ERKKI OY**

Puh. 45 339

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
Kaihdivalmistamo

K. Lehtonen
puh. 45 814

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta

Someron Puutavara

puh. 45 307

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
asiakkailleen toivottaa

Someron Taksit

puh. 45030

Somerpaino **OY**

SOMERON PAIKALLISLEHTI
SOMERO

JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
 TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄ
 HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ
 JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
 TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄ
 HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ
 JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H
 TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄT
 HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ J
 JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H
 TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄT
 HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ J
 JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
 TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄ
 HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ
 JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
 TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄ
 HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ
 JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H
 TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄT
 HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ J
 JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H

KHÄRKÄTIE
halli

